TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KORUNMASI

Yüksek Lisans Tezi

Anıl Işılay GÜVENER

ANKARA-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KORUNMASI

Yüksek Lisans Tezi

Anıl Işılay GÜVENER

Tez Danışmanı
Dr. Öğretim Üyesi Hasan Sayim VURAL

ANKARA-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KORUNMASI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Hasan Sayim VURAL

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınavı Tarihi .....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(10/06/2019)

Anıl Işılay Güvener

ÖNSÖZ

"Brezilya'da bir kelebeğin kanat çırpışı, Teksas'ta bir kasırgaya sebep olabilir."[1] İnsan hakları savunucularının sırrı da kelebeğin kanat çırpışında gizli.

Bu tez çalışması, bir tez çalışmasının yeterli olmayacağının; fakat bunun bir başlangıç olduğunun bilinciyle, dünyanın dört bir yanında ve Türkiye'de insan hak ve özgürlükleri için sesini çıkarmaktan korkmayan, bu uğurda hayatlarını dahi riske atan ve ne yazık ki hayatlarını kaybedenler de dâhil olmak üzere tüm gerçek insan hakları savunucularına adanmıştır.

Bu tez çalışmasının ortaya çıkmasında büyük katkıları olan; fakat istifası sebebiyle çalışmamı kendisi ile tamamlayamadığım değerli hocam Kerem Altıparmak'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Beni tez öğrencisi olarak kabul eden ve bu süreçte bana değerli vaktini ayıran, rehberliği ile çalışmamı tamamlamamı sağlayan değerli hocam Hasan Sayim Vural'a minnettarlığımı belirtir, teşekkürlerimi sunarım.

[1] Amerikalı matematikçi ve meteorolojist Prof. Edward Norton Lorenz tarafından hava durumu tahminlerine ilişkin olarak hesaplamalar yaparken ulaştığı, Kaos Teorisi'nde Kelebek Etkisi, olarak da bilinen, deterministik doğrusal olmayan bir sistemde başlangıç koşullarındaki küçük bir değişikliğin büyük farklı neticelere yol açabileceği sonucunu açıklamak için kullanılmış olan bir metafor. Bkz. Edward Norton Lorenz, The Essence of Chaos, University of Washington Press, Seattle, 1993, pp. 181-184.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **i**
İÇİNDEKİLER ..... **ii**
KISALTMALAR ..... **iv**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARI VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

1.1. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULUĞU KAVRAMI 5
1.2. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARI AÇISINDAN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN ÖNEMİ 10
1.3. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KORUNMASININ GEREKLİLİĞİ 26
1.3.1. Gerçeğin Açığa Çıkarılması ve Hakikati Bilme Hakkına Katkı 27
1.3.2. Yüksek Değerli İfade 37
1.3.3. Barışçıl İfade 39
1.3.4. Rahatsız Edici, Şok Edici İfade 41
1.4. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KORUNMASI 42
1.4.1. Devletlerin Savunucuların İfade Özgürlüğüne Yönelik Negatif Yükümlülükleri 44
1.4.2. Devletlerin Savunucuların İfade Özgürlüğüne Yönelik Pozitif Yükümlülükleri 48
1.4.2.1. Kişi Özgürlüğü ve Vücut Bütünlüğünün Korunması 49
1.4.2.2. Medeni ve Siyasal Hakların Korunması 59

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN HUKUKSAL AÇIDAN İNCELENMESİ

2.1. Türkiye'de Hukuksal Açıdan İnsan Hakları Savunucularının İfade Özgürlüğü Önündeki Engeller 68
2.1.1. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu TCK Madde 301: Türklüğü, Cumhuriyeti, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama 74

2.1.2. 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu Madde 7/2: Terör Örgütü Propagandası 85
SONUÇ 105
KAYNAKÇA 108
ÖZET 117
ABSTRACT 119

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

BAK : Barış için Akademisyenler

BM : Birleşmiş Milletler

Bkz : Bakınız

CMSC: Cetate-Dolj Tıp ve Sosyal Hizmet Merkezi

HAGB: Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması

HIV : İnsan İmmün Yetmezlik Virüsü

HKM : Hukuki Kaynaklar Merkezi

Ibid : Aynı yerde

LGBTİ: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks

MSHS : Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi

OHAL: Olağanüstü Hal

OHCHR: İnsan Hakları Yüksek Komiserliği

PKK : Kürdistan İşçi Partisi

PMH : Poiana Mare Nöropsikiyatri Hastanesi

KCK : Kürdistan Topluluklar Birliği

STK : Sivil Toplum Kuruluşu

STÖ : Sivil Toplum Örgütü

TCK :Türk Ceza Kanunu

TDK : Türk Dil Kurumu

TMK : Terörle Mücadele Kanunu

GİRİŞ

21. yüzyılda ilerleme kaydedilmesi gereken insan hak ve özgürlüklerinde genel olarak tüm dünyada bir geriye gidiş söz konusu. Milliyetçi iktidarlar yükselişe geçerken savaşlar, çatışmalar, kitlesel katliamlar artarak devam ediyor, göçmen ve mülteci hakları hiçe sayılıyor, ırkçılık ve ayrımcılık yükselişe geçiyor, devletler ve devlet dışı aktörler tarafından sebep olunan hak ihlallerinde cezasızlık kronikleşiyor.

Gelişmiş ülkeler de dâhil, sivil topluma yönelik kısıtlayıcı uygulamalar, insan hak ve özgürlüklerinde ilerleme kaydedilmesinin önünde büyük bir engel oluşturuyor. Bu duruma paralel olarak, insan ve hak özgürlükleri için mücadele eden hak savunucularının durumunda da bir kötüye gidiş söz konusu. İnsan hak ve özgürlükleri için yürüttükleri faaliyetler ve özellikle hak ihlallerinin açığa çıkarılmasına yönelik faaliyetleri veya ihlallere ilişkin açıklama ve eleştirileri sebebiyle hak savunucuları çeşitli şekillerde hem devlet hem de devlet dışı aktörler tarafından hedef alınırken, savunucularının ifade özgürlüğü ve bağlantılı olarak diğer hak ve özgürlükleri ihlal ediliyor. Özellikle, yaşam hakkı ihlallerinde gözle görülür bir artış gözlemleniyor. Ancak, insan hak ve özgürlüklerine bağlılıklarının bir sonucu olarak, hak savunucuları tüm cesaretleriyle insan hak ve özgürlükleri için cesurca seslerini yükseltmeyi ve devletlere hak ve özgürlükleri koruma ve ihlalleri önleme yükümlülüklerini hatırlatmayı sürdürüyor.

Bu çalışmada, insan hakları savunucularının hak ve özgürlüklere ilişkin faaliyetlerini gerçekleştirilmeleri için kullanmaları elzem olan ifade özgürlüğü ele alınmış olup, Türkiye özelinde insan hakları savunucularının ifade özgürlüğünün durumuna ilişkin bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmada, BM İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin tarafı

olduğu diğer uluslararası bağlayıcı insan hakları sözleşmeleri ve AİHM kararları başta olmak üzere taraf olunan bağlayıcı sözleşmelere ilişkin yorum ve içtihatlar ifade özgürlüğü açısından referans çerçeve olarak kullanılmıştır.

İlk bölümde, insan hakları savunuculuğu kavramı ve savunucuların ifade özgürlüğü ile kurduğu "menfaat bağı" dolayısıyla, hak savunucuları için ifade özgürlüğünün önemi ele alınacak olup, savunucuların faaliyetlerini yürütürken maruz kaldıkları hak ihlalleri ve bu ihlallerin ifade özgürlüğü ile ne şekilde bağlantılı olduğu ele alınarak, hak savunucularının ifade özgürlüğünün neden korunması gerektiği gösterilmeye çalışılacaktır. Ayrıca, insan hakları savunucularının ifade özgürlüğün nasıl korunacağı sorusuna da yanıt aranacaktır.

İkinci bölümde ise Türkiye'de insan hakları savunucularının ifade özgürlüğüne ilişkin genel durum ele alınacak olup, bu anlamda hak savunucularının ifade özgürlüğünü kullanmalarının önündeki hukuki engeller olarak karşımıza çıkan TCK'nın 301. maddesi ve TMK'nın 7/2. maddesi özelinde, OHAL dönemi ve öncesi de dâhil olmak üzere yaklaşık 10 yıllık bir sürecin incelemesi gerçekleştirilecektir. Bu inceleme, ilgili maddelere istinaden hak savunucularına açılan davalar üzerinden gerçekleştirilecek ve insan hakları savunucularının ifade özgürlüğünün korunması ile bağlantılı olarak iç hukuktaki uygulama ve uluslararası ifade özgürlüğü standardı karşılaştırılacaktır.

Tezin sonuç kısmında ise çalışmadaki bulgulara yönelik nihai bir değerlendirme sunulacak ve bununla birlikte gelecekte konu üzerine araştırma gerçekleştirecek olan araştırmacılara yol gösterilmeye çalışılacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu tez çalışmasının amacı, insan hak ve özgürlükleri için mücadele eden hak savunucularının bu mücadeleyi verebilmeleri için kullanmaları elzem olan ifade özgürlüğüne ilişkin Türkiye'deki durumun değerlendirilmesidir. Bu amaç gerçekleştirilirken, çalışmada da tartışılacağı üzere, Türkiye'de insan hakları savunucularının ifade özgürlüğünün önündeki engelleri değerlendirmek de asıl hedeftir.

Hak ve özgürlüklerde ilerleme kaydedilebilmesi ve hak ihlallerinin son bulması açısından, hak savunucularının ifade özgürlüğünün korunmasının taşıdığı öneme ilişkin olarak, savunucuların ifade özgürlüğünün önündeki engellerin ortadan kaldırılabilmesi açısından çözümler sunmak ve gelecekte konu üzerine çalışma gerçekleştirecek olan araştırmacılara yol göstermek de bu çalışmanın en önemli amaçlarındandır.

Araştırma Soruları

1. İnsan hakları savunucuları kimdir?

2. İnsan hakları savunucularının ifade özgürlüğü neden korunmalıdır?

3. İnsan hakları savunucularının ifade özgürlüğü nasıl korunacaktır?

4. Türkiye'de insan hakları savunucularının ifade özgürlüğü korunuyor mu?

5. Türkiye'de insan hakları savunucularının ifade özgürlüğü önündeki engeller nelerdir?

6. Türkiye'de insan hakları savunucularının ifade özgürlüğü nasıl korunacaktır?

Araştırmanın Önemi

Bu çalışma, Türkiye özelinde hak savunucularının ifade özgürlüğünün korumasına ilişkin olarak yapılmış ilk tez çalışması olması bakımından bir kaynak niteliği taşıyacaktır. Ayrıca, hak savunucularının faaliyetlerini yürütebilmeleri için

kullanmaları elzem olan ifade özgürlüğü için ilgili otoritelerin yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri ve ifade özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılabilmesi açısından bir bakış açısı sunmakla birlikte, gelecekte konu üzerine yapılacak araştırmalar için de yol gösterici olabilir.

Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada, nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılmış olup, insan hakları savunucuları ve ifade özgürlüğüne ilişkin ilgili literatür gözden geçirilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde de ele alınacağı üzere, insan hakları savunuculuğu kavramı ve ifade özgürlüğüne ilişkin olarak, başta BM İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi olmak üzere, Türkiye'nin de tarafı olduğu uluslararası insan hakları sözleşmeleri incelenmiştir. İnsan hakları savunucuları açısından ifade özgürlüğünün önemi ve korunmasının gerekliliği, hak savunucularının korunması için tüm dünyada faaliyet gösteren bir STK olan Front Line Defenders başta olmak üzere, AGİT, AB ve BM'nin ilgili rapor ve kılavuzlarından yararlanılarak ortaya konulmuştur. Ayrıca, ABD Yüksek Mahkemesi içtihadı ve AİHM kararları da ele alınmıştır.

İkinci bölümde ele alınacağı üzere, Türkiye'de insan hakları savunucularının ifade özgürlüğünün durumuna ilişkin genel bir inceleme gerçekleştirilmiş olup, buna ek olarak hak savunucularının ifade özgürlüğüne ilişkin haber taraması da gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de insan hakları savunucularının önündeki engellerin hukuki olması sebebiyle, ilgili hukuki engellere ilişkin eleştirel bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Bu inceleme gerçekleştirilirken, hak savunucularının önündeki ilgili hukuki engeller, vakalar üzerinden incelenmiştir. İlgili literatür, AİHM ve ABD Yüksek Mahkemesi'nin ifade özgürlüğüne ilişkin içtihatları ışığında, uluslararası ve hükümetlerarası insan hakları örgütlerinin, Türkiye'de ifade özgürlüğüne ilişkin raporları ve açıklamaları da baz alınarak, uluslararası ifade özgürlüğü standardı ile de

bir karşılaştırma gerçekleştirilmiş ve bulgulara ilişkin nihai bir sonuç ortaya konulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARI VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

1.1. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULUĞU KAVRAMI

"İnsan hakları savunucusu" kavramı, 1998 yılından önce de kullanılan bir kavram olmakla birlikte, insan hak ve özgürlüklerinin korunmasına yönelik faaliyetler yürüten insanlar için kapsayıcı bir kavram olarak kullanılmaya başlanması, BM İnsan Hakları Komisyonu'nun 3 Nisan 1998 tarihli toplantısında "Evrensel Olarak Tanınan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Geliştirilmesi ve Korunmasında Bireylerin, Grupların ve Toplumsal Kuruluşların Hakları ve Sorumlulukları Üzerine Bildirge"yi ("BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi")[2] kabul etmesinden ve bu Bildirge'nin 9 Aralık 1998 tarihinde, BM Genel Kurulu'nda kabul ve ilan edilmesinden ileri gelmektedir. Bildirge'nin kabul edilmesindeki en büyük etken, insan hakları savunucularının, savunuculuk faaliyetleri gerçekleştirmeye çalışırken maruz kaldıkları ağır hak ihlalleri ve bu ihlallere karşı özel olarak korunmalarının zorunluluğunun ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır.

Bildirge, bağlayıcı olmamakla birlikte, insan haklarını savunma hakkını meşru kılan çok önemli bir belgedir ve son yıllarda, insan hakları savunucularının korunmasına yönelik ciddi anlamda yetersizlikler olan bazı ülkelerde, hükümetler savunucuları korumak için belirli ulusal mekanizmalar geliştirmişlerdir. Bu mekanizmalar (yasalar, eylem politikaları, ofisler) BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi'nin temel hukuki desteğiyle ulusal ve uluslararası insan hakları örgütlerinin

[2] Bundan sonra "Bildirge" olarak anılacaktır.

baskısıyla (ve işbirliği ile) oluşturulmuştur. Meksika, Kolombiya ve Guatemala bu ülkelere örnek verilebilir. [3]

"İnsan hakları savunucusu" kavramı; **"**bireysel ya da başkalarıyla birlikte insan haklarını yaymak ya da korumak için harekete geçen insanları"[4] ifade etmektedir.

Aslında, kavram bundan çok daha geniş bir anlama sahiptir. İnsan hakları savunucuları, "bireysel ya da başkalarıyla birlikte", insan hak ve özgürlüklerine bağlılıklarının bir sonucu olarak insan hak ve özgürlüklerini savunan, ihlallerin ortaya çıkarılması, önlenmesi, cezasızlığın son bulması, hak ve özgürlüklerin herkes tarafından kullanılabilmesi amacıyla barışçıl bir şekilde harekete geçerek, bu uğurda hayatlarını dahi riske atan, kendi toplumlarına ve uluslararası topluma insan haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından önemli katkılarda bulunarak kilit rol oynayan ve fark yaratan insanlardır.

İnsan hak ve özgürlüklerinin korunması, yaygınlaştırılması, ihlallerin ortadan kaldırılması ve hak ve özgürlüklere ilişkin ilerleme kaydedilmesi amacıyla uluslararası sözleşmeler ve taraf olan devletlerin bu sözleşmelere bağlılıklarının denetlenmesinin bir koşulu olarak uluslararası koruma mekanizmaları yaratılmıştır. Bu sözleşmelere taraf devletler, sözleşmelerin içerdiği hak ve özgürlükleri iç hukuklarında güvence altına almıştır ve çeşitli ulusal koruma mekanizmaları da oluşturmuşlardır; fakat günümüzde gerek devletlerin gerekse devlet dışı aktörlerin sebep olduğu hak ihlalleri, dünyanın her yerinde artarak devam etmektedir. Bu da aslında insan hakları savunucularının ortaya çıkmasında ve sayılarının giderek artmasında etkili olmuştur. Çünkü nerede bir hak veya özgürlüğün ihlali varsa, orada ihlallere insan olmanın gerektirdiği vicdani

---

[3] María Martín Quintana, Enrique Eguren Fernández, Protection of human rights defenders: Best practices and lessons learnt, Research and Training Unit, Protection International, Brussels, 2012, pp. VII- 20.

[4] BM İnsan Hakları Savunucuları: İnsan Haklarını Savunma Hakkının Korunması Bilgi Belgesi:29, Cenevre, ISSN 1014-5567, s.2, http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/items/show/300, Erişim Tarihi:11.05. 2016.

sorumlulukla göz yummayacak ve bu ihlallere karşı savunuculuk faaliyetleri yürütecek insanlar da daima olacaktır.

İnsan hakları savunucuları, koşullar ne olursa olsun dünyanın her yerinde yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet göstermektedirler. Onlar, dünyanın birçok yerinde yaşanan savaşlar ve çatışmalara ve demokratik olmayan yönetimlere rağmen insan hakları savunuculuğu yaparak hak ihlallerine karşı mücadele etmeye devam etmektedirler. Bu dinamik sürecin herhangi bir noktada duracağını düşünmek için de bir neden yoktur.[5] Bunun bir sonucu olarak ise, çok çeşitli sebeplerle insan hakları savunucularını kendilerine birer tehdit olarak gören devletlerin ve hak ihlallerine sebep oldukları savunucular tarafından ortaya çıkarılan ve bu sebeple de çıkarlarına zarar gelen devlet dışı aktörlerin (uluslararası, çokuluslu şirketler, terör örgütleri gibi şiddet içeren devlet dışı aktörler) hedefi haline gelmektedirler.

Kimlerin insan hakları savunucusu olabileceğine dair kesin bir tanım yapılmamıştır; fakat Bildirge, "insan haklarına, insanların ve kişilerin temel özgürlüklerine yönelik bütün ihlallerin fiilen ortadan kaldırılmasına katkıda bulunan kişiler, gruplar ve derneklerden" söz etmektedir. Ayrıca, bir kişinin insan hakları savunucusu olarak kabul edilebilmesi için "BM İnsan Haklarını Savunma Hakkının Korunması: 29 No'lu Bilgi Belgesi"nde savunucular için üç asgari ölçütün önemi vurgulanmıştır. Bunlardan birincisi, insan haklarının evrenselliğini kabul etmektir. Yani, bazı hakları kabul edip bazılarını kabul etmeyen kişiler insan hakları savunucusu olarak kabul edilemez. İkincisi, kişilerin ortaya koydukları savlarda haklı olup olmadıkları önemli değildir; bir insan hakkını savunup savunmadıkları önem teşkil etmektedir. Üçüncüsü ve en önemlisi ise insan hakları savunucularının bütün eylemleri barışçıl olmalıdır. Bu üç asgari ölçütü göz önünde bulundurarak isteyen herkes; yaş,

[5] David BEETHAM, Demokrasi ve İnsan Hakları, Liberte Yayınları, 2014, s. 243.

cinsiyet, dil, din, meslek, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği gibi herhangi bir ayrım gözetilmeksizin insan hakları savunucusu olabilir.[6]

Savunucular profesyonel olarak insan hakları kuruluşlarında çalışabilirler ya da gönüllü olarak savunuculuk faaliyetleri yürütebilir veya hak savunuculuğu faaliyetleri gerçekleştiren bir inisiyatif oluşturmak üzere bir araya gelebilir ya da var olan inisiyatiflere katılarak kolektif savunuculuk faaliyetleri yürütebilirler. Gerçek şu ki insan haklarının savunulmasında özellikle sürdürülebilirlik açısından bireysellikten çok kolektivite ön plana çıkmaktadır. İnsan hakları gibi evrensel ve ortak değerleri kolektif şekilde savunan ve bunu dayanışma içerisinde yapan insan hakları savunucularının sesini daha geniş kitlelere ve dünyaya duyurması ve bunun sonucunda destek elde etmesi, hak ve özgürlüklere ilişkin taleplerinin karşılanması için devletler üzerinde daha etkin bir şekilde baskı oluşturma olasılığını yükseltecektir.

Savunucular, bir hakkı gündemlerine alarak bu hakla ilgili taleplerini dile getirmek üzere kampanyalar düzenleyebilir, eylem ve etkinlikler gerçekleştirebilirler. Hak ihlalleri ile ilgili araştırma ve raporlama çalışmaları yapabilirler. Yine, devletlerin uluslararası insan hakları sözleşmelerinden doğan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğine, hak ve özgürlükler bakımından ilerleme kaydedilip kaydedilmediğine ilişkin araştırma, gözlem ve raporlama çalışmaları yürütebilir ve bu raporları kamuoyuyla paylaşabilirler. Ayrıca, hazırladıkları raporları ulusal ve uluslararası ilgili mercilere ve koruma mekanizmalarına da sunabilirler. Hak ihlalleri dolayısıyla mağdur olmuş kişiler için kamuoyu desteği, hukuki destek veya yasalar dâhilinde maddi destek sağlamak üzere çalışmalar da yürütebilirler. Savunucuların önemli misyonlarından biri de insan haklarına ilişkin eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerdir. Bu amaçla, insan hak ve özgürlüklerine ilişkin eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri gerçekleştirebilirler.

[6] BM İnsan Hakları Savunucuları: İnsan Haklarını Savunma Hakkının Korunması Bilgi Belgesi: 29, ibid, s. 7-8.

Ayrıca, yine kamuoyunu tarafsız olarak bilgilendirmek üzere hak ihlallerine ilişkin dava gözlemleri de gerçekleştirebilirler.

Bazı durumlarda bir gruba yönelik hak ihlallerindeki artış sebebiyle örneğin; kadın hakları, çocuk hakları, mülteci hakları, LGBTİ+ hakları gibi belirli bir grubun haklarının ön plana çıkması da söz konusudur. Bu anlamda, savunucular salt bu grupların hakları üzerine çalışmalar yürütebilirler.[7]

İnsan hak ve özgürlükleri, çoğunlukla devletler ve zaman zaman da devlet dışı aktörler tarafından ihlal edilmektedir. Devlet dışı aktörler insan hakları savunucularının muhatabı değildir. Devletlerin insan hak ve özgürlüklerinin korunmasında yerine getirmeleri gereken yükümlülükleri gereği, savunucuların muhatabı devletlerdir. Ancak, Galtung'a göre; devlete insan haklarıyla ilişkili olarak kuvvetlendirmesi beklenen normları kimi zaman ihlal etmek gibi ikircikli bir rol verilmiştir.[8] Dünyanın her yerinde çoğu durumda devletlerin hak ihlallerinde oynadıkları temel rol göz önünde bulundurulduğunda, bu tespit doğru bir tespit gibi görünmektedir. Özellikle, güvenlik güçlerinin yoğun olarak sebep olduğu hak ihlalleri göze çarpmaktadır. Doğrudan fiiller dışında dolaylı olarak da devletler hak ihlallerine sebep olabilmektedir. Örneğin; devletin yaşanan hak ihlallerine ilişkin gerekli adımları atmayarak yükümlülüklerini yerine getirmemesi de insan haklarının ihlal edilmesine sebep olmaktadır. Bu noktada da insan hakları savunucuların hak ve özgürlüklerinin korunması için çabalarının önemi daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

---

7 Ibid, s.2.

8 Johan GALTUNG, Bir Başka Açıdan İnsan Hakları, Metis Yayınları, 1999, s. 162.

1.2. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARI AÇISINDAN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN ÖNEMİ

En geniş anlamda ifade özgürlüğü "bir düşünce, inanç, kanaat, tutum veya duygunun barışçı yoldan açığa vurulmasının (izharının) veya dış dünyada ifade edilmesinin serbest olması demektir. Bundan da anlaşılabileceği gibi, birer özgürlük kullanma biçimi olarak korunması gereken pek çok ifade ve izhar biçimi vardır. Bu geniş anlamda ifade özgürlüğü sözlü ve yazılı anlatım, sanatsal gösterim, kişisel görünüm ve görüntü tercihi, gösteri, yürüyüş, toplantı yapma ve örgütlenme gibi özgürlüklerin hepsini içine alır."[9]

İfade özgürlüğüne dayanak teşkil eden en önemli uluslararası insan hakları belgeleri incelendiğinde, karşımıza ilk olarak 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulu'nun 217 A (III) sayılı kararıyla ilan edilen "BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" çıkmaktadır.

Bildirge'nin 19. maddesine göre:

> "Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar." [10]

Düşünen bir varlık olan insanın düşüncelerini günümüz koşullarında özellikle gelişen teknolojinin de etkisiyle pek çok yol ile ifade etmesi doğal olarak kaçınılmazdır. Özgür bir toplumda düşüncelerdeki ve inançlardaki çeşitlilik, fikirlerin rekabeti

---

[9] Mustafa ERDOĞAN, İfade Özgürlüğü ve Sınırları, İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye, İletişim Yayıncılık, 2007 içinde s.19.

[10] BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 19. Madde.

vasıtasıyla ifade edilir ve sınanır.[11] Ancak, ifade özgürlüğü nitelikli bir hak olarak kullanımı bakımından kişiye ödev ve sorumluluklar yükleyen bir haktır. Bu anlamda, BM Genel Kurulu tarafından 16 Aralık 1966 tarihinde 2200 A (XXI) sayılı kararıyla kabul ettiği ve 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe giren "BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 19. maddesi ve yine 4 Aralık 1950 tarihinde kabul edilerek 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi, hakkın sınırlarını ve bu sınırların hangi şartlarda uygulanabileceğini ele almıştır.

BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 19. maddesinin 3. paragrafına göre ifade özgürlüğü:

> "Hukuken öngörülen başkalarının haklarına ve itibarına saygı, ulusal güvenliği veya kamu düzenini (ordre public) veya sağlık ve ahlakı koruma sebepleriyle sınırlandırılabilir." [12]

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesinin 2. paragrafına göre ise ifade özgürlüğü:

> "Yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir." [13]

İlgili sözleşmelerin ilgili maddelerinde de ortaya konulduğu üzere, ifade özgürlüğünün kullanımına sınırlamalar getirilebileceği inkâr edilmez; ancak, demokrasinin olmazsa olmaz şartlarından biri olarak ifade özgürlüğü, bireyin kendini

---

11 Nigel ASHFORD, Özgür Toplumun İlkeleri, Liberte Yayınları, 2009, s. 63.
12 BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi 19. Madde, Para. 3.
13 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 10. Madde, Para. 2.

gerçekleştirmesini ve toplumun gelişmesini sağlamasının yanı sıra kamu yararına olanının ortaya çıkmasına da imkân sağlayan nitelikli bir haktır ve bu hakkın sınırlandırılması için mutlak suretle meşru sınırlandırma koşullarının oluşması gerekir. Bu anlamda, ilgili maddelerin yorum ve içtihatları, bahsi geçen meşru sınırlama koşullarından biri ortaya çıkmış olsa dahi katı bir teste tabi tutulmasının şart olduğunu ortaya koymuştur. Müdahale öngörülebilir, demokratik bir toplumda gerekli ve orantılı olmak zorundadır

Bütün insanlar için en temel haklardan biri olan ifade özgürlüğü, insan hakları savunucuları için ise sıradan bir hak olmanın ötesinde, çok özel bir yere sahiptir. İfade özgürlüğünün yok sayıldığı bir yerde ne insan hak ve özgürlüklerinden ne de bu hak ve özgürlüklerin savunulmasından bahsedilmesi mümkün olmayacaktır. Bu bakımdan, devletler ve devlet dışı aktörlerin sebep olduğu hak ihlallerinin açığa çıkarılmasında, ihlallerle ilişkin gerçeklerin ortaya konulmasında, kamuoyuyla paylaşılmasında, alınan destekle birlikte toplumsal baskı oluşturarak devletin ihlallerin önüne geçmesinde ve insan hak ve özgürlüklerine ilişkin sürekli ilerleme kaydedilmesinde etkin bir rol oynayan insan hakları savunucularının, ifade özgürlüğünü faaliyetlerini gerçekleştirmeleri bakımından birincil olarak kullanabiliyor olması elzemdir. Dolayısıyla, insan hakları savunucularının ifade özgürlüğü ile "kaçınılmaz bir şekilde menfaat bağı kurduğunu"[14] belirtmek yanlış olmayacaktır. Nitekim BM İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi'nin 5., 6. ve 7. maddeleriyle de insan hakları savunucularının ifade özgürlüğü geniş bir şekilde koruma altına alınmıştır:

> 5. İnsan haklarını ve temel özgürlükleri geliştirmek ve korumak amacıyla herkesin, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte, ulusal ve uluslararası düzeyde;
>
> *a)* Barışçıl biçimde bir araya gelmek veya toplantı yapmak;

[14] Kerem ALTIPARMAK, Bitmeyen Sorun: İfade Özgürlüğü, İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye, İletişim Yayıncılık, 2007 içinde s.10.

b) Hükümet dışı kuruluşlar, dernekler veya gruplar kurmak, bunlara üye olarak girmek ve katılmak;

c) Hükümet dışı veya hükümetlerarası kuruluşlarla ilişki kurmak hakkı vardır.

6. Herkes, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte:

a) İnsan hakları ve temel özgürlüklerin yasamaya ilişkin, adli ya da idari ulusal sistemlerde ne şekilde yürürlüğe konulduğuna ilişkin bilgi elde etmek de dâhil olmak üzere bu haklar ve özgürlükler hususundaki bilgilere sahip olma, bu bilgileri talep etme, elde etme, kabul etme ve muhafaza etme;

b) İnsan haklarında ve diğer uygulanabilir uluslararası belgelerde öngörüldüğü gibi, insan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin görüş, bilgi ve malumatları özgürce yayımlama, açıklama ya da diğerlerine yayma;

c) Söz konusu yollar ve diğer uygun yollar aracılığıyla kamunun dikkatini bu konulara çekmek için hukuken veya fiilen insan hakları ve temel özgürlüklerin gözetilmesi hususunda çalışmalar yapma, tartışma, fikirler oluşturma ve muhafaza etme hakkına sahiptir.

7. Herkes, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, insan haklarına ilişkin yeni fikirler ve ilkeler geliştirme, bunları tartışma ve kabul edilebilirliklerini savunma haklarına sahiptir. [15]

Devletlerinin, savunucuların ifade özgürlüğünü ihlal etmesinin en temel sebebi; insan hak ve özgürlüklerinin korunmasında yükümlülüklerini yerine getirmemiş olmalarının savunucular tarafından ortaya çıkarılmasından ileri gelmektedir. Bu durum,

[15] BM İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi,5., 6. Madde ve 7. Madde.

devletleri hem toplum nezdinde hem de özellikle uluslararası arenada zor durumda bırakmaktadır. Toplumun devlete olan güveni zedelenirken, uluslararası arenada ise ülke imajının zedelenmesi ve buna bağlı olarak ülkeye yönelik uluslararası yatırımların durması ve ekonomik yaptırımlar söz konusu olabilmektedir. Örneğin; gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerinin gelişmiş ülkelerle imzaladıkları insan hakları şartlı ticari anlaşmaların ya da hükümetlerarası örgütlerden alacakları yardım fonlarının riske girmesi söz konusu olabilmektedir. Nitekim yakın zamanda, AB'ye aday ülke olan ve AB'ye uyum kapasitesinin geliştirilmesi için katılım öncesi yardım aracı fonlarından yararlanan Türkiye'ye fon aktarımına ilişkin olarak bu türden bir yaptırım gerçekleştirilmiştir. Daha önce, "insan hakları, demokratikleşme ve hukuk devleti alanında iyileşme" koşuluna bağlanan 70 milyon Avro tutarındaki fon dondurulmuş olup, Avrupa Komisyonu'nun Nisan 2018'de açıkladığı son Türkiye raporunda bu alanlarda ilerleme yaşanmadığının not edilmesi üzerine AB parlamentosu tarafından, "demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti alanlarında ilerleme kaydedilmemiş olması" gerekçe gösterilerek kesintinin yapılmasına ilişkin karar tasarısı oy çoğunluğuyla onaylanmıştır. Böylelikle AB üyelik süreci tarihinde de bir ilk yaşanmıştır.[16]

Devlet dışı aktörler ise çıkarlarının zarar görmesine engel olmak üzere çeşitli şekillerde savunucuları susturmaya yönelik bazı yöntemlere başvurabilmektedir.

Devletler ve devlet dışı aktörler tarafından savunucuları susturma amaçlı uygulamalar, temel olarak ifade özgürlüğünü hedef alan; fakat savunucuların diğer hak ve özgürlüklerin ihlaline de sebep olan çok farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Savunucuların, genel olarak "devletler tarafından hukuksal dayanağı olmayan adli ve idari işlemlere veya adli ve idari otoritenin istismar edildiği diğer işlem türlerine; suçlu sayma, keyfi gözaltı veya tutuklama ve başka tür yaptırımlara" maruz bırakıldığı;

[16] https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyeye-ab-yard%C4%B1mlar%C4%B1nda-kesinti/a-45727453, Erişim Tarihi: 3.10.2018

"tutukluluğun veya kendilerine uygulanan diğer yaptırımların kanunlara uygunluğuna itiraz edebilmeleri için etkili başvuru yollarına"[17] da erişemedikleri gözlemlenmektedir.

Savunucuların ifade özgürlüğünü kullanmasını engellemek amacıyla sıklıkla barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne hem devletler hem de devletlerin savunucuları koruma yükümlülüğünü yerine getirmemesinin neden olduğu teşvik ile devlet dışı aktörler tarafından müdahale edildiği görülmektedir. Örneğin; barışçıl toplanma özgürlüğünün yasa ile izne bağlı olması, devletlerin ilgili makamlarının keyfi gerekçelerle bu izni vermemesine neden olabilmektedir. Savunucular, kamuya açık alanlarda bu izni almadan barışçıl bir eylem veya etkinlik gerçekleştirmek istediklerinde ise kolluk kuvvetlerinin sert müdahalesine maruz kalabilmektedirler. Barışçıl ve izinli gerçekleştirilen bazı etkinlik ve eylemlerde ise keyfi uygulama ve müdahalelerin söz konusu olduğu görülebilmektedir. Devlet dışı aktörler ise, devletin üçüncü taraflara karşı savunucuların hak ve özgürlüklerini koruma yükümlülüğünü yerine getirmemesi nedeniyle savunuculara yönelik tehditleri veya fiziksel müdahaleleri ile bu özgürlüğün kullanımını engellemekte ve dolayısıyla ifade özgürlüğüne yönelik bir müdahale de gerçekleştirmektedir. Savunucuların, örgütlenme özgürlüğünün de bürokratik yaklaşımlar sebebiyle ya da keyfi gerekçelerle devlet eliyle engellendiği veya devlet dışı aktörlerin çeşitli şekillerde taciz ve tehditleriyle bu özgürlüğe müdahale ederek ihlallere sebep olduğu bilinmektedir.

Savunucular, hem devlet hem de devlet dışı aktörler tarafından ifadeleri sebebiyle hedef gösterilebilmekte, hakaret, tehdit ve tacizlere maruz kalabilmektedir. Savunucuların takip edilmesi, telefonlarının dinlenmesi, e-posta adreslerinin, sosyal medya hesaplarının ele geçirilmesi ya da basın yoluyla veya sosyal medya aracılığıyla özellikle siyasi aktörler tarafından hedef gösterilmeleri, hakarete maruz kalmaları

[17] AGİT İnsan Hakları Savunucularının Korunmasına İlişkin Kılavuz İlkeler, 2016, s.5 http://www.osce.org/tr/odihr/230596?download=true, Erişim Tarihi: 29.04.2016

sıklıkla görülmektedir. Üstelik bu türden tehdit, hakaret ya da çeşitli şekillerde tacizler sadece savunuculara yönelik olarak değil; fakat savunucuların faaliyetlerini durdurmak üzere bir baskı ve yıldırma yöntemi olarak ailelerine yönelik olarak da gerçekleşebilmektedir.

Faaliyetleri ile ilişkili olarak savunucuların yaşam hakkı da ne yazık ki ihlal edilmektedir. Bu hak, özellikle gözaltında kötü muamele ve işkence dolayısıyla veya bu süreçte bilinçli olarak tıbbi hizmetlere erişimin engellenmesiyle ya da savunucuların eylemlerine müdahale eden kolluk kuvvetlerinin orantısız güç kullanımıyla devlet eliyle ihlal edilebilmektedir. Ayrıca, ölüm cezasının uygulanmasına devam edilen ülkelerde, insan hakları savunucuların ölüm cezasına mahkûm edildiği gözlemlenmektedir. Yine, devlet dışı aktörler tarafından da devletlerin savunuculara yönelik önleyici tedbir yükümlülüklerini yerine getirmemesinden kaynaklı olarak, bu hakkın ihlali söz konusu olabilmektedir. Front Line Defenders'ın[18] "2016'da Risk Altındaki İnsan Hakları Savunucuları" raporu, bir önceki yıla göre tüm dünyada öldürülen insan hakları savunularının sayısının arttığını, 25 ülkede 281 insan hakları savunucusunun öldürüldüğünü ortaya koymuştur. Üstelik bu ölümler, savunuculara yönelik bir dizi tehdit ve uyarı sonrasında meydana gelmiştir. Raporda, polis ve diğer otoriteler tarafından erken aşamada verilen tepkilerin caydırıcılık görevi görebileceği belirtilmiş; fakat polise intikal ettirilen birçok dosyada somut bir adımın atılmadığı ve bunun da cinayetlerin gerçekleştirilmesine izin verilen bir ortama sebep olduğunun altı çizilmiştir.[19] Aynı kuruluş, 2017 raporunda ise bu artışın devam ettiğini ve 27 ülkeden

[18] Front Line Defenders, 2001 yılında Dublin'de, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan bir hakkı ya da hakları şiddetsiz şekilde savunan ve risk altında bulunan insan hakları savunucularının korunmasını amacıyla kurulmuş uluslararası bir sivil toplum kuruluşudur.

[16] Front Line Defenders Annual Report on Human Rights Defenders at Risk in 2016, s.6 https://www.frontlinedefenders.org/en/resource-publication/annual-report-human-rightsdefendersrisk-2016, Erişim Tarihi: 19.01.2017

312 insan hakları savunucusunun, savunuculuk faaliyetleri sebebiyle öldürüldüğü ortaya koymuştur[20]

Savunucuların ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına yönelik devlet eliyle gerçekleştirilen diğer belirgin uygulamalar arasında, sivil toplum kuruluşlarına kısıtlamalar getiren yasal düzenlemelerin yanı sıra, özellikle terör ve güvenlik yasaları gerekçe gösterilerek somut bir kanıt olmaksızın, keyfi olarak gerçekleştirilen toplantı, ev ve ofis baskınları, keyfi gözaltı ve tutuklamalar, doküman ve elektronik cihazlara el konulması, finansal kaynaklarının dondurulması, web sitelerine veya sosyal medya hesaplarına erişimin engellenmesi de yer almaktadır. Bu şekilde, savunucuların faaliyetlerinin durdurulması sağlanırken, bu çalışmaların kamuoyuna duyurulması da engellenmektedir. Bu tür uygulamalarla, savunucular kamuoyu gözünde ülke çıkarlarına zarar veren casuslar, teröristler olarak damgalanarak haksız duruma düşürülmekte ve haksız gözaltı ve tutuklamalarla kriminalize edilmektedirler. Savunucuların haksız duruma düşürülmesi ve dolayısıyla itibarsızlaştırması, kamuoyu desteğinin azalmasına sebep olmakta ve onlara yönelik uygulamalara toplum nezdinde meşruiyet kazandırmaktadır.

Önemli bir diğer belirgin uygulama ise mesleki yaptırımlara ilişkindir. Özellikle, hem insan haklarına ilişkin savunuculuk faaliyetleri yürütüp hem de kamu görevinde bulunan hak savunucuları, mesleki yaptırımların hedefi olabilmektedir. Bu yaptırımlar arasında soruşturma ve kovuşturmalar, disiplin cezaları, sürgünler ve meslekten men cezası gibi yaptırımlar bulunmaktadır. Yine, insan haklarını savunucularının savunmanlığını yapan avukatlar da mesleki yaptırımlara maruz kalabilmektedir. Disiplin cezaları ve avukatlık ruhsatının geçici süreyle askıya alınması ya da mesleği icra edebilmek için bir baroya kayıtlı olmanın zorunlu olduğu ülkelerde barodan ihraçlar

[20] Front Line Defenders Annual Report on Human Rights Defenders at Risk in 2017, s. 6 https://www.frontlinedefenders.org/sites/default/files/annual_report_digital.pdf, Erişim Tarihi 16.05.2018.

görülmektedir. Öğrencilerin de insan haklarına ilişkin faaliyetleri dolayısıyla sıklıkla yaptırımlara maruz kaldığı, disiplin cezaları sebebiyle geçici olarak okuldan uzaklaştırıldıkları veya atıldıkları, gözaltına alındıkları, haklarında açılan ceza davaları dolayısıyla tutuklandıkları ve dolayısıyla eğitim hakkından da mahrum bırakıldıkları bilinmektedir.

Savunucuların ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına yönelik sıklıkla karşımıza çıkan bir başka uygulama ise devlet eliyle seyahat özgürlüğüne getirilen keyfi kısıtlamalardır. Savunucuların yurt içinde hak ihlalleri yaşanan bölgelere seyahat etmesi devletlerce engellenebilmektedir. Uluslararası forumlarda hak ihlallerinin duyurulmasını engellemek amacıyla, devletler savunuculara yurtdışına çıkış yasağı getirmek, sınır kapılarında pasaportlarına el koymak ya da bilgi vermeksizin pasaport iptali gerçekleştirmek gibi çeşitli şekillerde yurtdışı çıkış yasağı getirmektedir. Farklı ülkelerden hak savunucuların ve hatta BM gibi Hükümetlerarası bir örgütten ve çeşitli küresel insan hakları örgütlerinden gözlemcilerin de ülke ziyaretleri bazı devletlerce engellenebilmektedir. Front Line Defenders'ın "2016" raporu, insan hakları savunucularına yönelik olarak tüm dünyada devletlerin uyguladığı seyahat yasaklarında %100 artış olduğunu tespit etmiştir. Rapora göre, bu yasaklar insan hakları savunucularının dinlenme ve rahatlama olanağını ortadan kaldırdığı gibi kendi ülkelerinde erişemeyecekleri program ve öğrenme fırsatlarını da ortadan kaldırmakta ve uzmanlıklarını uluslararası forumlara sunmalarının önüne geçilmekte; ayrıca, uluslararası insan hakları mekanizmalarıyla işbirliğine gitmeleri de engellenmektedir.[21] Kuruluşun "2017" raporu da bazı devletlerce BM ve diğer uluslararası insan hakları kuruluşlarıyla işbirliği yapan savunuculara yönelik seyahat yasaklarının uygulanmaya devam ettiğini ortaya koymaktadır.[22] Hâlbuki temel insan hakları sözleşmelerinde yer alan hak ve özgürlüklere getirilecek kısıtlamalar meşru, öngörülebilir ve orantılı olmak

[21] Front Line Defenders, 2016, s.6.
[22] Front Line Defenders, 2017, s. 7-22.

zorundadır. Bu bakımdan faaliyetleri sebebiyle hak savunucularına yönelik olarak da kısıtlamalar, öngörüldüklerinden başka bir amaçla kullanılamaz. Nitekim AİHS'in 18. maddesi olan "Haklara Getirilecek Kısıtlanmaların Sınırlanması" na göre:

> "Anılan hak ve özgürlüklere bu Sözleşme hükümleri ile izin verilen kısıtlamalar öngörüldükleri amaç dışında uygulanamaz."

Ancak, burada dikkate alınması gereken, 18. maddenin özerk bir işlevi bulunmadığıdır. Madde, ancak AİHS'in diğer maddeleri ile birlikte uygulanabilmektedir.[23] Bu hususta, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin, Azerbaycanlı tanınmış bir insan hakları savunucusu olan Rasul Jafarov'un ve diğer insan hakları savunucularının başvurularına ilişkin yukarıda bahsi geçen keyfi uygulamaların örgütlenme ve ifade özgürlüğünü nasıl ihlal ettiğini ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan 18. maddeye ilişkin ihlal kararları önem teşkil etmektedir. Bu bakımdan, ilgili başvurular ve AİHM'nin bu başvurulara istinaden hak savunucularının ifade özgürlüğüne ilişkin tespitleri ayrıntılı olarak ele alınacak ve hak savunucularının ifade özgürlüğünün korunmasının neden önemli olduğu bu kararlar ışığında gösterilmeye çalışılacaktır.

Resul Jafarov adlı Azerbaycan vatandaşı Başvuran, toplumda iyi bilinen bir sivil toplum aktivisti, insan hakları savunucusu ve insan haklarının korunması için çalışmalar yürüten "İnsan Hakları Kulübü" (Human Rights Club) isimli bir Sivil Toplum Kuruluşu'nun kurucusu ve ayrıca Yönetim Kurulu Başkanı'dır. Bu Sivil Toplum Kuruluşu 2010 yılında kurulmuş olmasına ve Adalet Bakanlığı'na tüzel kişilik olarak tanınması için birçok kez başvuru yapılmasına rağmen defalarca reddedilmiştir. Bu, ayrıca AİHM'e yapılan başka bir başvurunun da konusudur. Başvuran ayrıca Azerbaycan'daki insan hakları konularına dair de birçok rapor hazırlamış, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin (PACE) Azerbaycan'daki siyasi tutuklular hakkındaki

[23] David Harris ve Diğerleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku, Oxford University Press, 2009, Türkçe Basım, Avrupa Konseyi, 2013, s. 673.

raporunun kabul edilmesi için destekte de bulunmuştur. Ayrıca, Avrupa Konseyi'ne sunulacak olan siyasi tutuklular listesi için de çalışmış ve hem Avrupa Konseyi'nin hem de BM'nin birçok etkinliğine konuşmacı olarak katılmış ve BM organlarına gölge raporlar sunmuştur.[24]

22 Nisan 2014'te Azerbaycan Başsavcılık Ofisi bazı sivil toplum kuruluşlarının finansal faaliyetlerinde usulsüzlük iddialarıyla bağlantılı olarak Azerbaycan Ceza Kanunu'nun 308.1. (Gücün Kötüye Kullanımı) ve 313. maddesi (Resmi Evrakta Sahtecilik) uyarınca dava açmıştır. [25]

6-11 Temmuz 2014 tarihleri arasında Başvuran, Kiev'de bulunurken "Sebail Bölge Mahkemesi" 7 Temmuz 2014 tarihinde başvuranın hesaplarının dondurulmasına karar vermiştir. 29 Temmuz 2014 tarihinde ise Başvuran Bakü'den Tiflis'e gerçekleştirdiği tren seyahatinde Azerbaycan-Gürcistan sınırında yapılan kontrolde durdurulmuş ve 25 Temmuz 2014 tarihinde hakkında alınan seyahat yasağı kararı dolayısıyla ülkeyi terk edemeyeceği kendisine bildirilmiştir.[26]

31 Temmuz 2014 tarihinde Başvuran, Başsavcılık Ofisi'ne davet edilmiş ve yukarıda bahsi geçen cezai takibatla ilgili tanık olarak sorguya çekilmiştir. Aynı gün ve ertesi gün ise "İnsan Hakları Kulübü" aranmış ve çoğunlukla muhasebe ve finansla ilişkili belgelere el konulmuştur. 2 Ağustos 2014 günü ise Başvuran, Başsavcılık Ofisi'ne tanık olarak sorgulanmak üzere tekrar davet edilmiş ve binaya gelişinde tutuklanarak resmi olarak Ceza Kanunu'nun 192.2.2 maddesi olan "Yasadışı Girişimcilik", 213.1. maddesi olan "Büyük Ölçekli Vergi Kaçakçılığı" ve 308.2. maddesi olan "Gücün Kötüye Kullanımı" ile suçlanmıştır. Daha sonra ise "Zimmete Para Geçirme" ve "Evrakta Sahtecilik" suçlamaları da ek olarak istinaf edilmiştir. Aynı

[24] Rasul Jafarov v. Azerbaycan, no. 69981/14, 17.3.2016, Para. 6-8.
[25] Bkz. Para. 11.
[26] Bkz. Para. 12-13.

gün, Nesimi Bölge Mahkemesi, başvuran hakkında yapılan resmi suçlamalara dayanarak ve savcının önleyici tedbir olarak tutukluluk talebi başvurusuna istinaden başvuranın 3 aylık bir süre için tutukluluğuna karar vermiştir.[27]

Başvuranın, serbest bırakılmasına ya da tutukluluğunun ev hapsine dönüştürülmesine istinaden talepleri de reddedilerek, tutukluluk kararı 3 ay daha uzatılmıştır. Başvuranın ceza davası 2015 yılının Ocak ayında görülmeye başlamış ve Bakü Ağır Ceza Mahkemesi, Başvuranı bütün suçlamalardan sorumlu tutarak 6.5 yıl hapis cezası, devlet ve yerel resmi pozisyonlarda bulunma hakkından ve girişimci faaliyette bulunma hakkından 3 yıl süreyle men cezası vererek mahkum etmiştir.[28]

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuruda bulunan Resul Jafarov, özellikle tutuklanmasının ve yargılama öncesi tutukluluğunun haklı olmadığını ve kötü niyetli olduğunu, toplanma özgürlüğünün ihlal edildiğini ve haklarının sözleşmede öngörülenler dışındaki amaçlarla kısıtlandığı, avukatının lisansının iptal edilmesinden ötürü ise cezaevinde görüşme yapmalarının imkânsız hale geldiğini iddia etmiştir. Bu sebeplerle de AİHS'nin 5. maddesi olan "Özgürlük ve Güvenlik Hakkı"nın 5 §§ 1 (c), 5 § 3 ve 5 § 4. maddelerinin, 11. maddesi olan "Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü"nün, 18. maddesi olan "Haklara Getirilecek Kısıtlamaların Sınırlandırılması" ile 34. Maddesi olan "Bireysel Başvurular" maddesinin ihlal edildiğine ilişkin başvuruda bulunmuştur. [29]

AİHM, başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun bulmamış ve başvurunun kabul edilebilir olduğuna karar vermiştir.

Başvuran, sözleşmenin 18. maddesi olan "Haklara Getirilecek Kısıtlanmaların Sınırlandırması"na istinaden yapmış olduğu başvuruda haklarının AİHS'de öngörülen

[27] Bkz. Para. 14-30.
[28] Bkz. Para. 18-31.
[29] Bkz. Para. 3-4.

amaçlar dışında sınırlandırıldığından şikâyetçi olmuştur. Özellikle tutuklanması ve gözaltında tutulmasının hükümeti eleştirdiği için cezalandırılma, kâr amacı gütmeyen bir kuruluşun aktivisti ve insan hakları savunucusu olarak susturulma, başkalarının bu tür faaliyetlerden caydırılması ve sivil toplumu felce uğratma amacı taşıdığından şikâyet etmiştir. Yine, yaptığı çalışmaların toplum üzerinde doğrudan bir etkiye yol açtığını ve bu anlamda da ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, mülkiyet hakları ve toplumu doğrudan etkileyen diğer konulara yönelik temel özgürlüklerinin ihlal edildiğini, en üst kademedeki devlet görevlilerinin yurtdışından hibe alan STK'ları hainlik ve 5. Sütun olmak ile suçladığını, bu anlamda yetkililerin aldığı önlemlerin siyasi nedenlerden ötürü alındığını, davadaki olguların da yetkililerin asıl amacının ilan edilenle aynı olmadığını inandırıcı bir şekilde ortaya koyduğunu belirtmiştir.[30]

Hükümet, Başvurana yapılan suçlamalardan hiçbirinin siyasi olmadığını, Başvuranın vergi kaçırma, dolandırıcılık gibi yaygın cezai suçlarla yargılandığını, sözleşmenin 5. maddesi olan "Özgürlük ve Güvenlik Hakkı" uyarınca mevcut davada devletçe uygulanan kısıtlamaların bu hükmün öngördüğü amaç dışında herhangi bir amaçla uygulanmadığını, yalnızca sözleşmenin öngördüğü ciddi cezai suçların uygun bir şekilde soruşturulması için uygulandığını belirtmiştir. [31]

Mahkeme ise Sözleşme'nin 18. maddesinin tek başına özerk bir rolünün olmadığını, bu maddenin ancak Sözleşme'nin diğer maddeleri ile birlikte uygulanabileceğini ve Sözleşme'nin 5 § 1. maddesi ile ilgili şikâyetlerin mevcut şikâyet bağlamında eşit derecede önem taşıdığını belirtmiştir. Mahkeme, üst düzey yetkililerin ve Hükümet yanlısı medya tarafından yayımlanan makalelerde başvuran da dâhil Sivil Toplum Kuruluşlarının liderlerinin "vatan haini", "yabancı menfaatlerini destekleyen" vb. şeklinde suçlandığını, ülkedeki insan hakları ihlallerini rapor ederek "ülkenin

[30] Bkz. Para. 145-149.
[31] Bkz. Para. 151.

imajını olumsuz olarak zedeledikleri" için şiddetle eleştirildiklerini, bu anlamda onlara karşı sergilenen tutumun yalnızca yerel STK'lar hakkındaki hibe mevzuatının ihlal edildiği iddiası ile ilgili olmadığını, faaliyetlerinin hedef alındığının altını çizmiş ve insan haklarının korunması için Avrupa Konseyi de dâhil uluslararası kuruluşlarla işbirliğine giden birçok insan hakları savunucusunun Başvuranla benzer şekilde tutuklanıp ağır hapis cezalarına tabi ciddi ceza suçlarla itham edildiğini belirterek şu tespitte bulunmuştur:

> "Tüm bu unsurlar ülke yetkililerinin de ifadeleri ile birlikte ele alındığında, Başvuranın gözaltına alınması ve tutuklanmasına dair Azerbaycan'da insan hakları savunucularının üzerinde 2014 yazında yoğunlaşan baskıya dair argümanlarını desteklemektedir. Yukarıdaki koşulların tamamı, itiraz edilen önlemlerin asıl amacının Başvuranı insan hakları alanında yürüttüğü faaliyetlerden dolayı susturmak ve cezalandırmak olduğunu göstermektedir. Bu hususlar ışığında, Mahkeme, Başvuranın özgürlüğünün kısıtlanmasının AİHS'in 5 § 1 (c) maddesinde öngörüldüğü gibi suç işlemiş olduğuna dair makul bir şüphe ile yetkili bir makamın önüne çıkarılma amacı dışında kısıtlandığını tespit eder."[32]

Bu tespitle birlikte AİHM, AİHS'in 5. maddesi olan "Özgürlük ve Güvenlik Hakkı" ile bağlantılı olarak Sözleşmenin 18. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

AİHM, insan hakları savunucularının, savunuculuk faaliyetleri sebebiyle susturulması ve cezalandırılmasına ilişkin olarak yalnızca bu kararla da sınırı kalmamış, 19 Nisan 2018 tarihli Mammadlı v. Azerbaycan kararında da bir insan hakları savunucusu ve seçim gözlemi ve demokrasiye ilişkin bir sivil toplum kuruluşunun yönetim kurulu başkanı ve kurucularından biri olan ve "Başkanlık" seçimlerine ilişkin usulsüzlüklerle ilgili rapor yayımladıktan sonra Rasul Jafarov ile benzer suçlamalara

[32] Bkz. Para. 153-162.

maruz kalan ve benzer bir süreç yaşayarak 5.5 yıl hapis cezasına çarptırılarak uzun süre tutuklu kalan insan hakları savunucusu Anar Mammadlı için de 5. madde ile bağlantılı olarak Sözleşme'nin 18.maddesinin ihlal edildiği kararını vermiştir.[33]

Azerbaycan'da ünlü bir insan hakları avukatı ve insan hakları savunucusu olan ve bir sivil toplum kuruluşunun da başkanlığını yürüten Intiqam Aliyev de Avrupa Parlamenterler Meclisi (PACE)'in bir oturumuna telefonla bağlanarak rapor sunduktan sonra iktidar partisi milletvekilleri de dâhil olmak üzere çok sayıda kamu görevlisi tarafından başkanlığını yürüttüğü STK ile birlikte hedef gösterilmiştir. Daha sonra ise kendisine, Rasul Jafarov'a ve Anar Mammadlı'ya yöneltilen benzer suçlamalar istinat edilmiş ve hem evi hem de başkanlığını yürüttüğü ve avukatlık ofisi olarak da kullandığı STK ofisi aranarak, hem dernek faaliyetleri ile ilgili belgelere, bilgisayarlara ve harici hard disklere el konulmuş hem de avukatlığını yürüttüğü davalara ilişkin mahkeme dosyalarına ve AİHM başvuru dosyalarına el konulmuştur. Aliyev suçlu bulunarak 7.5 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Yaklaşık 1 yıl sonra ise Aliyev'in cezası 5 yıl tecil edilerek serbest bırakılmıştır. AİHM'e başvuruda bulunan Aliyev, AİHS'in 18 maddenin 5. madde ve 8. madde ile bağlantılı olarak ihlal edildiğini iddia etmiştir.

AİHM, Aliyev'in, bir insan hakları savunucusu ve dahası bir insan hakları avukatı olduğunu vurgulayarak, hak savunucularının insan haklarının korunmasında ve geliştirilmesinde sahip olduğu özel rolünün önemine dikkat çekmiş ve AİHS'in 5 §§ 1 (c) maddesine ilişkin Aliyev'in "makul şüphe" şartına uygun olmayan suçlamalarla karşı karşıya kaldığının tespitini zaten gerçekleştirdiğinin altını çizmiştir. Ayrıca, Aliyev ve diğer hak savunucularının tutuklanmasına kamu görevlilerinin damgalayıcı ifadelerinin eşlik ettiğini ve bu ifadelerin iç hukuka ilişkin endişelerle ilgili olmadığını; fakat hak savunucularının çalışmalarının gayri meşrulaştırma amacı taşıdığını ortaya koymuştur. Yapılan ev ve ofis aramalarında yalnızca Aliyev'in temsil ettiği derneğe ait belge ve

[33] Mammadlı v. Azerbaycan, no: 47145/14, Para. 7-105.

materyallere el konulmadığını, avukat ve müvekkil gizliliğine aykırı bir şekilde dava dosyalarına da el konulduğunu belirtmiş, bu durumun daha önce verilen Hajibeyli v. Azerbaycan kararında da olduğu gibi sözleşmenin 34. Maddesi olan "Bireysel Başvurular" maddesinin ihlal ettiğinin altını çizmiştir. Mahkeme, ayrıca Azerbaycan'da sivil toplum kuruluşları için giderek sertleşen kısıtlayıcı mevzuatı ve Aliyev'e uygulanan yaptırımları göz önünde bulundurarak örgütlenme özgürlüğünün ve hak savunuculuğu faaliyetlerini anlamlı bir şekilde yerine getirmesinin kısıtlandığını belirtmiş ve bu türden yaptırımların STK üyeleri üzerindeki dondurucu etkisine atıfta bulunmuştur.[34] Tüm bu koşulları göz önünde bulunduran Mahkeme:

> "Söz konusu tedbirlerin asıl amacı başvuranın insan hakları faaliyetleri sebebiyle susturulması ve cezalandırılması ve bu faaliyetlere devam etmesinin engellenmesidir."[35]

Tespitiyle, Sözleşme'nin 18 maddenin 5. madde ve 8. madde ile bağlantılı olarak ihlal edildiğine karar vermiştir. Bu karar, Mahkeme'nin 8. madde ile bağlantılı olarak 18. maddenin ihlal edildiğine karar verdiği ilk karar olması bakımından önem teşkil etmektedir.

AİHM'in Resul Jafarov, Mammadlı ve Aliyev kararları, insan hakları savunucuları açısından son derece önemli kararlar olmakla birlikte, devletlerin hak ihlallerinin açığa çıkmasını engellenmek amacıyla savunucuların ifade özgürlüğünü ve buna bağlı olarak diğer bireysel hak ve özgürlüklerini keyfi olarak çeşitli uygulamalarla nasıl kısıtladıklarının açık bir göstergesidir. İnsan hakları savunucularının yaptıkları iş ve yürüttükleri faaliyetler bakımından menfaat bağı kurdukları ifade özgürlüğünün keyfi uygulamalara karşı özel bir korumaya ihtiyaç duyduğunu da bir kez daha ortaya koymaktadır. Nitekim AİHM, Aliyev kararında yukarıda bahsi geçen diğer kararlara ve

[34] Aliyev v. Azerbaycan, no: 68762/14 ve 71200/14, 20.9.2018, para. 7-214.
[35] Bkz. Para. 215

daha önce vermiş olduğu bazı kararlara atıfta bulunarak, meydana gelen olayların münferit olmadığını, STK aktivistleri ve insan hakları savunucularına yönelik bahsi geçen uygulamaların örgütlenme ve ifade özgürlüğüne misilleme amaçlı olduğunu da belirtmiştir. Sorumlu devletin STK aktivistleri ile insan hakları savunucularının hükümete yönelik eleştirileri sebebiyle keyfi olarak gözaltına alınması ve tutuklanmasına karşı önlemler alınması gerektiğini, alınacak önlemlerin de misilleme iddialarının ortadan kaldırılması ve ceza kanununun bu bireylere karşı kötüye kullanılmasını ve gelecekte benzer uygulamaların tekrar edilmemesini sağlaması gerektiğinin de altı çizilmiştir.[36]

Verilen ihlal kararları, yalnızca sorumlu devlet için değil; fakat insan hakları savunucularının hem ifade özgürlüğünün hem de ifade özgürlüğüne yapılan müdahaleler sonucu diğer hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği diğer devletler için de örnek teşkil etmelidir. Kararlar, ayrıca devletlerin insan hakları savunucularının ifade özgürlüğünün korunmasına yönelik gerekli tedbirleri almaları gerektiği sonucunu da doğurmaktadır. Nitekim AİHM'in tavsiyesi de benzer yöndedir.

1.3. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KORUNMASININ GEREKLİLİĞİ

Her şeyden önce insan hakları savunucularının da birer insan olduğu ve herkes gibi onların da ifade özgürlüğü dâhil bireysel hak ve özgürlüklere sahip oldukları unutulmamalıdır. Bireylerin "insan hakları savunucusu" rolünü üstlenmeleri, devletlerinin savunuculara karşı yükümlülüklerini buharlaştırmaz; aksine savunucuların üstlendikleri rol ve bu bağlamda yaptıkları çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, devletlere insan hak ve özgürlüklerinin korunması, geliştirilmesi, ihlalleri önlemesi ve

[36] Bkz. Para 223- 226.

hak ve özgürlükler açısından sürekli ilerleme kaydedilmesi için yol göstericidirler. Bir ülkede insan hakları savunucularının ifade özgürlüğünün korunması, demokrasinin varlığının da bir kanıtı niteliğindedir.

İnsan hakları savunucuları, hak ihlallerine ilişkin gerçeğin açığa çıkarılması ve hakikati bilme hakkının gerçekleştirilmesinde de büyük rol oynarlar. Kaldı ki insan hakları savunucularının ifade özgürlüğünün korunması gerektiren diğer önemli hususular arasında, savunucuların ifadelerini yüksek değerli ifade kategorisinde yer alması ve barışçıl olması da bulunmaktadır. Yine, insan hakları savunucularının ifadeleri yapmış oldukları iş nedeniyle rahatsız edici, şok edici olabilir. Bu önemli hususlar, daha net ortaya konulabilmesi açından tek tek ele alınacaktır.

1.3.1. Gerçeğin Açığa Çıkarılması ve Hakikati Bilme Hakkına Katkı

İnsan hakları savunucularının ifade özgürlüğünün korunması, hak ihlallerinde gerçeğin açığa çıkarılmasını sağlar.

Hak ihlallerinde gerçeğin açığa çıkarılması, devletlerin adaleti sağlamak için yerine getirmesi gereken çok önemli bir yükümlülük olduğu halde, çoğu zaman ilgili kamu otoriteleri tarafından etkili, bağımsız ve tarafsız bir araştırma ve soruşturma sürecinin gerçekleştirilmemesi, gerçeklerin üzerinin örtülü kalmasına neden olmakta ve adaletin yerine getirilememesine sebep olmaktadır.

Savunucuların ifade özgürlüğü korunduğu takdirde, yapmış oldukları araştırmaları ve elde etmiş oldukları bulguları hem devletin ilgili makamlarıyla hem de kamuoyuyla hiçbir korku duymaksızın rahatlıkla paylaşabileceklerdir. Bu da, insan hak ve özgürlüklerinin korunması, adaletin yerine getirilmesi hususunda devletlerin atması gereken adımların, telafi etmesi gereken eksikliklerin ortaya çıkmasını ve gereğinin

yapılmasını sağlayacaktır. Ortaya çıkarılan ihlallerde eğer, ihlallerinden sorumlu olan devletse, ihlallerin telafisi için gerekli adımların atabilmesi, gerçeğin açığa çıkarılmasına bağlıdır. Eğer hak ve özgürlük ihlallerinin sebebi devlet dışı aktörlerse o halde devletin yükümlüklerinin gereğini yerine getirmesi için yine gerçeğin açığa çıkması elzemdir.

İnsan hakları savunucuları gerçeği açığa çıkarmanın ötesinde çok önemli bir hak olan hakikati bilme hakkının gerçekleşmesine de büyük katkı sağlarlar. Hak ihlalinin telafisi ve mağdurun hayatına sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi, gerçeğin açığa çıkarılması, adaletin yerine getirilmesi ve cezasızlığın son bulması ile mümkün olabilir; fakat bazı hak ihlallerinde örneğin; yaşam hakkının ihlali durumunda artık hayatta olmayan mağdur veya mağdurlar için ihlalin telafisi söz konusu olmayacaktır; ancak bu kişi veya kişilerin geride kalan yakınları için gerçeği öğrenmek, sağlıklı bir yas süreci ile kayıplarının kabulü ve hayatlarına devam edebilmeleri için gereklidir. En önemlisi ise adaletin yerine getirilebilmesi ile birlikte salt hayatta olmayan kişilerin yakınları için değil; fakat aynı hak ihlallerinin tekrar yaşanmaması ve toplumsal adalet anlayışının zedelenmemesi için gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi açısından da önem taşımaktadır. İşte tam da bu noktada insan hakları savunucularının gerçekleştirdikleri çalışmaların aslında devletler açısından ne kadar değerli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden de savunucuların ifade özgürlüğü mutlak suretle korunmalıdır.

AİHM, Valantine Campeanu adına Hukuki Kaynaklar Merkezi v. Romanya başvurusu, insan hakları savunucularının gerçeğin açığa çıkarılmasına ve bunun da ötesinde hakikati bilme hakkına ne şekilde katkı sağladıklarını gösteren son derece önemli bir davadır. Bu bakımdan ilgili başvuruya ayrıntılarıyla yer verilecektir.

AİHM başvurusu, artık hayatta olmayan Roman kökenli Valantine Câmpeanu adına Hukuki Kaynaklar Merkezi[37] tarafından Romanya'ya karşı yapılmıştır. Câmpeanu 1985 doğumlu, babasının kim olduğu bilinmeyen annesi tarafından da terk edilen, bu sebeple de yetimhanede büyüyen bir kişidir. Câmpeanu'ya 1990 yılında HIV teşhisi ve ardından da zihinsel engellilik (IQ seviyesi 30) teşhisi konulmuş ve "ağır" engelli gruba mensup olarak sınıflandırılmıştır. Zaman içerisinde diğer başka rahatsızlıklar da (akciğer tüberkülozu, zatürree ve kronik hepatit) geçirmiştir. 1993 yılı Mart ayında Craiova Engelli Çocuklar Merkezi'ne, daha sonraki bir noktada ise Craiova 7 no'lu Yerleştirme Merkezi'ne ("Yerleştirme Merkezi") nakledilmiştir.[38]

30 Eylül 2003'te Dolj İl Çocuk Koruma Kurulu, Câmpeanu'nun on sekiz yaşına gelmiş olması ve o sırada hiçbir eğitim türüne kayıtlı olmaması sebebiyle artık Devlet tarafından bakılmaması gerektiğine karar vermiştir. Câmpeanu'yla ilgilenen sosyal hizmet görevlisi, kendisinin yerel Nöropsikolojik Nekahet ve Rehabilitasyon Merkezi'ne nakledilmesini tavsiye etmiş olmakla birlikte; Kurul, yetkili bir sosyal hizmet görevlisinin Câmpeanu'nun Poiana Mare Nöropsikiyatri Hastanesi'ne ("PMH") nakli için gereken tüm tedbirleri almasına karar vermiştir. 14 Ekim 2003 tarihinde Campeanu'nun durumu, Dolj İl Meclisi Engelli Yetişkinler Sağlık Muayene Heyeti tarafından yeniden değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye göre; Campeanu'nun engel durumunun "ortalama" engelli grubuna tekabül ettiği ve HIV enfeksiyonu tespit edildiği belirtilmiş, hastanın "sosyal bakımdan entegre olduğu" da belirtilmiştir. Belirtilmeyen bir tarihte, Câmpeanu, bir sağlık ve sosyal hizmet merkezine kabulü için ön koşul olarak Yerleştirme Merkezi'nden bir sosyal hizmet görevlisi ve bir doktor tarafından bir tıbbi sağlık değerlendirmesinden geçirilmiştir. Teşhis "ağır" zihinsel engellilik ve HIV

[37] Hukuki Kaynaklar Merkezi (Centre for Legal Resources) 1998 yılında Açık Toplum Vakfı tarafından Romanya'nın başkenti Bükreş'te kurulan ve kâr amacı gütmeyen bir sivil toplum kuruluşudur. İnsan haklarına ve fırsat eşitliğine uyulması, adil yargılanma hakkının güvence altına alınmasını sağlayan yasal ve kurumsal bir çerçevenin oluşturulması ve işletilmesi için aktif biçimde savunuculuk faaliyetleri yürütmektedir ve kamu çıkarlarına yönelik yasal uzmanlığın aktifleştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

[38] Valentin Campeânu Adına Hukuki Kaynaklar Merkezi v.Romanya, no. 47848/08, 17.7.2014, Para. 7.

pozitif şeklinde konulmuştur, (Bu noktada, zihinsel engellilik teşhisi açısından iki farklı teşhis konulmuş olması da dikkat çekicidir). PMH, 16 Ekim 2003 tarihli bir yazıyla, Kurul'u HIV ve zihinsel engellilik teşhisi konmuş olan Câmpeanu'yu kabul edemeyeceğini, zira hastanenin böyle bir teşhis konulmuş kişilere bakmak için gereken imkânlara sahip olmadığını bildirmiştir. Bunun üzerine Kurul ve İl Çocuk Hakları Koruma Müdürlüğü birtakım kurumlarla temasa geçerek, Câmpeanu'yu kabul etmeye istekli bir sosyal hizmet veya psikiyatri tesisi bulmak için yardım istemiş ve nihayetinde Valentine Câmpeanu'nun yerleştirilebileceği uygun bir tesis olarak Cetate-Dolj Tıp ve Sosyal Hizmet Merkezi'ni ("CMSC") bulmuştur. Câmpeanu'nun CMSC'ye yatışında gerçekleştirilen sağlık muayenesinde "ağır" zihinsel engellilik, HIV enfeksiyonu ve "zafiyet" teşhisi konulmuştur. [39]

6 Şubat 2004 akşamı Câmpeanu ajite hale gelip nöbet geçirmiştir. 9 Şubat 2004'te Câmpeanu muayene, teşhis ve tedavi için, en yakındaki psikiyatri kuruluşu olan PMH'ye götürülmüştür, tedavisinin ardından aynı gün CMSC'ye geri dönmüştür; fakat Câmpeanu'nun bu süre zarfında sağlığı daha da kötüleşmiştir. Tedavi için hastanenin yeterli imkânlara sahip olmaması gerekçesiyle CMSC tarafından Yerleştirme Merkezi'ne farklı bir yere nakledilmesi için bir talep yazısı gönderilmiş; fakat talep, Merkez tarafından "kendi yetkisi dışında" olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. İddiaya göre CMSC Müdürü, Dolj İl Kamu Sağlığı Müdürlüğü'nü arayarak Câmpeanu'nun sağlık sorunlarının tedavisi için daha uygun olan bir tesise nakledilmesini sağlayacak bir çözüm bulmalarını istemiştir, "anlaşıldığı kadarıyla" Câmpeanu'nun dört-beş günlük bir psikiyatrik tedavi için PMH'ye göndermeleri tavsiye edilmiştir. PMH'de Psikiyatri koğuşuna alınan Câmpeanu'nun durumu kötüleşmiş, yemek yemeyi kesmiştir, Bunun

[39] Bkz. Para. 8-14.

üzerine içinde glikoz ve vitaminlerin bulunduğu damar yoluyla (intravenöz) tedaviye başlanmıştır.[40]

20 Şubat 2014 tarihinde Hukuki Kaynaklar Merkezi'nden ("HKM") bir grup gözlemci PHM'ye ziyaret gerçekleştirmiş ve ziyaret esnasında Câmpeanu'nun durumunu fark etmiştir. Ziyarete ilişkin hazırlanan rapora göre Câmpeanu, *"tecrit edilmiş, ısıtılmayan bir odada kilitli halde tek başına tutuluyordu ve odada sadece, üzerinde şilte bulunmayan bir yatak yer alıyordu. Câmpeanu'nun üzerinde sadece pijama üstü vardı. O esnada yardımsız yemek yiyemez veya tuvalete gidemez haldeydi*; *fakat PMH personeli, iddialarına göre HIV bulaşır korkusuyla, kendisine yardım etmeyi reddediyordu."* Bunun üzerine derhal harekete geçen HKM, Câmpeanu'nun, uygun tedaviyi görebileceği Craiova'daki Bulaşıcı Hastalıklar Hastanesi'ne nakledilmesini istemiş; fakat Hastane Müdürü vakanın durumunun acil olmadığı hatta sosyal bir vaka olduğu ve yolculuğu kaldıramayacağı gerekçesiyle talebi reddetmiştir. Aynı gün, Valantine Câmpeanu hayatını kaybetmiştir. Şüpheli bir ölüm olmadığı gerekçesiyle ilgili yasal hükümlere rağmen otopsi gerçekleştirilmemiştir.[41]

HKM, Câmpeanu'nun ölümünden haberdar olmadığı için girişimlerini sürdürmüş, konuya ilişkin birçok yetkiliye durumla ilgili dilekçe göndermiş, nakillerle ilgili olarak yapılan uygulamaların insan haklarına aykırı olduğunu da belirterek soruşturma açılmasını istemiştir. Ayrıca, PHM'deki hastaların durumlarından ve özel olarak Câmpeanu'nun durumundan bahseden ve acil eylem çağrısında bulunan bir basın açıklaması da gerçekleştirmiştir. HKM, (Câmpeanu'nun ölümünden haberdar olduktan sonra) hukuki girişimlerini sürdürmüş, bir ceza dosyası açılsa ve otopsi işlemi yapılsa da bu girişim başvurulan ilgili mahkemelerin kovuşturma açmama kararı ile sonuçlanmıştır. Bu karara yapılan itiraz ise Câmpeanu'ya *"uygulanan tedavi ile ölümü*

[40] Bkz. Para. 15-22.
[41] Bkz. Para. 20-25.

arasında bir illiyet bağı bulunmadığını" dile getiren adli tıp raporu ve otopsi raporu sonuçları ve Tabipler Birliği kararı gerekçe gösterilerek reddedilmiştir. [42]

Diğer girişimleri de sonuçsuz kalan HKM, Valentin Câmpeanu adına AİHM'e başvurarak Sözleşme'nin 2. maddesi olan "Yaşam Hakkı", 3. maddesi olan "İşkence ve Kötü Muamele Yasağı", 5. maddesi olan "Özgürlük ve Güvenlik Hakkı", 8. maddesi olan "Özel Hayatın Gizliliği", 13.maddesi olan "Etkili Başvuru Hakkı" ve 14. maddesi olan "Ayrımcılık Yasağı"na yönelik ihlallerden ötürü Câmpeanu'nun mağdur olduğunu iddia etmiştir.[43]

Hükümet, HKM'nin vefat eden Valentin Câmpeanu adına somut başvuruda bulunmak bakımından dava hakkı *(locus standi)* bulunmadığını; dolayısıyla davanın Sözleşme'nin 34. maddesi hükümleriyle kişi bakımından *(ratione personae)* bağdaşmadığı için kabul edilemez olduğunu iddia etmiştir. Sözleşmenin 34. Maddesine göre:

> "Bu Sözleşme veya protokollerinde tanınan haklarının Yüksek Sözleşmeci Taraflardan biri tarafından ihlal edilmesinden dolayı mağdur olduğunu öne süren her gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grupları Mahkeme'ye başvurabilir. Yüksek Sözleşmeci Taraflar bu hakkın etkin bir şekilde kullanılmasını hiçbir surette engel olmamayı taahhüt ederler." [44]

Üçüncü taraflar olarak davanın kabul edilebilirliğine ilişkin görüş bildiren Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, Bulgar Helsinki Komitesi, Zihinsel Engelliler ve Savunuculuk Merkezi ise genel olarak, Mahkemeye erişim ve temsil imkânı bulunmayan mağdur kişiler adına STK'ların başvurularının kabul edilmesinin kamu

[42] Bkz. Para. 23-39.
[43] Bkz. Parag. 3.
[44] Bkz. Parag. 80.

yararı açısından çok önemli olduğunu, kabul edilebilirlik açısından katı bir tutum sergilenmesinin cezasızlığın devam etmesine sebep olacağını belirtmiştir.[45]

Mahkeme, tüm koşulları ve üçüncü tarafların görüşlerini dikkate alarak HKM'nin dava hakkı bulunup bulunmadığına ilişkin uzun bir tartışma gerçekleştirmiş ve önemli hususlara dikkat çekmiştir. Buna göre; HKM'nin ulusal sağlık ve yargı makamlarına başvuruları açısından Câmpeanu adına temsil ve hareket etme ehliyetinin sorgulanmadığının, başvuruların işleme konulduğunun, Câmpeanu'nun öldüğü tarihte hiçbir yakınının olmadığının, hayattayken de devlet tarafından yetkili bir kişi veya vasinin atanmamış olduğunun, bu bakımdan kendisinin hiçbir temsil biçimin olmadığının altını çizmiş ve:

> "Mahkeme bu davadaki istisnai koşullarda ve iddiaların ciddiyeti göz önüne alındığında, HKM'nin, Câmpeanu adına hareket etme konusunda hiçbir vekâleti bulunmamasına ve Câmpeanu'nun Sözleşme kapsamında başvuru yapılmasından evvel hayatını kaybetmiş olmasına karşın, Câmpeanu'nun temsilcisi olarak hareket etme yolunun HKM'ye açılması gerektiği hususunda ikna olmuştur. Aksi yönde bir karara varılması, bir Sözleşme ihlaline ilişkin bu denli ciddi iddiaların uluslararası seviyede incelenmesini engellemek anlamına gelecek ve bu da, davalı Devlet'in ulusal hukuk kapsamında yapması gerektiği üzere Câmpeanu adına hareket etmesi için bir yasal temsilci görevlendirmemiş olması sebebiyle Sözleşme kapsamında doğacak sorumluluktan kaçabilmesi riski doğuracaktır."[46]

Tespitinde bulunarak; Hükümetin itirazını reddetmiş ve ayrıca, Sözleşme'nin 35 § 3 (a) maddesi anlamı dâhilinde başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun bulmayarak kabul etmiştir.

---

[45] Bkz. Para. 92-95.
[46] Bkz. Para. 104-114.

Sözleşmenin 2. maddesi olan "Yaşam Hakkı"na istinaden HKM, Romen hukuk sisteminde genel anlamda zihinsel engellilerle ilgili, daha özel anlamda ise Câmpeanu'nun 2. ve 3. madde tarafından korunan haklarıyla ilgili olarak sözleşmenin 13. maddesi olan "Etkili Başvuru Hakkı" bakımında etkili hukuk yolları bulunmadığını iddia etmiştir.[47]

Hükümet ise; Câmpeanu'un tehlikeli seyreden bir hastalık olan HIV sebebiyle ölmesinin sağlık sistemindeki noksanlıktan kaynaklanmış olduğuna dair tek başına bir kanıt oluşturmadığını, Câmpeanu'nun hastanede kaldığı sürede ARV tedavisi gördüğüne dair Mahkeme'ye delil sunduğunu, Tabipler Birliği Disiplin Kurulu'nun vardığı sonucun da bunu desteklediğini belirtmiştir. 3. maddeye ilişkin iddialara ise CMSC'de hem de PMH'de genel koşulların mevcut standartlara uygun olduğunu, Câmpeanu'ya sağlanan bakımının sağlık durumuyla uygunluk arz ettiğini, CMSC'ye genel anlamda "iyi bir durumda" iken yatırılmış olduğunu ve PMH'ye "şiddet içeren taşkınlıklar" başladığında nakledildiğini ve Hasta'nın PMH'de tek başına bir odaya tecrit niyetiyle değil, boş olan tek oda orası olduğu için yerleştirildiğini, damar yoluyla beslenerek tedavi edilmesine karşın, 20 Şubat 2004'te kardiyorespiratuvar yetersizlikten ötürü hayatını kaybettiğini ve hastanedeki maddi koşullar için 3. Maddenin uygulanamayacağını belirtmiştir.[48]

Mahkeme, Sözleşmenin 2. Maddesine ilişkin ihlal iddialarını maddi ve usul yönünden incelememiştir. Maddi yönden yapılan incelemeye göre:

> "…Mahkeme, Ulusal makamların Câmpeanu'nun, zaten hat safhada savunmasız konumuna rağmen PMH'ye yerleştirilmesi kararıyla hastanın yaşamını son derece tehlikeye attığının aşikâr olduğu kanaatindedir. Sağlık personelinin Câmpeanu'ya uygun bakım ve tedaviyi hiçbir şekilde sunmamış

[47] Bkz. Para. 115-121.
[48] Bkz. Para. 122-126.

> olması da hastanın vakitsiz ölümüne yol açan bir başka belirleyici faktör olmuştur. Mahkeme'nin ulusal makamların Câmpeanu'nun yaşamı için gereken koruma standardını sunmayarak Sözleşme'nin 2. maddesinde yer alan maddi şartlara uygun hareket etmemiş olduğu sonucuna varması için yeterli bulunmaktadır." [49]

Tespitiyle; Sözleşme'nin 2. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

Mahkeme usul yönünden ise yetkili makamların Câmpeanu'nun ölümünden sorumlu olanların tespiti de dâhil olmak üzere ölümü çevreleyen koşulları aydınlatmadığı kanaatinde olduğunu belirtmiş ve HKM'nin de dile getirdiği diğer ölüm vakalarında da yürütülen cezai soruşturmaların sonuçsuz kaldığını dikkate alarak:

> "Mahkeme, Yetkili makamların Câmpeanu vakasını Sözleşme'nin 2. maddesince gereken titizlikte bir tahkikata konu etmemiş ve dolayısıyla Câmpeanu'nun ölümünü çevreleyen koşullara dair etkili bir soruşturma yürütmemiş olduğu sonucuna varmaktadır… Bu nedenledir ki Sözleşme'nin 2. maddesine yönelik olarak usul bakımından da bir ihlal bulunmaktadır."[50]

Tespitiyle; Sözleşme'nin 2. Maddesinin usul yönünden de ihlal edildiği kararını vermiştir.

HKM'nin Sözleşme'nin 2. maddesi olan "Yaşam Hakkı" ile birlikte 13. maddesi olan "Etkili Başvuru Hakkı"nın ihlal edildiğine ilişkin şikâyetine istinaden Mahkeme, Sözleşme'nin 2. Maddesine ilişkin somut davadaki delillere dayanarak ihlal tespitinde bulunduğunu, Hükümetin 13. Madde kapsamında ise uygun hukuk yollarının varlığına gösterge olarak verdiği örneklerin sınırlı etki alanları ve usuli güvenceden yoksun olmaları sebebiyle ya yetersiz ya da etkisiz olduğu kanaatine vararak:

---

[49] Bkz. Para.143-144.
[50] Bkz. Para. 145-147.

> "Mahkeme, davalı Devlet'in Sözleşme'nin 2. maddesi kapsamında mağdur olduğunu iddia eden zihinsel engellilere tazmin sağlayabilecek uygun bir mekanizma sunamamış olduğu düşüncesindedir. Daha açık belirtmek gerekirse, Mahkeme, Devlet'in Câmpeanu'nun yaşam hakkına yönelik ihlallerle ilgili iddialarının bağımsız bir makam tarafından incelenmesini sağlayabilecek uygun bir yasal çerçeve temin ve tatbik etmemiş olması sebebiyle Sözleşme'nin 2. maddesiyle birlikte ele alındığında 13. maddesine yönelik bir ihlal tespit etmektedir."[51]

Tespiti ile birlikte Sözleşme'nin 2. maddesi ile birlikte ele alındığında 13.maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. HKM'nin diğer maddelere istinaden şikâyetlerinin ise incelenmesine gerek görmemiştir.

AİHM'nin vermiş olduğu Câmpeanu kararının da ortaya koymuş olduğu üzere insan hakları savunucuları gerçeğin açığa çıkarılması ve hakikati bilme hakkının gerçekleşmesine ve adaletin yerine getirilebilmesi ve aynı hak ihlallerinin bir daha gerçekleşmemesi noktasında topluma büyük katkıda bulunmaktadırlar. Ayrıca, bu davada görüldüğü üzere hak ihlallerinde devletin gerçeklerin üzerini örtmeye çalışması, saklaması ya da görmezden gelmesi onları düzeltmez ve doğru yapmaz. Devletlerin bu tür bir tutum içerisine girmeleri, benzer hak ihlallerinin sürmesine ve cezasızlığın kronikleşmesine, toplumun devlete olan güvenini kaybetmesine ve adalet duygusunun geri döndürülemez bir şekilde zedelenmesine neden olacaktır.

İnsan hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından devletlerin, hak savunucularını düşman olarak görmemesi, onlarla diyalog kurması, işbirliğine gitmeleri ve bunun için de özel olarak ifade özgürlüğünü güvence altına almaları son derece önem teşkil etmektedir.

[51] Bkz. Para. 150-153.

1.3.2. Yüksek Değerli İfade

İnsan hakları savunucularının ifadeleri yüksek değerli ifade kategorisine girer. Savunucular, insan haklarının evrenselliği kabul ederler, hiçbir ayrım gözetmeksizin insan hak ve özgürlüklerini barışçıl bir şekilde savunurlar ve hak ihlallerinde gerçeğin açığa çıkarılarak adaletin yerine getirilebilmesi hususunda aktif rol oynarlar.

Yüksek değerli ifade ile kastedilenin ne olduğunun anlaşılması için öncelikle ifadenin değerinin ne anlama geldiğini ortaya koymak önem arz etmektedir. Her ifade, ifade özgürlüğü açısından incelendiğinde aynı değere sahip olmayabilir. Genel olarak, ırkçı kötüleme, pornografi, çirkin lakaplar ve saygın kişiler hakkında küçük düşürücü sözler, haklarını özgür ifadeye bağlayan bir toplumun düşündüğü ifade türlerinden daha az toplumsal bir değere sahiptir.[52] "Daha az toplumsal değer" ya da ifade edilen diğer bir şekliyle "düşük değerli ifade" ile kastedileni açıklamak için ise 1942 yılında Amerikan Yüksek Mahkemesi tarafından verilen Chaplinsky v. New Hampshire (315 U.S. 568) kararını incelemek doğru olacaktır.

Yehova Şahitleri üyesi Walter Chaplinsky, Rochester, New Hampshire'da bir caddede tarikatın yayınlarını dağıtırken bütün dinleri "dalavere" olarak suçladığı yönünde vatandaşlar Emniyet Müdürüne şikâyette bulunmuşlardır. Emniyet Müdürü Bowering, Chaplinsky'nin yaptığı işin yasal olduğunu söylemiş; fakat kendisini kalabalığın huzursuz olduğu yönünde uyarmıştır. Daha sonra caddede bir karışıklık çıkmış ve görevli bir trafik polisi Chaplinsky'i alarak -ki kendisinin gözaltında olduğu ya da tutuklanacağına yönelik herhangi bir açıklama yapmamıştır- karakola doğru yola çıkmıştır. Karışıklık haberini alan Emniyet Müdürü olay yerine giderken Chaplinsky ile karşılaşmışlar ve Chaplinsky Emniyet Müdürüne; "Sen Allah'ın cezası bir gangstersin,

[52] Wojciech Sadurski, İfade Özgürlüğü ve Sınırları, 2002, Liberal Düşünce Topluluğu, s. 51.

kahrolası bir faşistsin ve bütün Rochester hükümeti de faşist ya da faşist ajanı" demiştir. Chaplinsky daha sonra tutuklanmıştır.[53]

Chaplinsky tarafından anlatılan hikâye biraz daha farklı olsa da Tanrı adını kullandığı hariç söylediklerini daha sonra kabul etmiştir ve New Hampshire Kamu Yasasının 378. maddesi 2. fıkrasını ihlâl ettiği gerekçesiyle, New Hampshire, Rochester Şehir Mahkemesi'nde mahkûm edilmiştir. İlgili maddeye göre:

> "Hiç kimse, yasaya uygun olarak bir caddede veya bir başka kamusal alanda bulunan bir başka kimseye, herhangi bir saldırgan, alaylı veya sinirlendirici söz yöneltemez veya ona, saldırgan ya da sinirlendirici bir adla seslenemez veya onunla alay etmek, onu incitmek ya da kızdırmak kastıyla, onun önünde ve işiteceği veya yasal iş ya da meşguliyetini sürdürmekten alıkoyacak şekilde bir gürültü yapamaz veya haykıramaz." [54]

Chaplinsky karara itiraz etmiş ve New Hampshire İstinaf Mahkemesi'nde jüri önünde yeniden yargılanmıştır. Suçlu bulunmuş ve mahkûmiyet Eyalet Yüksek Mahkemesi tarafından da onaylanmıştır. Chaplinsky, Anayasanın Birinci Değişikliği nedeniyle yasanın geçersiz olduğunu, mevcut haliyle ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve ibadet özgürlüğüne kabul edilemez sınırlamalar getirdiği, ayrıca müphem ve muğlâk olduğu konularını gündeme getirmiş ve ABD Yüksek Mahkemesi'ne başvuruda bulunmuştur. Mahkeme itirazı kabul etmiş; fakat yalnızca özgür ifadeye saldırı eleştirisini haklı bularak değerlendirmesini bunun üzerinden gerçekleştirmiştir. Mahkemeye göre:

---

53 Chaplinsky v. New Hampshire (315 U.S. 568) https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/chaplinsky-v-new-hampshire/, Erişim Tarihi: 16.03.2017.

54 Ibid.

> "Özgür ifade her zaman ve her koşulda mutlak değildir. İyi tanımlanmış ve sınırları dar ifadenin birtakım türleri vardır ki, bunların önlenmesi ve cezalandırılmasının herhangi bir anayasal soruna sebep olacağı asla düşünülmez. Bu tür sınırlandırılmış ifadeler müstehcen (açık-saçık), iftira, hakaret ve "kavgacı" sözlerden oluşur. "Kavgacı" sözler sırf söylendikleri için bile incinmeye ve derhal huzurun bozulmasına sebep olan sözlerdir."[55]

İlgili karar da göz önünde bulundurularak insan hakları savunucularının ifade özgürlüğüne yönelik bir değer testi gerçekleştirilecek olursa, hak ve özgürlüklerin ihlallerini önlemek ve korunmasını sağlamak amacıyla savunuculuk faaliyetleri yürüten hak savunucuları, bu çalışmaları yürütürken ifade özgürlüğünün korumasına girmeyen türden ifadeler kullanmazlar. Burada dikkate alınması gereken önemli bir husus, savunucuların insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve ihlallerin önlenmesi açısından görev ve sorumlulukları yerine getirmeyen muhataplarına yani devletlere ağır eleştiriler getirebileceğidir. İnsan hakları gibi kamu menfaatini ilgilendiren çok önemli bir konuda savunucularının özellikle devletlere yönelik ağır eleştirileri düşük değerli ifade şeklinde değerlendirilemez ve suç sayılamaz. Çünkü düşük değerli ifade, bir faydaya sahip olmadığı gibi zarara yol açabilir veya zarara yol açma tehlikesini doğurabilir. Eleştiri ise ifade özgürlüğü kapsamında korunmaya değer ifadedir, çünkü fikirleri ifade ederek bir mesaj verme amacı taşır.

1.3.3. Barışçıl İfade

Barış kelimesi Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre; "uyum, hoşgörü ve karşılıklı anlayış ile oluşturulan ortam"[56] demektir. O halde, oluşturulan bu ortamı bozmaya

---

[55] Ibid.

[56] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.591cc107b46aa5.69136742 Erişim Tarihi: 17.08.2017

yönelik olarak bir girişimde bulunmayan insan hakları savunucularının barışçıl olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Savunucuların hak ve özgürlük taleplerini barışçıl yollardan ifade etmeleri ile kastedilen, her türlü eylem ve söylemlerinin barışçıl olmasıdır. Bu noktada, özellikle barışçıl ifadenin temeli olarak şiddete teşvik edici bir dil kullanmamak ve şiddetsizlik son derece önem teşkil etmektedir. Şiddetsizlik ile ilişkili olarak savunuculuk faaliyetleri incelendiğinde, oldukça uzun bir tarihi geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Fikirler, bir dizi hareket sayesinde süzgeçten geçirilmiştir. Amerikan Sivil Haklar hareketi, barış ve nükleer karşıtı hareketler, 1960 sonrası feminizm, gey, lezbiyen hakları, siyah hakları, yeşil politikaları hareketleri şiddetsizliği sorgulamaya ve geliştirmeye devam ettirmişlerdir.[57] Bu noktada, özellikle "ahlaki üstünlük" kavramının ön plana çıktığı görülmektedir. Kavram, insan hakları savunucuları açısından ele alınacak olursa; gücü elinde bulunduran, hak ihlallerine sebep olan veya doğrudan sebep olmasa bile buna göz yumana yani devlete karşı haklı talepleri ifade etmek için barışçıl yöntemlerle şiddetsiz direniş şeklinde açıklanabilir. Nitekim şiddet içermeyen, ahlaki üstünlüğe sahip protestoların toplumsal değişime yol açacağına olan inanç güçlü sonuçlar da doğurmuştur. Buna örnek olarak Gandi'nin öncülük ettiği "Satyagraha" (gerçeğe bağlılık) ya da "pasif direniş" örnek gösterilebilir.[58] Nitekim insan hak ve özgürlüklerine ilişkin taleplerin şiddete teşvik edici bir dil ile ifade edilmesi ya da savunucuların taleplerini ifade ederken şiddet kullanması, savunucuları haksız duruma düşürecek ve taleplerinde haklı olsalar dahi toplum nezdinde destek görmedikleri gibi devletlerin savunucuların ifade özgürlüğüne ve ifade özgürlüğü ile ilişkili diğer hak ve özgürlüklere ilişkin müdahalelelerini meşru kılacaktır.

---

[57] Tim JORDAN, Activism! Direct Action, Hacktivsm and the Future of Society, 2002, FOCI-Reaktion Books, pp.59-60, http://soniapsebastiao.weebly.com/uploads/2/0/3/9/20393123/20112012_gcc_ebook_jordan_activism.pdf Erişim Tarihi: 14.06.2017.

[58] Ibid, s. 58.

Barışçıl ifade, insan hakları savunucularının ifadelerinin temelini oluşturur. İnsan hak ve özgürlüklerine ilişkin taleplerini barışçıl yollarla ifade eden insan hakları savunucularının ifade özgürlüğü, etkili şekilde korunma hakkına da sahiptir. BM İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi'nin 12. maddesi de barışçıl olma vurgusuyla bunu doğrulamaktadır:

1. Herkes, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, insan hakları ve temel özgürlüklerin ihlallerine karşı barışçıl faaliyetlerde yer alma hakkına sahiptir.
2. Devlet herkesin yetkili makamlar tarafından, mevcut Bildirge'de atıfta bulunulan haklarını meşru şekilde kullanmaları sonucu, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, şiddete, tehditlere, intikam alınmasına, fiili ya da *hukuki* ters ayrımcılığa, baskıya ya da diğer keyfi eylemlere maruz kalmaktan korunmasını temin etmek için gereken tüm önlemleri alacaktır.
3. Bu bağlamda, herkes bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, devletlerin, ihmalleri de dâhil olmak üzere, insan hakları ve temel özgürlüklerin ihlaliyle sonuçlanan eylem ve faaliyetlerine ve grupların ve kişilerin insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanılmasını engelleyen şiddet eylemlerine barışçı yollarla tepki gösterirken ya da karşı gelirken iç hukuk kapsamında etkili şekilde korunma hakkına sahiptir. [59]

1.3.4. Rahatsız Edici, Şok Edici İfade

İnsan hakları savunucularının ifadeleri, devleti veya kamuoyunu rahatsız edici, şok edici olabilir. Örneğin; savunucular, gözaltında işkenceye ya da tecavüz gibi ağır hak ihlallerine maruz kalmış bir mağdurun ifadelerine açık bir şekilde raporlarında, basın açıklamalarında, kampanya metinlerinde yer verebilir ve yükümlülüklerini yerine

[59] BM İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi, 12. Madde.

getirmeyen devletlere yönelik ağır eleştiriler getirebilirler. Hakikate ilişkin olarak kamuoyunu rahatsız edici, şok edici tepki yaratan türden ifadeleri dolayısıyla savunucular herhangi bir cezaya maruz bırakılamazlar. Rahatsız edici, şok edici ifadeler, ifade özgürlüğü ile ters düşmez, aksine ifade özgürlüğünün koruması altındadır.

Nitekim AİHM'e göre ifade özgürlüğü, sadece hoşa giden veya zararsız ya da önemsiz sayılan "bilgi" veya "fikirler" için değil; fakat devlete veya halkın bir kısmına ters düşen, şoke eden ya da üzüntüye sevk edenler için de geçerlidir[60] Bu anlamda, insan hakları savunucularının bu türden ifadeleri de ifade özgürlüğü kapsamında korunmak zorundadır.

1.4. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KORUNMASI

Şimdiye kadar insan hakları savunucuları için ifade özgürlüğünün önemi ve neden korunması gerektiği ortaya konulmaya çalışıldı. Bu noktada, karşımıza "insan hakları savunucularının ifade özgürlüğü nasıl korunacaktır?" sorusu çıkmaktadır ve bu soru ancak, "devletlerin insan hak ve özgürlüklerinin kullanımında negatif ve pozitif yükümlülükleri yerine getirmesi" şeklinde cevaplanabilir.

Salt negatif yükümlülük, yani insan haklarına saygı yükümlülüğünün bir gereği olarak, insan hak ve özgürlüklerinin kullanımda devletin hak ve özgürlüklere müdahalede bulunmaması yeterli değildir. Bunun yanında, devletin diğer kişilerin eylemlerine karşı bireyi koruması ve bir insan hakkını yerine getirmek için gereken olumlu adımları atarak pozitif yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekmektedir. [61]

[60] Handyside v. Birleşik, no: 5493/72, 7.12.1976, para. 49.
[61] Harris ve Diğerleri, ibid, s. 19.

Özellikle hak ihlallerinin yoğun olarak yaşandığı ülkelerde, hak ve özgürlüklere ilişkin yürütmüş oldukları faaliyetler sebebiyle hedef gösterilebilen ve bu bakımdan risk altında bulunan insan hakları savunucularının ifade özgürlüğünü kullanabilmesi için devletlerin, savunucuların bütün hak ve özgürlüklerine istinaden negatif ve pozitif yükümlülüklerini mutlak suretle yerine getirmesi önem teşkil etmektedir. Yani, devletler savunucuların ifade özgürlüğünün korunması bakımından hem ifade özgürlüğünün hem de ifade özgürlüğünü kullandıkları için çeşitli şekillerde diğer hak ve özgürlüklerin ihlaline ilişkin doğabilecek riskler bakımından bütünsel bir yaklaşım sergileyerek, hak savunucularının tüm bireysel hak ve özgürlüklerine ilişkin negatif ve pozitif yükümlülüklerini yerine getirmelidir.

Uzun yıllar boyunca, insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve kullanılabilmesi açısından devletlerin negatif yükümlülüklerini yerine getirmesi asıl olarak kabul edilmiştir. Ancak, insan hak ve özgürlüklerinin etkin bir şekilde korunması ve kullanılabilmesi açısından devletlerin pozitif yükümlülüklerini yerine getirmesinin gerekliliği, özellikle AİHS maddelerinin ihlaline istinaden yapılan bireysel başvurularla birlikte AİHM kararlarıyla ortaya çıkan yorum ve içtihatlar ile ortaya konulmuştur. Yine, BM'nin insan haklarına ilişkin anlaşmalara dayalı denetim usulleri çerçevesinde MSHS'ye Ek İhtiyari Protokol ile kurulan İnsan Hakları Komitesi'ne bireysel ve devletlerarası başvuru kabulü ve inceleme yetkisinin tanımasıyla yapılan denetimler pozitif yükümlülüklere katkı sağlamıştır.

Ayrıca, BM İnsan Hakları Komitesi'nin MSHS'nin 19. maddesine yönelik 34 No'lu Genel Yorumu da, devletlerin insan hakları savunucularının ifade özgürlüğüne yönelik yükümlülükleri olduğuna dikkat çekmiş ve:

> "Taraf Devletler, ifade özgürlüklerini kullananların susturulmalarına yönelik saldırılara karşı koruma sağlayıcı etkili önlemler almalıdırlar. Paragraf 3, hiçbir

> durumda, çok partili demokrasinin, demokratik ilkelerin ve insan hakları savunucularının baskı altına alınması için bahane oluşturamaz. Ayrıca, hangi koşullarda olursa olsun, bir kişiye ifade özgürlüğünden yararlandığı için yöneltilen keyfi tutuklama, işkence, ölüm tehdidi, öldürme gibi eylem ve saldırılar 19'uncu madde ile bağdaştırılamaz. Gazeteciler faaliyetleri nedeniyle bu tür tehdit, sindirme ve saldırı eylemlerine sıkça maruz kalmaktadırlar. İnsan haklarının durumu ile ilgili bilgi toplayıp analiz edenlerle, yargıçlar ve avukatlar dâhil insan haklarıyla ilgili raporlar yayınlayan kişiler de benzer bir durumdadır. Bu tür saldırılar gecikmeksizin titizlikle soruşturulmalı, failleri yargı önüne çıkarılmalı, mağdurlara, ölüm hallerinde ise temsilcilerine gerekli tazminat verilmelidir." [62]

Yorumunda bulunmuştur. Bu anlamda, insan hakları savunucularının ifade özgürlüğün korunmasına ilişkin olarak devletlerin onlara karşı yerine getirmesi gereken negatif ve pozitif yükümlülükler bütünsel olarak ele alınacak ve ayrıntılı olarak incelenecektir.

1.4.1. Devletlerin Savunucuların İfade Özgürlüğüne Yönelik Negatif Yükümlülükleri

İfade özgürlüğünün devlete yüklediği ödev esas itibariyle negatif karakterlidir. Başka bir anlatımla, herhangi bir ülkede bir insan hakkı olarak ifade özgürlüğünün var olduğunu söyleyebilmek için, o ülkenin anayasası başta olmak üzere baştanbaşa hukukî mevzuatının bu hakkı tanıması ve güvence altına almış olması şarttır. Bu ise kişilerin görüş, duygu ve düşüncelerini ifade etmelerinin devletçe keyfî olarak engellenmemesini ve ifade ettikleri düşüncelerinden dolayı da kamu otoritelerinin herhangi bir baskıcı

[62] BM İnsan Hakları Komitesi, 102. Genel Oturum, Genel Yorum No: 34, Para. 23.

muamelesiyle karşılaşmamalarını olduğu kadar, yine devletin başka kişi ve gruplardan gelebilecek baskılara karşı da bu özgürlüğün öznesini korumasını gerektirir.[63]

Devletler, insan hakları savunucularının ifade özgürlüğünün korunmasına ilişkin olarak, insan hakları alanında yürüttükleri çalışmalardan dolayı insan hakları savunucularının haklarını ihlal eden her türlü eylemden kaçınmalıdır.[64]

İnsan hakları savunucularının yürüttükleri faaliyetler bakımından ifade özgürlüğü ile kurduğu "menfaat bağı" göz önünde bulundurulduğunda, devletlerin insan hakları savunucularının ifade özgürlüğüne ilişkin meşru sınırlandırma koşulları ortaya çıkmaksızın müdahale etmemesi gerekmektedir. Meşru sınırlandırma koşullarından biri ortaya çıkmış olsa dahi müdahale demokratik bir toplumda gerekli, öngörülebilir ve orantılı olmak zorundadır, bu bakımdan da ifade özgürlüğüne ilişkin uluslararası standardın devletler tarafından göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

İnsan hakları savunucularının ifade özgürlüğünü kullanmalarını engellemek amacıyla barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne yönelik keyfi müdahalelerin de devletlerce gerçekleştirilmemesi gerekmektedir. Toplantılar barışçıl olduğu sürece ve kamu düzenine bozucu bir etkisi olmadığı sürece engellenmemelidir. Yetkililer, toplantı ve yürüyüşlere katılımı engellemekten ve toplantı ve yürüyüşleri düzenleyenleri caydırmak için makul olmayan şartlar dayatmaktan kaçınmalıdır. Örneğin; bu özgürlüğün ve dolayısıyla da ifade özgürlüğünün gerçekleşmesine engel olacak türden yer ve zaman kısıtlaması, hedef kitlenin ulaşmasının zor olduğu yerlerin gösterilmesi veya alana ulaşımın engellenmesi, iletişimin veya basının engellenmesi gibi meşru olmayan engellemelerden kaçınılması önem arz etmektedir. Toplantılarda güvenliği sağlayan kolluk kuvvetleri, barışçıl toplantı hakkını kullanan insan hakları

---

63 Bekir Berat ÖZİPEK, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti, Liberal Düşünce Topluluğu, 2003, s.36-37.

64 İnsan Hakları Savunucularının Korunmasına Yönelik Kılavuz İlkeler, 2016, s.2.

savunucularına ve bu toplantıları izleyen basın mensupları, gözlemciler veya vatandaşlara karşı şiddete başvurmaktan kaçınmalıdır. Örgütlenme özgürlüğüne ilişkin olarak ise özellikle hak savunuculuğu faaliyetleri yürütenlerin dernekleşme süreci keyfi gerekçelerle engellenmemelidir. Yetkililer STÖ'lerin içişlerine, yönetimlerine ve faaliyet planlama ve uygulamalarına müdahale etmemeli; içişlerinin gizliliğine saygı göstermeli ve gözetim, kuruma sızma veya başka yöntemlerle müdahale etmekten kaçınmalıdır. Bir STÖ'nün denetimi müdahaleci olmamalı ve faaliyetlerini felce uğratmamalıdır. Hak savunuculuğu faaliyetlerini durdurmak için fon ve kaynaklara erişim çabaları keyfi olarak engellenmemelidir. Derneklerin fon ve kaynaklarına keyfi olarak el konulmamalıdır.[65]

Özgürlük ve güvenlik hakkına ilişkin ise devletler, savunucuları bu hakka ilişkin uluslararası sözleşmelerde belirlenmiş meşru gerekçeler ortaya çıkmadığı sürece keyfi olarak bu haktan mahrum bırakmamalıdır. Devlet kurumları ve görevlileri, insan hakları savunucularını ve ailelerini hedef alan tehdit yoluyla gözdağı verme veya misillemede bulunma, mala zarar verme veya imha etme, fiziksel saldırılar, işkence ve diğer kötü muameleler, öldürme, zorla kaybetme veya diğer fiziksel veya psikolojik zarar verme gibi her türlü eylemden kaçınmalıdır.[66] Bu hakla yakından ilişkili olan adil yargılanma hakkına yönelik müdahalede bulunmamalı ve üstlendikleri rol sebebiyle insan hakları savunucuları ayrımcılığa uğramamalıdır.

İfade özgürlüğünün önemli bir parçası olan bilgiye erişim özgürlüğü ve bilgiyi yayma özgürlüğüne ilişkin olarak özellikle, insan hakları savunucularının devletlere bilgi edinme hakkına istinaden yapmış oldukları başvurularının keyfi olarak reddedildiği veya insan hak ve özgürlüklerine ilişkin edinilen bazı bilgi ve belgelerin kamuoyuyla basın veya internet aracılığıyla duyurulmasının engellendiği bilinmektedir.

---

65 Ibid, s.12-15.
66 Ibid, s.3.

İnsan hakları gibi kamu menfaatini ilgilendiren bilgi ve belgeleri kamuoyuyla paylaşan hak savunucuları ise çeşitli şekillerde yaptırımlara, tacizlere maruz kalabilmektedir. Bu anlamda, devletlerin insan haklarına ilişkin uluslararası standardı da gözeterek meşru sınırlandırma koşulları ortaya çıkmaksızın insan hakları savunucularının bilgiye erişim özgürlüğü ve bilgiyi yayma özgürlüğüne keyfi olarak müdahalede bulunmamaları gerekmektedir.

İfade özgürlüğünün korunmasına ilişkin olarak devletlerin, insan hakları savunucularının seyahat özgürlüğüne de meşru sınırlandırma koşulları ortaya çıkmaksızın müdahale etmemeleri gerekmektedir. Özellikle, sürdürdükleri hak temelli faaliyetler sebebiyle yurtiçinde ve yurtdışında seyahat gerçekleştiren insan hakları savunucularının seyahat özgürlüğüne keyfi olarak müdahalede bulunulmaması ve uluslararası insan hakları koruma mekanizmalarına ve diğer uluslararası kuruluşlara engelsiz erişme ve bunlarla haberleşme hakkına da müdahale edilmemelidir. [67]

Devletlerin insan hakları savunucularının özel yaşamının ve aile hayatının gizliliğine yasayla öngörülen meşru gerekçeler ortaya çıkmadığı sürece keyfi olarak müdahalede bulunmaması gerekmektedir. Örneğin; hak savunucuların haberleşme özgürlüğe yönelik müdahaleler, gözetlenmeleri veya takip edilmeleri, ev ve ofis baskınları gibi bazı müdahalelerin keyfi olarak, insan hakları savunucularının itibarına gölge düşürmek ve onları damgalayarak faaliyetlerini durdurmak için gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu türden müdahaleler, düşünce ve ifade özgürlüğünün geliştirilmesi ve korunması hakkını etkilemektedir.[68]

Devletler tarafından, insan hakları savunucularının ifade özgürlüğünün korunmasına yönelik yerine getirilmesi gereken bir diğer önemli negatif yükümlülük ise özellikle ifade özgürlüğünün meşru olarak sınırlandırılmasına yönelik yasaların ve diğer

[67] Ibid, s.6.
[68] Ibid, 112.

yasaların insan hakları savunucularını faaliyetleri dolayısıyla susturmak ve savunuculuk faaliyetlerini durdurmak amacıyla keyfi olarak kullanılmamasıdır. Kanunlar, idari işlemler ve düzenlemeler insan hakları savunucularını sindirmek, taciz etmek ve bu kişilere zulmetmek veya onlardan intikam almak için kullanılmamalıdır.[69] Ayrıca, savunuculuk faaliyetleri dolayısıyla insan hakları savunucularını cezalandırmak ve yıldırmak üzere mesleki yaptırımlar devletler tarafından silah olarak kullanılmamalıdır. Nitekim bu türden yaptırımlar, BM Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne de aykırıdır.

1.4.2. Devletlerin Savunucuların İfade Özgürlüğüne Yönelik Pozitif Yükümlülükleri

Devletlerin insan hakları savunucularının ifade özgürlüğünü güvence altına alması açısından yerine getirmesi gereken pozitif yükümlülükler iki başlık altında incelenecektir. Bunlardan ilki, "Kişi Özgürlüğü ve Vücut Bütünlüğünün Korunması" olacaktır. Bu anlamda, devletlerin insan hakları savunucularının özgürlük ve güvenlik hakkını, adil yargılanma hakkını, yaşam hakkını ve işkenceye uğramama hakkını etkin önlemler alarak güvence altına alması gerekmektedir.

Diğer pozitif yükümlülükler ise "İnsan Hakları Savunucularının Diğer Medeni ve Siyasal Haklarının Korunması" başlığı altında ele alınacaktır. Bu başlık altında ise devletlerin savunucuların ifade özgürlüğünün korunmasına ilişkin yerine getirmesi gereken pozitif yükümlülükler, bilgi edinme ve bilgiyi yayma özgürlüğünü, örgütlenme ve toplantı özgürlüğünü, özel yaşamın ve aile hayatının gizliliğini ve seyahat özgürlüğünü güvence altına alacak etkin önlemler şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

---

[69] Ibid, 6.

Devletlerin, hak savunucularının ifade özgürlüğünü korumak amacıyla yerine getirmesi gereken pozitif yükümlülükler bakımından dikkat edilmesi gereken en önemli husus da hakka müdahalenin gerçekleşmemesi bakımından yerine getirilmesi gereken bazı yükümlülükler negatif edinime sahip olmakla birlikte, hak ve özgürlüklerin korunması için örneğin; yaşam hakkının korunması ve işkence yasağı gibi devletin alması gereken önleyici tedbir yükümlülükleri gibi pozitif yükümlülükleri içermesidir.

1.4.2.1. Kişi Özgürlüğü ve Vücut Bütünlüğünün Korunması

Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri, taraf olan devletlere sözleşmelerde yer alan hak ve özgürlüklerin herkes tarafından kullanılabilmesini sağlayacak bir ortam yaratma yükümlülüğünü açık bir şekilde getirmektedir. Özel anlamda ise BM İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi'nin 2. maddesi bu yükümlülüğü insan hakları savunucuları için koruma altına almayı amaçlamıştır. İlgili maddeye göre:

> 2/1. Her Devlet, *diğer hususlar meyanında*, sosyal, ekonomik, siyasi ve diğer alanlarda bütün koşulları yaratmak için gerekli adımları ve yetki alanlarındaki kişilerin, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, tüm bu hak ve özgürlüklerden pratikte yararlanmalarını sağlamak için gereken yasal teminatları kabul ederek insan hakları ve temel özgürlükleri koruma, geliştirme ve uygulamaya ilişkin esas sorumluluğa ve göreve sahiptir.
>
> 2/2. Her Devlet, mevcut Bildirge'de atıfta bulunulan hakların ve özgürlüklerin etkili şekilde güvence altına alınması amacıyla gerekli olabilecek yasal, idari ve diğer adımları kabul edecektir.[70]

Devletler, ifade özgürlüğün korunmasına ilişkin olarak kişi özgürlüğü ve vücut bütünlüğünün korunması bakımından öncelikle, savunucuların özgürlük ve

[70] BM İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi, 2. Madde.

güvenliklerini somut adımlar atarak sağlamakla yükümlüdürler. Nitekim insan hakları savunucularının onurunun, fiziksel ve psikolojik bütünlüğünün, özgürlük ve güvenliğinin etkili bir şekilde korunması, insan haklarını savunma hakkının hayata geçirilmesi için önkoşuldur.[71]

AİHS'in 5. maddesi ve MSHS'nin 9. maddesi de bu hakka ilişkin güvenceleri herkes için olduğu gibi insan hakları savunucuları için de sağlamaktadır. İlgili sözleşmelerde, bu hakkın kısıtlanmasına ilişkin meşru gerekçeler karşımıza genel olarak; "yetkili bir mahkeme tarafından verilmiş mahkûmiyet kararı, kişinin suç işlediğinden şüphelenmek için inandırıcı sebeplerin varlığı halinde suç işlemesine engel olmak ya da kaçma şüphesini doğuran makul gerekçelerin varlığı halinde yakalanması ve tutuklanması, bulaşıcı hastalıklara karşı önlemler, akıl hastaları, uyuşturucu bağımlılarının yasaya uygun olarak tutulması, kişilerin usule aykırı şekilde ülke topraklarına girişten alıkonulması, kişi hakkında derdest bir sınır dışı ya da iade kararının olması halinde yasaya uygun şekilde yakalanması ve tutuklanması"[72] şeklinde çıkmaktadır.

Devletlerin, özgürlük ve güvenlik hakkının gerçekleşebilmesi açısından hak savunucuları hukukunun korunması için de geçerli olan temel tedbirleri alması gerekmektedir. Eğer, savunucuların yasalara uygun şekilde gözaltına alınması veya tutuklanması gibi bir durum söz konusu ise, devletlerin insani tarzda muamele yükümlülüğünü yerine getirmesi gerekmektedir. Savunucuların tutuldukları ortam insan onuruna yakışır olmalıdır ve insan onurunun gerektirdiği biçimde muamele görmelidirler. Nitekim "BM Herhangi Bir Biçimde Tutulan veya Hapsedilen Kişilerin Korunması İçin Prensipler Bütünü"nün 1. maddesine göre:

---

71 İnsan Hakları Savunucularının Korunmasına İlişkin kılavuz İlkeler, 2016, s.2.
72 BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, 9. Madde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 5. Madde.

> "Herhangi bir biçimde tutulan veya hapsedilen bir kimse, insaniyetin ve insanın doğuştan sahip olduğu insanlık onuruna saygının gerektirdiği bir biçimde muamele görür."[73]

Devletler, savunuculara gözaltı veya tutukluluk nedenlerine ve bu süreçte sahip oldukları haklara ilişkin açık bir şekilde gecikmeden bilgi vermekle yükümlüdür. Devletler, usule uygun kayıt tutmakla da yükümlüdür. Bu, hem savunucuların yakınlarının kendilerine dair bilgiye erişimi hem de savunucuların bir avukata erişebilmeleri ve uygun şekilde görüşmeleri için ve özellikle de gözaltında kaybolma riskinin ortadan kaldırılması için elzemdir. Savunucuların bir avukata erişimi yasalara uygun süre içerisinde sağlanmalıdır. Savunucuların gözaltı süresi yasalara uygun olmalıdır. Savunucular mümkün olan en kısa süre içerisinde adli bir makamının karşına çıkarılmalıdır. Haklarında cezai kovuşturma başlatılan insan hakları savunucuları yetkili, bağımsız ve tarafsız bir mahkemede adil yargılanma ve etkili başvuru hakkına sahiptir. Avukatı ile yargılanan insan hakları savunucusu arasındaki iletişimin gizliliği tam güvence altına alınmalı ve kamu görevlileri veya devlet dışı aktörler tarafından yapılabilecek her türlü baskıya karşı korunmalıdırlar. Maddi imkânı olmayan insan hakları savunucularının yargılama sürecinde uygun şekilde temsil edilmeleri ve silahların eşitliği ilkesinin temin edilmesi için adli yardım sistemi mevcut ve erişilebilir olmalıdır.[74]

Devletlerin insan hakları savunucularını, savunuculuk faaliyetlerini durdurmak ve onları susturmak üzere devlet dışı aktörlerden gelebilecek özgürlük ve güvenlik hakkının ihlaline ilişkin her türlü saldırıdan koruma yükümlülükleri de mevcuttur. Bu anlamda, devlet dışı aktörlerin, savunucuların faaliyetlerini durdurmak amacıyla hem kendilerine hem de aile bireylerine yönelik tehditlerine, tacizlerine, hedef gösterme,

---

[73] BM Herhangi Bir Biçimde Tutulan veya Hapsedilen Kişilerin Korunması İçin Prensipler Bütünü 1. Madde: İnsani Tarzda Muamele Yükümlülüğü

[74] İnsan Hakları Savunucuların Korunmasına İlişkin Kılavuz İlkeler, 2016, s.7.

nefret söylemleri ve nefret suçlarına veya savunucuları kaçırma, zorla alıkoyma, işkence ve kötü muamele gibi her türlü suça karşı önleyici tedbirleri alarak savunucuları korumak devletlerin görevidir. Savunucular tarafından düzenlenen barışçıl toplantı ve yürüyüşlerde, üçüncü taraflardan gelebilecek her türlü tehdit ve saldırıya karşı kolluk kuvvetleri savunucuları korumakla yükümlüdür. Devletler, üçüncü tarafların müdahalesinin hedefi olmuş savunucular için ise ihlallere karşı gerekli adımları atmakla yükümlüdür. Devletlerin etkili, tarafsız ve bağımsız bir soruşturma gerçekleştirerek failleri bulma ve cezasızlığa mahal vermeme ile mağdurlara veya mağdurlar artık hayatta değilse yakınlarına tazminat verme yükümlülüğü mevcuttur.

Devletin savunucuların ifade özgürlüğünü kullanabilmesi bakımından vücut bütünlüğü ve kişi dokunulmazlığına ilişkin yerine getirmesi gereken en önemli pozitif yükümlülükler ise yaşam hakkı ve işkence yasağına ilişkindir. Savunucuların ifade özgürlüğünü kullanmasını engellemek üzere bir susturma yöntemi olarak hem devlet hem de devlet dışı aktörlerin sebep olduğu yaşam hakkı ve işkence yasağına yönelik ağır ihlaller sıklıkla görülmektedir.

Yaşam hakkı, bireylerin varlığını sürdürebilmesi için en temel insan hakkıdır ve insan hak ve özgürlüklerinin kullanılabilmesi için elzemdir. Bu sebeple de uluslararası temel insan hakları sözleşmelerinde ve bu sözleşmelere taraf olan devletlerin iç hukukunda koruma altına alınmıştır; ancak hakkın ihlali ile ilgili istisnalar da ilgili sözleşmelerde tanınmıştır. Bu istisnalar genel olarak; "ölüm cezasının uygulanmaya devam edildiği ülkelerde suçun gerektirdiği cezanın ölüm cezası olması ve mahkemece bu cezaya hükmedilmesi durumu, bireylerin yasadışı şiddete karşı korunması, usule uygun yakalama ya da usule uygun olarak tutuklu bulunan bir kişinin kaçmasının önlenmesi, isyan ve ayaklanmaların bastırılması"[75] şeklindedir. Her ne kadar AİHS'in

[75] BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 6. Maddesinin 2. Paragrafı: "Ölüm cezasını kaldırmamış olan ülkelerde idam hükmü, ancak suçun işlendiği anda yürürlükte olan yasalara uygun

öncelikle (Barış Zamanında) Ölüm Cezasının Kaldırılmasına dair 6. Ek Protokolü ve sonrasında ise Ölüm Cezasının Tamamen Kaldırılmasına Dair 13. Ek Protokolü yürürlüğe girmiş olsa da, Sözleşme'ye taraf olan devletlerin bazılarının bu protokolleri imzalamaması veya onaylamaması sebebiyle bu istisnalar, AİHS'in 2. maddesinde ortadan kaldırılamamıştır.

İnsan hakları savunucuları açısından yaşam hakkına ilişkin devletlerin pozitif yükümlülükleri incelendiğinde, ilk olarak bu hakkın ihlal edilmemesi için önleyici tedbir yükümlülüklerinin yerine getirilmesi gerekmektedir. Kolluk kuvvetlerinin savunuculara yönelik (güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilen operasyonlar, gözaltı ve tutuklamalar, eylemlere yönelik müdahaleler gibi) müdahaleleri, güç ve silah kullanımı, ulusal yasalara, ilgili mevzuatlara ve uluslararası insan hakları standartlarına uygun olmalıdır. Gözaltı ve tutukluluk gibi alıkonulma hali de dâhil olmak üzere savunucuların bedensel bütünlüklerine zarar geldiyse, devletler tıbbi hizmetlere erişim hakkının gerçekleşmesini sağlamakla yükümlüdür. Devlet güçlerinin sorumluluğu altında yaşamın son bulması durumunda ise etkili, tarafsız ve bağımsız bir soruşturma ile gerçeğin açığa çıkarılması ve ihlale doğrudan ya da dolaylı olarak sebep olan kamu görevlisi veya görevlilerinin hesap vermesi sağlanmalı, keyfi uygulamaların önüne geçilmelidir.

İnsan hakları savunucularını gerçekleştirmiş oldukları faaliyetler nedeniyle kendilerine birer tehdit olarak gören devlet dışı aktörler tarafından da savunucuların ve aile bireylerinin yaşam hakkı ihlal edilebilmektedir. İnsan hakları savunucuları ve aile

---

olarak ve bu Sözleşme ile Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi hükümlerine aykırı olmamak şartı ile, en ağır suçlar için verilebilir. Bu ceza ancak yetkili bir mahkeme tarafından verilmiş kesin bir karar üzerine uygulanabilir" şeklinde düzenlenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. Maddesinin 2. Paragrafında ise yaşam hakkına ilişkin istisnalar: "Ölüm, aşağıdaki durumlardan birinde mutlak zorunlu olanı aşmayacak bir güç kullanımı sonucunda meydana gelmişse, bu maddenin ihlaline neden olmuş sayılmaz: a) Bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunmasının sağlanması; b) Bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanmasını gerçekleştirme veya usulüne uygun olarak tutulu bulunan bir kişinin kaçmasını önleme; c) Bir ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak bastırılması" şeklinde düzenlenmiştir.

bireyleri devlet dışı aktörler tarafından özellikle ölüm tehditlerine ve fiziksel saldırılara maruz kalabilmekte ve ölümler gerçekleşebilmektedir. Savunucular veya aile bireyleri, devlet dışı aktörler tarafından kaçırılabilmekte ve zorla alıkonulabilmektedir. Bu süreçte ise işkenceye maruz kalabilmekte veya yaşamlarına son verilebilmektedir. Bu anlamda devletler, devlet dışı aktörlerin hedefinde olan savunucuların yaşam haklarının ihlali meydana gelmeden önce önleyici tedbirler alarak onları korumakla yükümlüdürler. İnsan hakları savunucularının yaşam hakkına yönelik bu türden tehditlere ilişkin şikâyetlerini dikkate almak ve bu süreçte güvenliklerini sağlamak üzere devlet koruması tahsis etmek, etkili, tarafsız ve bağımsız bir soruşturma süreci yürüterek tehdit sahibi devlet dışı aktör veya aktörleri tespit etmek ve yargı önüne çıkarmak, yaşam hakkına ilişkin devletin pozitif yükümlülüklerinin bir gereğidir. Bu hakka ilişkin ihlaller meydana geldiği takdirde ise devletler bu türden ihlalleri toplum nezdinde kınamalı, yine etkili, tarafsız ve bağımsız bir soruşturma süreci gerçekleştirerek ihlale sebep olan fail veya failleri bularak ve varsa ihlalde sorumluluğu bulunan kamu görevlilerini yargı önüne çıkartmalı ve hesap vermelerini sağlayarak adaletin yerine getirilmesi sağlanmalıdır. Hayatını kaybedenlerin yakınlarına tazminat ödenmelidir. Yine, savunucuların gözaltına alınması veya tutukluluk hali söz konusuysa devletlerin, savunucuların yaşam hakkını üçüncü taraflara karşı mutlaka koruması gerekmektedir. Savunucuların yaşam hakkının ihlal edilmesi durumunda ise devletler etkili, bağımsız ve tarafsız bir soruşturma gerçekleştirmek, bu süreçte delilleri eksiksiz toplamak, varsa görgü tanıklarının ifadelerine başvurmak ve soruşturmaları makul sürede tamamlayarak ihlalde sorumluluğu olan kamu görevlileri dâhil, faili veya failleri tespit etmekle ve tarafsız mahkemelerce yargılanmasını sağlamakla yükümlüdür. Önemli bir husus da devlet dışı aktörlerin savunuculara yönelik siber saldırılar neticesinde elde ettikleri kişisel bilgileri (ev adresleri, iş adresleri, özel hayatlarına ilişkin bilgiler gibi) özellikle internet ve sosyal medya aracılığıyla ifşa ederek, savunucuları hedef göstermelerine

ilişkindir. Bu tür ifşa ve hedef göstermelerin bir sonucu olarak ise savunucuların yaşam hakkının ihlal edilmesi söz konusu olabilmektedir. Devletlerin, siber saldırılara ve bu tür ifşalara yönelik olarak etkili yasal önlemler alması da yaşam hakkına ilişkin pozitif yükümlüklerinin bir gereğidir.

Bedensel bütünlüğün korunması bakımından işkence yasağı incelendiğinde, uluslararası temel insan hakları sözleşmelerinin, salt işkencenin önlenmesi için oluşturulmuş sözleşmelerin ve diğer birçok insan hakları belgesinin[76] işkence yasağını mutlak *(jus cogens)* şekilde koruma altına aldığı görülmektedir. Sözleşmelere taraf olan devletlerin iç hukuklarında da işkence yasağı güvence altına alınmıştır. Bu hak, olağanüstü hallerde askıya alınamaz. Bununla birlikte, güvenilir kaynaklar işkence uygulamasının ne yazık ki dünyanın dört bir yanında hala devam ettiğini sürekli olarak bildirmektedir.[77]

İşkence yasağı, kapsamı bakımından temel insan hakları sözleşmelerinde işkence, insanlık dışı, zalimane, onur kırıcı, küçük düşürücü muamele ve ceza şeklinde ayrılmıştır. Özellikle AİHM'in bu konudaki içtihadı nettir. Buna göre; işkence, insanlık dışı ve onur kırıcı muamele türleri arasında düzey farkı vardır; sonuç ve etkileri bakımından da farklı eylemlerdir. İşkence, kişiye kasıtlı olarak uygulanan çok ciddi, zalimane, insanlık dışı muameledir. Maruz kalan kişiye zihinsel ve fiziksel acı veren kasıtlı ceza veya muamele ise insanlık dışıdır. Eğer, verilen ceza veya uygulanan muamele korku ve şiddetli üzüntü yaratıyor ve maruz kalan kişide utanma ve

[76] BM 1949 Cenevre Sözleşmeleri, BM 1977 Cenevre Sözleşmeleri Ek Protokolleri, BM İşkence ve Diğer Acımasız İnsanlık Dışı veya Küçük Düşürücü Muamele veya Cezaların Önlenmesi Sözleşmesi, BM Herhangi Bir Şekilde Hapsedilen Kişilerin Korunması için Prensipler Bütünü, Avrupa İşkence ve İnsanlık Dışı veya Küçük Düşürücü Muamele veya Cezaların Önlenmesi Sözleşmesi, Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Tüzüğü, Viyana Deklarasyonu ve Eylem Planı.

[77] Aisling REIDY, İşkencenin Yasaklanması: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 3. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz, İnsan Hakları Kitapları No.6, Avrupa Konseyi, 2002, s.10, http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/el_kitaplari/iskencenin_yasaklanmasi.pdf Erişim Tarihi: 12.08.2017

aşağılanma duygusuna sebep oluyorsa onur kırıcı muameledir.[78] Bu anlamda, sadece beden bütünlüğüne zarar veren yoğun fiziksel şiddet değil; fakat yıldırma, baskı, duyusal mahrumiyet, insan onuruna uygun olmayan alıkoyma koşulları, tecrit, gözaltında kaybetme ve kaybedilen kişinin yakınlarının yaşadığı ıstırap, zorla yerinden etme, rıza dışı tıbbi ve bilimsel deneyler, bedensel ceza, ölüm cezası hükmünün verilme ve infaz usulü, ırk ayrımcılığı, silahlı çatışmalardaki ihlaller (canlı kalkan kullanımı, sivillere yönelik ihlaller vb.) tecavüz, cinsel istismar, taciz, bekâret testi, kadın sünneti, zorla kürtaj, zorla kısırlaştırma, kadına yönelik ev içi şiddet gibi toplumsal cinsiyete özgü ihlaller, de işkence yasağının kapsamına girmektedir.[79]

İnsan hakları savunucuları da gerçekleştirmiş oldukları faaliyetlerin bir sonucu olarak işkence ve kötü muameleye maruz kalma konusunda risk altındadırlar.[80] Devletlerin tüm bireyler için olduğu gibi insan hakları savunucularını da işkenceye karşı korumak için yerine getirmesi gereken yükümlülükler genel olarak "önleme, soruşturma, cezalandırma ve tazminat"[81] şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Devletlerin, pozitif yükümlülükleri gereği insan hakları savunucularını işkenceye karşı korumak için öncelikle önleyici tedbir yükümlülüklerini yerine getirmeleri gerekmektedir. Kolluk kuvvetlerine insan hak ve özgürlüklerine ilişkin mutlaka eğitim verilmelidir. İlgili kamu görevlileri devletin tarafı olduğu insan hakları sözleşmelerine, işkence yasağına, kapsamına ve yasal mevzuata yönelik mutlaka bilgi sahibi olmalıdır. Yakalama ve gözaltı durumunda bu işlemin nasıl yapıldığı işkence yasağı bakımından önem arz etmektedir. Örneğin; bir AİHM kararlarında kişiye zorunlu

78 İrlanda v.Birleşik Krallık, , no.5310/71, 18.1.1978, para.162-167
79 İşkenceyle Mücadele Eylem Kılavuzu, Uluslararası Af Örgütü Yayınları, 2003, s. 86-90.
80 REIDY, 2002, s.72.
81 İşkenceyle Mücadele Eylem Kılavuzu, 2003, s. 92.

olmadıkça kelepçe takılması, kelepçe ile dolaştırılarak onurunun kırılması 3. maddenin ihlali olarak değerlendirilmiştir.[82]

İşkence yasağının özgürlük ve güvenlik hakkı ile bağlantısı bakımından savunucular makul süre içerisinde bilgilendirilmeli ve yakınlarına haber vermeleri ve bir avukata erişimleri sağlanmalıdır. Gözaltına alınan bireylerin yakınlarının bu süreçte kendilerine dair hiçbir bilgiye ulaşamaması stres ve ıstıraba neden olduğundan bu durum, BM İnsan Hakları Komitesi ve AİHM kararlarında işkence yasağının ihlali olarak değerlendirilmiştir.[83] Bu yüzden de gözaltına alınan savunucuların kayıtları gözaltında zorla kaybetmeye karşı mutlaka tutulması gerekmektedir. Yine, bireyin gözaltı ve tutukluluk hali veya mahkûmiyeti söz konusu ise alıkoyma koşulları insan onuruna yakışır olmak zorundadır ve bireyin vücut bütünlüğü ve onuru korunmalıdır. Tıbbi hizmetlere erişim hakkı mutlaka sağlanmalıdır. Kişi mutlaka sağlık kontrolünden geçirilmeli, üst araması ve vücudun aranması usule uygun yapılmalıdır. Bazı bireylerin, özellikle, kadınların ve LGBTİ+ bireylerin sorunları dikkate alınmalı ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin hak ihlallerinden korunmaları sağlanmalıdır. Yine, bazı bireylerin fiziksel engellilik gibi tedavi ve bakım gerektiren sağlık sorunları olabilir, bu kişilerin gereksinimlerine cevap verecek ortam için gerekli tedbirleri almak devletlerin görevidir. Bu koşullar sağlanmadığı takdirde işkence ve kötü muamele yasağına aykırı davranılmış olacaktır.[84]

Sorgu odaları her türlü işkence aletinden arındırılmış olmalıdır. Sorgu esnasında bireye fiziksel bir müdahalede bulunmamakla birlikte itiraf almak amacıyla çeşitli tehditlere başvurulabilmektedir ve bu da işkence yasağına aykırı olarak kabul edilmektedir. Önleyici tedbir olarak, sorguların ve sorguyu gerçekleştiren kamu

---

82 Erdoğan Yağız v. Türkiye, no. 27473/02, 6.3.2007

83 Bkz. AİHM Kurt v. Türkiye, no. 799/1002, 25.5.1998; BM İnsan Hakları Komitesi, María del Carmen Almeida de Quinteros *et al.* v. Uruguay, No. 107/1981, CCPR/C/OP/2, 17. 9. 1981

84 Asalya v. Türkiye, no. 43875/09, 15.4.2014.

görevlilerinin bilgilerinin kayda alınması, bu türden ihlallerinin önlenmesini sağlayacaktır. Devlet güçlerinin sorumluluğu altında bireyin bedensel ve ruhsal bütünlüğüne zarar geldiyse tıbbi hizmetlere erişim hakkı sağlanmalıdır. Sorumluluğu bulunan kamu görevlileri hakkında ise devletin etkin, tarafsız ve bağımsız soruşturma gerçekleştirme yükümlülüğü bulunmaktadır.

Bireyin devlet gözetimi altında hayatını kaybetmesi durumunda, yakınları işkence iddialarına ilişkin olarak etkili başvuru hakkına sahiptir ve devletin iddiaları dikkate alarak etkili resmi bir soruşturma yapma yükümlüğü mevcuttur. Soruşturma sonucunda iddiaların doğru olduğu tespit edilirse, sorumlu kişiler yargılanmalı ve suçun ağırlığına ilişkin gerekli cezayı almalıdır, mağdurun yakınlarına tazminat ödenmelidir.

Devletlerin işkence yasağı kapsamında savunucuları devlet dışı aktörlere karşı koruma yükümlülüğü de bulunmaktadır. İnsan hakları savunucuları faaliyetleri dolayısıyla devlet dışı aktörlerin hedefi haline gelebilmektedir. Özellikle tehdit, taciz, takip gibi fiillerin başlangıcından itibaren, insan hakları savunucularının şikâyetleri dikkate alınmalı ve bu fiilleri gerçekleştiren kişi veya kişiler etkili, tarafsız ve bağımsız bir soruşturma gerçekleştirilerek yakalana kadar hem savunucular hem de ailelerini korumak için devlet koruması verilmesi, geçici süreyle güvenli bir yere yerleştirme gibi önleyici tedbirler de alınmalıdır.

Kaçırma, zorla alıkoyma, işkence gibi fiillerin önlenemediği durumlarda ise devletlerin etkili soruşturma yapma ve fail veya failleri tespit ederek yargı önüne çıkarma ve suçun gerektirdiği cezayı almalarını sağlama yükümlülüğü mevcuttur. Devletler, mağdur veya hayatta değilse mağdur yakınlarına tazminat ödeme yükümlülüğünü de yerine getirmelidir.

1.4.2.2. Medeni ve Siyasal Hakların Korunması

İnsan hakları savunucularının ifade özgürlüğünün korunabilmesi için devletlerin, savunucuların ifade özgürlüğünün ayrılmaz bir parçası olan bilgi alma ve bilgiyi yayma özgürlüğüne yönelik pozitif yükümlülüklerini yerine getirmesi son derece önem arz etmektedir. Hak savunucularının insan haklarına ilişkin sürdürdükleri faaliyetler kamu menfaatini ilgilendirmektedir ve bunun bir gereği olarak doğru bilgiye erişmeleri ve edindikleri bilgileri ifşa etmeleri gerekmektedir. Bilgi edinmek için de birincil muhatapları "en güçlü bilgi üreticisi ve kullanıcısı"[85] durumda olan devletlerdir.

Bu özgürlük, özel hayatın gizliliği bakımından sınırsız olmamakla birlikte, insan hakları savunucularının üstlendikleri rol bakımından sıradan bir hak olmayan ifade özgürlüğünün bir parçası olarak, getirilecek olan kısıtlamalar ya da bu özgürlüğün insan hakları savunucuları tarafından kullanılmasını engellemek üzere uygulanan kısıtlamalar ifade özgürlüğünü de ihlal edecektir. Nitekim AİHM'in *Youth Initiative for Human Rights v. Sırbistan* Kararı bunu desteklemektedir.

Başvuran *Youth Initiative for Human Rights*, 2003 yılında Belgrat'ta, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmesi amacıyla geçiş hukukun uygulamaya konulmasını izleyen bir insan hakları kuruşudur. Ekim 2005'te Sırbistan İstihbarat Teşkilatı tarafından bugüne kadar kaç kişinin elektronik gizli kontrole tabi tutulduğu konusunda bilgi talebinde bulunmuş ve bu talebi, Teşkilat tarafından "2004 Bilgiye Erişim Özgürlüğü Kanunu" gerekçe gösterilerek reddedilmiştir. Başvuran, bunun üzerine 2004 yılında yasaya uyulmasını sağlamak amacıyla kurulan Bilgi Komiserliği'ne şikâyette bulunmuş ve Komiserlik, İstihbarat Teşkilatı'nın yasayı çiğnediğine ve 3 gün içerisinde istenilen bilgiyi Başvurana iletmesine karar vermiştir.

[85] ŞENGÜL, Ramazan, Avrupa Konseyi Belgelere Erişim Özgürlüğü Sözleşmesi Karşısında Türkiye'de Bilgi Edinme Hakkı, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 47, Sayı 3, Eylül 2014, s.92. http://www.todaie.gov.tr/resimler/ekler/47d52d6e0f48e20_ek.pdf?dergi=Amme%20%DDdaresi%20Dergisi Erişim Tarihi: 07.09.2017

Teşkilat, bu karar için Sırbistan Yüksek Mahkemesine itiraz başvurusunda bulunmuş; ancak itiraz reddedilmiştir. Eylül 2008'de ise Teşkilat, Başvurana ellerinde böyle bir bilginin bulunmadığını bildirmiştir.[86]

Bunun üzerine Başvuran, AİHS'in 10. Maddesi olan ifade özgürlüğünün ve 6. maddesi olan adil yargılanma hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle AİHM'e başvuruda bulunmuştur.

AİHM'in 10. maddeye istinaden değerlendirmesi insan hakları savunucularının bilgi edinme ve bilgiyi yayma özgürlüğü açısından son derece önem teşkil etmektedir

Mahkemeye göre, "bilgi alma özgürlüğü" kavramı, bilgiye erişim hakkını içermektedir. Ayrıca mevcut Başvuran gibi bir sivil toplum kuruluşu, kamu yararına ilişkin konularda basınınkine benzer önemde bir kamu gözlemcisi rolü oynamaktadır. Dolayısıyla da başvuranın faaliyetleri basına sözleşmeyle tanınan korumayla benzer şekilde korumayı gerektirmektedir. Bu anlamda, AİHM şikâyeti kabul edilebilir bulmuştur ve:

> "Başvuran açık bir şekilde, bu bilgiyi kamuya yayma ve böylelikle toplumsal tartışmaya katkıda bulunma niyeti ile bilginin meşru olarak elde edilmesinde yer alması sebebiyle, ifade özgürlüğüne bir müdahale söz konusudur. İfade özgürlüğünün kullanılması kısıtlamalara tabi tutulabilmektedir ancak, bu türden bir kısıtlamanın iç hukuka uygun olarak yapılması gerekmektedir. Mevcut davada istihbarat teşkilatı tarafından getirilen kısıtlamalar bu kriteri karşılamamaktadır. Esas olarak, 2004 tarihli Bilgiye Erişim Özgürlüğü Kanunu'na uyulmasının sağlanması amacıyla kurulmuş olan iç organ davayı incelemiş ve istenilen bilginin başvurana verilmiş olması gerektiğine karar vermiştir. İstihbarat teşkilatının sonunda söz konusu bilgilere sahip olmadığı şeklinde yanıt vermesine rağmen, istenilen bilgilerin (teşkilat tarafından 2005

[86] Youth Initiative. v. Sırbistan, no. 48135/06, 25.6.2013, para. 5-10.

> yılında elektronik gizli kontrole tabi tutulan kişi sayısı) niteliği ve teşkilatın ilk tepkisi bakımından bu yanıt ikna edici olmamıştır. Bu nedenle, Sırbistan istihbarat teşkilatının Bilgi Komiseri'nin emrine uyma konusunda göstermiş olduğu ısrarlı isteksizlik, kanunun hiçe sayılması anlamına gelmiştir ve keyfi işlem ile eşdeğerdedir."[87]

Tespitinde bulunarak ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir.

AİHM, 2016 yılında vermiş olduğu *Magyar Helsinki Bizottsá* (Macar Helsinki Komitesi) *v. Macaristan* başvurusuna istinaden de benzer bir karar vermiştir.

İnsan hak ve özgürlüklerinin korunması üzerine çalışan ve 1989 yılında kurulan bir STK olan Macar Helsinki Komitesi, ceza davalarında sanıkları temsil eden avukatların etkinliklerine ve bağımsızlıklarına ilişkin yürüttüğü bir proje kapsamında, ilgili polis departmanlarından bu avukatların bilgilerini talep etmiş; ancak bu istek, kişisel verilerin gizliliği sebebiyle iki polis departmanı tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine, istenilen bilgilerin kamu yarınına konu olan bilgiler olduğu iddiası ile dava açan STK, ilk derece mahkemesi tarafından haklı bulunmuştur. Mahkeme istenilen bilgilerin 60 gün içerisinde sağlanması kararına varmıştır; ancak ilgili verilerin kişisel veriler olduğu iddiasıyla karara itiraz eden iki polis departmanının itirazı üzerine ikinci derece mahkemesi, ilk derece mahkemesinin kararını bozmuştur. STK ise kararın gözden geçirilmesi için Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunmuştur. Yüksek Mahkeme, başvuran STK'nın 15 Eylül 2010'da gözden geçirme dilekçesini reddetmiştir. İkinci derece mahkemesinin kararını, gerekçesini kısmen değiştirerek onamıştır.[88] Bunun üzerine AİHM'e başvuran STK, Büyük Daire'den bilgi edinme hakkına yapılan müdahalenin Sözleşme'nin 10§ 2. Maddesi doğrultusunda demokratik bir toplumda gerekli olmadığını tespit etmeye davet etmiştir.

---

[87] Bkz. Para. 17-26

[88] Magyar Helsinki Bızottság v. Hungary, no. 18030/11, 8.11.2018, Para. 1-29.

AİHM, istenilen bilginin kim tarafından, hangi amaçla istenildiğine ve kamu yararına ilişkin bir tartışma yürütmüş ve *Youth Initiative for Human Rights v. Sırbistan* kararında da tespit ettiği üzere bir STK'nın kamu yararına dikkat çekmesi durumunda basınınkine benzer bir kamu gözlemcisi rolü üstlendiğini ve mevcut davada, başvuran STK tarafından talep edilen bilgilerin kamu görevlilerinin isimleri ve belirli yargı bölgelerinde avukat olarak görevlendirilme sayısı olduğunu, bu isimler kişisel veriye girse bile, isimlerin talebinin ağırlıklı olarak kamu faaliyetleri bağlamında mesleki faaliyetlerin yürütülmesine ilişkin olduğunu, bu yüzden de kamu avukatlarının profesyonel faaliyetlerinin özel bir mesele olarak değerlendirilemeyeceği ve Hükümetin, Başvuran STK'nın araştırması için talep ettiği spesifik bilgilerin kamuya açıklanmasının, kamu avukatlarının Sözleşme'nin 8. maddesi anlamında özel hayata saygı haklarından yararlanmalarını etkilediğini gösteremediğini belirterek:

> "Mahkeme, araştırmanın konusunu kamu avukatlarının etkinliği ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Bu konu, Macar hukukunda temel bir hak olan adil bir duruşma hakkı ve Sözleşme kapsamında son derece önemli bir hakla yakından ilgilidir. Gerçekten de, adil yargılanma haklarına doğrudan bağlı olan bir hizmete yönelik herhangi bir eleştiri veya iyileştirme önerisi, meşru kamuoyu sorunu konusu olarak görülmelidir. Belirtilen araştırmasında, başvuru sahibi STK, aynı avukatların tekrarlayan atamaları modelinin işlevsiz olduğunu ve programın yeterliliği konusunda şüphe uyandırdığı teorisini araştırmak istemiştir… Bir Sözleşme hakkının özüne giderek inceleme altında olan konu, Mahkeme, başvuru sahibi STK'nın kamu yararı konusundaki bir tartışmaya katkıda bulunmayı amaçladığı konusunda mahkeme tatmin olmuştur. Talebin reddedilmesi, Başvuru sahibi STK'nın, genel çıkarlar konusunda kamuoyunda tartışmaya katkıda bulunmasını etkili bir şekilde engellenmiştir… AİHM, Hükümet tarafından ileri sürülen iddiaların, ilgili olsa da, şikayet edilen müdahalenin "demokratik bir toplumda gerekli" olduğunu göstermek için

> yeterli olmadığını düşünmektedir. Mahkeme, özellikle, davalı Devletin takdir yetkisine rağmen, şikâyet edilen tedbir ile izlenen meşru amaç arasında makul bir orantılılık ilişkisi olmadığını değerlendirmektedir"[89]

Tespitiyle, Sözleşme'nin 10. Maddesi ihlal edildiğine ilişkin karar vermiştir.

Bahsi geçen kararlar göz önüne alındığında, her ne kadar Mahkeme'nin daha önceki kararları "Sözleşme'nin 10. maddesinin devlete bilgi verme yönünde bir pozitif yükümlülük yüklemediğini"[90] belirtse de, söz konusu kamu yararı olduğunda, STK'ların basınınkiyle benzer şekilde "kamu gözlemcisi" rolünü üstlendikleri ve uygulanan tedbir ile izlenen meşru amaç arasında makul bir orantılılık ilişkisi bulunması gerektiğini belirtmiştir. Bu bakımdan, AİHM içtihadının değişmekte olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Öyleyse, devletlerin insan hakları savunucularının "kamu gözlemcisi" rolünü oynadıklarını kabul ederek, kamu yararıyla ilişkili olarak talep ettikleri bilgilere erişimlerini kolaylaştırmaları gerekmektedir.

Hak savunucularının ifade özgürlüğünün korunması bakımından önem arz eden bir başka tedbir ise yine, devletlerin insan hakları savunucularının yürüttükleri faaliyetlerin kamu yararına olduğunu göz önünde bulundurarak, elde ettikleri bilgileri ifşa eden hak savunucularına yönelik hem devlet hem de devlet dışı aktörlerden gelebilecek her türlü misillemeyi engelleyecek önlemlerdir. Örneğin; devletlerin veya devletlerle özel ilişkiler içerisinde olan devlet dışı aktörlerin sebep olduğu ağır hak ihlallerini ortaya çıkaran insan hakları savunucuları aleyhinde özellikle devlet sırlarını ifşa ettikleri gerekçesiyle hukuki süreçler başlatılabilmektedir. Hâlbuki ağır insan hakları ihlalleri devlet sırrı vasfı taşımamaktadır.[91] Hak ihlallerine ilişkin olarak elde etmiş oldukları bilgileri ifşa eden hak savunucuları, devlet dışı aktörler tarafından da

---

89 Bkz. Para. 160 - 200.

90 Gaskin v. Birleşik Krallık, Series A No. 160, 7.7.1989 ve Leander v. İsveç**,** Series A No: 116, 26.3.1987.

91 İnsan Hakları Savunucularının Korunmasına İlişkin Kılavuz İlkeler, s.10.

tehditlere veya çeşitli şekillerde tacizlere maruz kalabilmektedir. Bu bakımdan devletlerin üçüncü tarafların sebep olabileceği ihlallere karşı da önleyici tedbir yükümlülüklerini yerine getirmeleri ve bu türden tehdit ve tacizleri gerçekleştirenlere yönelik etkili soruşturma yürüterek adaletin yerine getirilmesini sağlama yükümlülükleri mevcuttur.

Barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne yönelik devletlerin yerine getirmesi gereken pozitif yükümlülükler incelendiğinde ise bu özgürlüğün gerçekleştirilmesine yönelik devletin yalnızca negatif yükümlülüklerini yerine getirmiş olmasının yeterli olmadığı, bunun yanında pozitif yükümlülükleri de olduğu görülmektedir. Nitekim insan hakları savunucuları açısından ifade özgürlüğü ile ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda, devletlerin savunucuların bu özgürlüğü kullanmasına yönelik etkili önlemler alması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Öncelikle bu özgürlüğün yasa ile izne bağlanması noktasında, iznin keyfi olarak verilmemesini önlemek adına devletler, iznin verilmeme gerekçelerinin makul olduğunu gösterebilmelidir. İkinci olarak ise, insan hakları savunucuları yürüttükleri faaliyetlerin bir sonucu olarak hedef haline geldikleri için bu tür toplantılarda kolluk kuvvetlerinin üçüncü taraflara yönelik etkili koruma önlemleri almaları elzemdir. Önlemler alınmış olmasına rağmen bir başarısızlık durumu söz konusu ise sorumluluğu olan kamu görevlileri hakkında etkili, tarafsız ve bağımsız bir soruşturma yürütülmeli ve bu kişiler gerekli cezayı almalıdırlar. Yine, savunucuların zarar görmesine sebep olan kişiler etkili soruşturma gerçekleştirilerek tespit edilmeli, bu kişilerin de gerekli cezayı alması ve adaletin yerine getirilmesi sağlanmalıdır.

İnsan hakları savunucularının ifade özgürlüğü ile de ilişkili örgütlenme özgürlüğünün de devletler tarafından güvence altına alınmış olması gerekmektedir; fakat bazı devletler iç hukuklarında ifade özgürlüğünün özüne ters düşen keyfi kısıtlamalar getirmekte ve bu da insan hakları savunucularının dernek kurma

özgürlüğünün önünde bir engel teşkil etmektedir. Devletlerin, dernek kurma özgürlüğüne yönelik keyfi uygulamalara izin vermeyecek ve dernekleşme sonrası örgütlenme özgürlüğünün ihlaline sebep olacak türden "yönetimin keyfi soruşturmaya uğraması, sivil toplum vasfından çıkarılma tehdidi veya bunun gerçekleştirilmesi, zorla ofis kapatma, arama ve mülkiyete el koyma, fahiş para cezaları, mesnetsiz kovuşturmalar, keyfi tutuklama ve gözaltılar"[92] gibi keyfi müdahalelerin önüne geçecek etkili tedbirleri almaları gerekmektedir. Yine, üçüncü taraflardan insan hakları derneklerine ya da bu derneklerde çalıştığı veya bu derneklere üye olduğu gerekçesiyle kişilere yapılan baskılara, yöneltilen tehditlere, tacizlere ve misillemelere yönelik devletlerin etkili önlemler alması ve fail veya faillerin tespit edilerek gerekli cezaları alması ve adaletin yerine getirilmesi önem arz etmektedir.

İnsan hakları savunucularının özel yaşamlarına ve aile hayatlarına da yürüttükleri faaliyetleri durdurma amacı ile hem devletler hem de devlet dışı aktörler tarafından bir müdahale söz konusu olabilmektedir. BM İnsan Hakları Savunucularının Durumuna İlişkin Özel Raportör, bireyin özel yaşamına yapılan gereksiz müdahalelerin, fikirlerin özgürce geliştirilmesi ve paylaşılmasını doğrudan ve dolaylı olarak sınırlandırabileceğini de ifade etmiştir. Özel yaşamın gizliliğine ilişkin olarak devletlerin, insan hakları savunucularının özel yaşamına, aile yaşamına, evine veya elektronik haberleşme de dâhil olmak üzere haberleşmesine her türlü hukuka aykırı veya keyfi müdahaleyi önleyici tedbir yükümlülüklerini alması gerekmektedir ve üçüncü tarafların bu tür müdahalelerine karşı insan hakları savunucularını koruma yükümlülüğü mevcuttur. Özel yaşam, aile yaşamı, ev ve haberleşmeye yapılacak her türlü müdahale kanunla öngörülmüş olmalı, uluslararası insan hakları standartlarıyla

[92] Sivil Toplum için Pratik Bir Rehber: Sivil Toplum Alanı ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sistemi, https://www.ohchr.org/Documents/AboutUs/CivilSociety/CS_space_UNHRSystem_Guide_Turkish.pdf, s. 15, Erişim Tarihi: 28.08.2018

uyumlu, meşru amaçlara ulaşmak için gerekli olmalı ve bu amaçla orantılı olmalıdır. [93] Nitekim devletlerin mücadele etmek zorunda oluğu terörizm gibi büyük tehditlere istinaden ulusal güvenlik, kargaşa veya bir suçun önlenmesi gibi meşru amaçlarla kitle gözetimine ilişkin bir ulusal mevzuatın var olması ve bu mevzuata uygun şekilde meşru amaçlara ulaşmak üzere iletişim araçları üzerinde gizli teknik takibin yapılması, özel yaşamın gizliliğine müdahale olarak kabul edilmeyecektir.[94] Ancak, bu türden bir mevzuatın bir suça ilişkin güçlü bir şüphe, bir failin tespiti veya suça ilişkin delillerin toplanması gibi meşru amaçlar haricinde kötüye kullanılması, özel yaşamın gizliliğini ihlal edecektir. [95]

İfade özgürlüğü ile bağlantılı olarak, seyahat özgürlüğüne yönelik olarak ise dünya genelinde insan hakları savunucularının seyahat etme özgürlüğünün ihlaline sebep olan en bilindik uygulamalar arasında yurtiçi veya yurtdışında gözlem ve raporlama çalışmaları yapmak üzere hak ihlalleri yaşanan bölgelere veya hak ve özgürlüklere ilişkin deneyimlerini aktaracakları toplantılara, ya da gösteri veya yürüyüş düzenlenecek olan bölgelere gitmelerine keyfi olarak izin verilmemesidir. Hak savunucularının yurtdışına çıkışlarını engellemek üzere pasaportların habersiz olarak iptal edilmesi veya sınır kapılarında kötü muameleye maruz kalmaları ya da başka ülkelere gerçekleştirdikleri ziyaretler için ülke girişlerine izin verilmemesi sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Eğer seyahat özgürlüğüne bir müdahale söz konusu ise müdahale, MSHS'nin 12. maddesi ve AİHS'in 4 No'lu Protokolünün 2. maddesinde[96] bu özgürlüğün kullanımına getirilen meşru sınırlandırma koşullarına uygun olmalıdır. Yine hak savunucularına yapılan muamele, ayrımcılık yasağı gözetilerek insan onuruna yakışır olmak zorundadır.

---

93 İnsan Hakları Savunucularının Korunmasına İlişkin Kılavuz İlkeler, 2016, s. 18-111

94 Klass ve Diğerleri v. Almanya, no. 5029/71, 6. 9. 1978, para. 59-60.

95 Mustafa Sezgin Tanrıkulu v. Türkiye, no. 27473/06, 18.7.2017, para. 49-66.

96 Bu sebepler her iki sözleşmenin yukarıda bahsedilen ilgili maddelerinde meşru sınırlandırma koşulları:" Ulusal güvenlik, kamu emniyeti, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlık ve ahlakın korunması ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması" şeklinde düzenlenmiştir.

İnsan hakları savunucularının ifade özgürlüğünün korunması için devletlerin atması gereken bir diğer önemli adım da hak savunucularının faaliyetleri sebebiyle sahip oldukları hassas içerikli bilgi ve belgelere ilişkindir. Özellikle, hak ihlallerine ilişkin araştırmalara, bilgi ve belgelere, mağdurlara ilişkin kişisel ve özel bilgilerin bulunduğu cep telefonu, bilgisayar gibi cihazlara hak savunularının gözaltına alınması veya derneklerin aranmasıyla yetkiler tarafından el konulabilmektedir. Bu süreçte, bu bilgilerin hak ihlallerinin mağdurlar da gözetilerek korunması, hak savunucularının ifade özgürlüğünün korunması ve faaliyetlerini sürdürebilmeleri açısından hayati önem taşımaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN HUKUKSAL AÇIDAN İNCELENMESİ

2.1. Türkiye'de Hukuksal Açıdan İnsan Hakları Savunucularının İfade Özgürlüğü Önündeki Engeller

Uluslararası insan hakları sözleşmelerinin tarafı olan ve bu sözleşmelerden doğan yükümlülükleri gereği, insan hak ve özgürlüklerini Anayasada koruma altına almış olan Türkiye Cumhuriyeti, hem genel olarak insan hak ve özgürlükleri açısından hem de geçmişte hak savunucularının ifadelerine istinaden yargılanması ve hapis cezasına çarptırılmasına sebep olan yasaların iptali ya da değiştirilmesine istinaden 2000'li yılların başından itibaren AB'ye tam üyelik hedefiyle gerçekleştirilen reformlar ile ilerleme kaydetmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, BM İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi'ni 2004 yılında kabul etmiş ve İçişleri Bakanlığı'nın 2004/139 sayılı Genelgesi ile tüm il emniyet müdürlüklerine, hem ilgili "Bildirge"ye hem de insan haklarına ilişkin AB Yönergelerine uyumlu davranarak, insan hakları savunucuları için uygun koşulların temin edilmesi için bildiriminde bulunmuş ve hak savunucularının korunması bakımından da önemli bir adım atmıştır. [97] Ancak, gerçekleştirilen ilgili reformların, Türkiye'de başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması, ihlallerin önlenmesi,

---

[97] İnsan Hakları Savunucuları: Masum Oldukları Kanıtlanıncaya Kadar Suçlu Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (FIDH) ve Dünya İşkence Karşıtı Örgütü (OMCT), ortak programları İnsan Hakları Savunucularının Korunması için Gözlem (Observatory) çerçevesinde Uluslararası Bilirkişi Heyetinin Raporu, s.10, https://fidh.org/IMG/pdf/i_nsan_haklari_savunuculari_masum_olduklari_kanitlanincaya_kadar_suc_lu_obs_turkey_eng_tur.pdf, Erişim Tarihi: 01.03.2017, İnsan Hakları Derneği (İHD) İnsan Hakları Savunucularına, IHD ve İHD Yöneticilerine Yönelik Baskılar Raporu, s. 2, http://www.ihd.org.tr/insan-haklari-savunucularina-ihd-ve-ihd-yoneticilerine-yonelik-baskilar-raporu/, Erişim Tarihi: 09.09.2018.

cezasızlığın son bulması ve insan hak ve özgürlükleri açısından ilerleme kaydedilmesi için çalışmalar yürüten insan hakları savunucularının ifade özgürlüğünü, yargısal taciz, suçlu sayma, keyfi gözaltına alınma ve tutuklanma, hedef gösterilme ve ayrıca diğer bireysel hak ve özgürlüklerine yönelik müdahale korkusu olmaksızın kullanabilmeleri bakımından yeterli olduğunu söylemek güçtür. Mevcut Hükümet tarafından son 10 yılda yargıya yönelik gerçekleştirilen müdahaleler, yargının hükümetin iradesinin dışında herhangi bir adım atması tamamen imkânsız hale gelmiştir.[98] Bu durum insan hakları savunucularının ifade özgürlüğüne yönelik yargısal tacizlerde de artışa sebep olmuştur. Başka bir deyişle, insan hakları savunucularının ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi gereken Hükümete yönelik eleştiri ve açıklamalarının, yargı üzerindeki siyasal baskı sebebiyle sıklıkla cezalandırıldığı görülmektedir.

Türkiye'de ağır insan hakları ihlalleri birincil sorumlusu olarak karşımıza insan hak ve özgürlüklerini koruma ve ihlalleri önleme yükümlülüğü olan devlet çıkmaktadır. Bu yüzden de Türkiye'de insan hakları savunucuları, yürüttükleri faaliyetler sebebiyle devletle sürekli olarak karşı karşıya gelmekte ve ihlallerin üzerine giden savunucuların ifade özgürlüğü, devletin insan hakları ihlallerini sorumluluğunun ortaya çıkmasını engellemeye yönelik tutumunun bir sonucu olarak bazı yasalara dayanılarak kısıtlanmaktadır. Özellikle, ifade özgürlüğünün kullanımını kısıtlayıcı yasa ve yönetmeliklere istinaden hak savunucularına yönelik çok sayıda dava ve soruşturma açıklamaktadır. Bu tür davalar genellikle beraat ile ya da tecil edilen veya paraya çevrilen cezalarla sonuçlanıyor olsa da vardığı yer, insan hakları savunucularını sindirmeye ve faaliyetlerini engellemeye yönelik hukuki bir taciz biçimidir.[99]

---

[98] Yaman AKDENİZ, Kerem ALTIPARMAK, Türkiye'de Can Çekişen İfade Özgürlüğü: OHAL'de Yazarlar, Yayıncılar ve Akademisyenlerle İlgili Hak İhlalleri, English PEN Raporu, s.9, https://www.englishpen.org/wpcontent/uploads/2018/03/Turkey_Freedom_of_Expression_in_Jeopardy_TUR.pdf, Erişim Tarihi: 01.10.2018

[99] Türkiye, Sınırlayıcı Yasalar, Keyfi Uygulama - İnsan Hakları Savunucularına Yönelik Baskı Raporu, Uluslararası Af Örgütü, s.8, https://www.amnesty.org.tr/hak-savunuculari-raporlar, Erişim Tarihi 25.06.2017

Türkiye'de ifade özgürlüğü açısından hukuki bir inceleme yapıldığında, ilk olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası incelenmesi gerekir. Bu bakımdan, ifade özgürlüğünün temelini oluşturan düşünce özgürlüğünün 25. madde ile koruma altına alınmış olduğu görülecektir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında "Düşünce ve kanaat hürriyeti" başlığı altında düzenlenen 25. maddeye göre:

> "Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz."[100]

İfade özgürlüğü ise Anayasanın 26. maddesinde korunma altına alınmış olmakla birlikte bu yasada ifade özgürlüğü üzerindeki sınırlandırmanın uluslararası hukukun izin verdiğinden daha kapsamlı şekilde düzenlendiği görülmektedir. Anayasanın "Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti" başlığı altında düzenlenen 26. maddeye göre:

> "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.
>
> Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

[100] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, İkinci Bölüm, 25. Madde.

> Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellememek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz. Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir."[101]

Uluslararası hukukun izin verdiğinden daha kapsamlı olarak yapılmış olan bu düzenleme ise özellikle, Türk Ceza Kanunu'nun bazı maddelerinin ve Terörle Mücadele Kanunu'nun ifade özgürlüğü aleyhine geniş kapsamlı olarak yorumlanmasına dayanak oluşturmakta ve soruşturma ve kovuşturma yoluyla insan hakları savunucularının hem ifade özgürlüğünün hem de süreç içerisinde diğer bireysel hak ve özgürlüklerinin ciddi bir şekilde kısıtlanmasına ve ihlal edilmesine neden olmaktadır.

15 Temmuz 2016 günü gerçekleşen başarısız darbe girişimi sonrası, 21 Temmuz 2016 tarihinde ilan edilen, 7 kez uzatılan ve 19 Temmuz 2018 tarihinde kaldırılan Olağanüstü Hal (OHAL) döneminde ise, Türkiye tarafı olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni, Sözleşme'nin "Olağanüstü hallerde yükümlülükleri askıya alma" başlıklı 15. maddesinden kaynaklanan hakkı gereği askıya almıştır.

İlgili maddeye göre:

> 1. Savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde her Yüksek Sözleşmeci Taraf, durumun kesinlikle gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan başka yükümlülüklere ters düşmemek koşuluyla, bu Sözleşme'de öngörülen yükümlülüklere aykırı tedbirler alabilir.

[101] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, İkinci Bölüm, 26. Madde.

2. Yukarıdaki hüküm, meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm hali dışında 2. maddeye, 3. ve 4. maddeler (fıkra 1) ile 7. maddeye aykırı tedbirlere cevaz vermez.[102]

OHAL döneminde de Türkiye'de insan haklarının savunulmasına katkıda bulunan gazeteciler, akademisyenler, avukatlar ve hak savunucularının sıklıkla hedef alındığı ve bu süreçte yaşanan hak ihlallerine ilişkin gerçekleştirdikleri açıklama ve yapmış oldukları eleştiriler sebebiyle iktidar mensupları tarafından hedef gösterildikleri, haklarında Türk Ceza Kanunu veya Terörle Mücadele Kanunu'nun bazı maddelerine ilişkin en çok soruşturma ve dava açılan, gözaltına alınan ve tutuklanan kesimin başında geldiklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin bu süreçte Türkiye'de insan haklarının durumu üzerine raporu ve Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komisyonu'nun, insan hakları savunucularının korunmasına ilişkin raporunda, Türkiye'deki insan hakları savunucularının durumuna ilişkin bölümler de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu süreçte Türkiye'de idari, akademik ve medya kadrolardan binlerce insanının Kanun Hükmünde Kararnameler ile (KHK) işsiz kalmaları, teröre ilişkin istinafla yapılan tutuklanmalar, insan hakları savunucularının, taciz ve fiziksel şiddete uğraması, basın açıklamaları ve sosyal medya hesaplarından yapılan paylaşımlar sebebiyle gözaltı ve tutuklamalar, STK'ların kapatılması ve barışçıl toplanma özgürlüğüne ilişkin yasaklar gibi ifade ve örgütlenme özgürlüğüne yapılan müdahaleler, ilgili raporlara[103] yansımıştır. Ayrıca, 2018 yılı AB İlerleme Raporu'nda da "sivil toplumun, özellikle insan hakları savunucuları da dâhil çok sayıda aktivistin

[102] Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 15. Madde.

[103] Bkz: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Türkiye'nin Güneydoğusundaki İnsan Hakları Durumuna İlişkin Rapor, Temmuz 2015 - Aralık 2016, s. 2-3, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/TR/OHCHR_South-East_Turkey2015-2016_TURK.pdf Erişim Tarihi: 31.03.2017, PACE Committee on Legal Affairs and Human Rights Report on Protecting Human Rights Defenders in Council of Europe Member States, pp. 11-13, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-en.asp?FileID=24802&lang=en, Erişim Tarihi: 16.07.2018

tutuklandığı ve gösterilerin ve diğer toplanma biçimlerinin, temel haklar ve özgürlükler alanının hızlı bir şekilde daralmasına yol açacak şekilde mükerreren yasaklandığı bir ortamda giderek artan bir baskı ile karşı karşıya kaldığı, hak temelli birçok örgütün, olağanüstü hâl kapsamında alınan tedbirlerin bir parçası olarak (OHAL dönemi sonrasında da) kapalı kalmaya devam ettiği ve el koymalara yönelik etkin hiçbir hukuk yolunun gösterilmediği" belirtilmiştir.[104]

Son dönemde, insan hakları savunucularının faaliyetlerine ilişkin olarak, ifade özgürlüğünü kullanmalarını hukuki açıdan engelleyen yasal düzenlemeler incelendiğinde, karşımıza 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 220. maddesinde düzenlenen "Suç İşlemek Amacıyla Örgüt Kurma", 299. maddesinde düzenlenen "Cumhurbaşkanına Hakaret", 301. maddesinde düzenlenen "Türklüğü, Cumhuriyeti, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama" ve 314. maddesinde düzenlenen Silahlı Örgüt Kuruculuğu, Yöneticiliği veya Üyeliği" suçları ile 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun "Terör Örgütleri" başlığı altında düzenlenen "Terör Propagandası" suçuna ilişkin 7/2. maddesinin ön plana çıktığı söylenebilir.

TCK'nın 220., 299. ve 314. maddelerine istinaden dikkate alınması gereken, açılan davalar incelendiğinde, ifade özgürlüğü ile ilişkili olarak sadece insan hakları savunucularına yönelik değil fakat çok geniş bir yelpazede sıradan vatandaşlardan gazetecilere ve siyasetçilere kadar, toplumun her kesiminden bireylere yönelik davalar açılması durumu söz konusudur ve zaman zaman hak savunucularının da ifadeleri ilgili maddelere ilişkin olarak dava konusu edilse bile, savunucuların ifade özgürlüğünü doğrudan hedef alacak şekilde kullanıldığını iddia etmek yerinde olmayacaktır. Öte yandan, TCK'nın 301. maddesi ve TMK'nın 7/2. maddesi ise, son dönemde hak savunucularını ifade özgürlüğünü kullandıkları için cezalandırma amacıyla kullanıldığı

[104] 2018 AB İlerleme Raporu, Strazburg, 17.4.2018, https://www.ab.gov.tr/siteimages/pub/komisyon_ulke_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf, Erişim Tarihi: 01.12.2018

gözlemlenmektedir. Bu bakımdan hukuki inceleme, hak savunucularının ifade özgürlüğü önünde doğrudan engeller olarak karşımıza çıkan TCK'nın 301. maddesi ve TMK'nın 7/2. maddesi özelinde gerçekleştirilecek ve ilgili maddelerin neden hak savunucularının ifade özgürlüğünün önünde doğrudan hukuki engeller olarak bulunduğu ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.1.1. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu TCK Madde 301: Türklüğü, Cumhuriyeti, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama

5237 sayılı Türk Ceza Kanununun "Türklüğü, Cumhuriyeti, Devletin kurum ve organlarını aşağılama" başlığı altında düzenlenen ve 7 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe giren 301. maddesine göre:

> (1) Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Türkiye Büyük Millet Meclisini, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ve Devletin yargı organlarını alenen aşağılayan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.
>
> (2) Devletin askerî veya emniyet teşkilatını alenen aşağılayan kişi, birinci fıkra hükmüne göre cezalandırılır.
>
> (3) Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz.
>
> (4) Bu suçtan dolayı soruşturma yapılması, Adalet Bakanının iznine bağlıdır.[105]

TCK'nın 301. maddesi, 2005 yılından önce 765 Sayılı eski Türk Ceza Kanunu'nun 159. maddesine denk gelmekte olup eski kanun; "Türk milleti" yerine "Türklük", "aşağılama" yerine ise "tahkir"[106] ve "tezyif"[107] kavramlarını içermekteydi. Türkiye'nin, Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde yasal uyum kriterlerinin yerine

[105] 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 301. Maddesi.
[106] TDK'ya göre, aşağılama, onur kırma, onuruna dokunma anlamları taşımaktadır.
[107] TDK'ya göre, bir şeyi değersiz, adi, bayağı, aşağılık göstermeye çalışma, küçültmek isteme ve alay etme, eğlenme anlamları taşımaktadır.

getirilmesi amacıyla TCK'nın 301. maddesinde değişiklik gerçekleştirilmiş olup mevcut kanun, yukarıdaki son şeklini alarak yürürlüğe girmiştir.

Düzenlemeye ilişkin ayrıntılı bir inceleme yapılacak olursa, suçun maddi unsuru aşağılamak olmakla birlikte bu aşağılamanın alenen gerçekleşmesi gerekmektedir. Manevi unsuru ise kasttır. Bu suçun faili Ceza Kanunu'nun genel hükümleri çerçevesinde belirlenen ve kusur yeteneği (isnad kabiliyeti) bulunan kimselerdir. Mağdur ise genel hakaret suçlarından farklı olarak belli kurum ve değerlerdir.[108] Bu suç, tehlike suçları kapsamında yer almaktadır ve tehlike suçlarında asıl olan; bu suçun mağdurlarının veya bu suçtan zarar gören kurumların onur ve saygınlıklarının gerçekten zarar görmesi değildir. Mağdur kişi veya kurumların şeref ve haysiyetine yönelik bir eylemin olması cezalandırılmaları için yeterli bir sebeptir.[109]

Bu suç, yalnızca Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenmiş bir suç olmayıp benzer düzenlemelerin AB ülkeleri dâhil, birçok ülkenin ceza kanunlarında yapıldığı görülmektedir.

Örneğin; Alman Ceza Kanunu'nun "Devleti ve Her Devletin Sembollerini Ağır Bir Şekilde Aşağılama" başlığı altında düzenlenen 90 (a) maddesine göre:

> "Her kim aleni olarak bir toplantıda veya yazı dağıtmak suretiyle kötü niyetle Almanya Federal Cumhuriyeti'ne veya eyaletlerinden birine veya anayasal düzenine hakaret eder veya küçük düşürecek olursa; veya Almanya Federal Cumhuriyeti'nin veya herhangi bir eyaletinin renklerini, bayrağını, armalarını veya ulusal marşlarını tahkir ederse üç yıla kadar hapis cezası veya para cezası ile cezalandırılır" [110]

[108] Fatih Birtek, "İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza Kanunu'nun 301. Maddesinin Bu Kavram Işığında Değerlendirilmesi", İstanbul Barosu Dergisi, C. 81, S.2, 2007, s.618
[109] Ibid.
[110] TCK 301, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 117, Ek Kitaplar Dizisi:1, 2007, s.87.

Yine, Alman Ceza Kanunu'nun Anayasa kuruluşlarını Anayasaya düşmanlık amacıyla tahkir etme" başlığı altında düzenlenen 90 (b) maddesine göre:

> "Her kim aleni bir şekilde bir toplantıda veya yazı yaymak suretiyle yasa yapma yetkisine sahip bir organ veya federal devletin veya bir eyaletin hükümetini veya Anayasa Mahkemesi'ni bu sıfatları dolayısıyla üyelerinden birini, devletin itibarını tehlikeye düşürecek bir şekilde tahkir eder ve bu şekilde Almanya Federal Cumhuriyeti'nin varlığına veya anayasal temel ilkelere karşı kasten harekete geçerse, 3 aydan 5 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Eylem ilgili anayasal kuruluşun veya üyenin izni üzerine kovuşturulabilir."[111]

Fransa'da ise; 29. Temmuz 1881 tarihli Fransız Basın Özgürlüğü Yasası'nın 23, 30. ,32/2. ,33. ,48. Maddelerinde ağır cezalar öngörülmüş özellikle 30. Madde "*hiç kimse Fransız ulusunu, Fransız devlet kurumlarını aşağılayacak yayınlar yapamaz"* hükmünü içermektedir. Ayrıca Fransa'da 2003 yılında kabul edilen bir yasa ile *"Her kim ulusal bayrağa veya ulusal marşa hakaret ederse azami 9. 000 Euro ya kadar para veya 6 aya kadar hapis cezası ile cezalandırılır"* hükmü yanı sıra *"Cumhuriyetin onurunu zedelemek", "Kamu hizmeti sunan; hakim, polis, itfaiyeci öğretmen veya otobüs kondüktörlerine hakaret"* etmeyi kapsamaktadır.[112]

İtalyan Ceza Kanunu'nun 292. maddesinde devlete karşı işlenen suçlar başlığı altında "*... her kim ulusal bayrağa veya devletin herhangi bir amblemine alenen hakaret eder veya aşağılarsa 4 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır*" hükmü mevcuttur.[113]

Her ne kadar benzer hükümler birçok ülkede ceza kanunlarında veya basın kanunu gibi başka kanunlar ile düzenlenmiş olsa da, Türkiye'de, hem genel olarak ifade özgürlüğü hem de hak savunucularının ifade özgürlüğü açısından TCK'nın 301.

[111] Ibid.
[112] Ibid, s.38.
[113] Ibid.

maddesinin, içeriğinden ziyade nasıl yorumlandığı ve uygulandığı meselesi ön plana çıkmaktadır. Yapılan son değişiklik, ifade özgürlüğü açısından olumlu bir adım gibi görünse de yürürlüğe girdiği mevcut haliyle de yıllardır insan hakları savunucularının ifade özgürlüğünün önünde engel teşkil etmekte ve savunucuların ifade özgürlüğünü kullanması bakımından sorunları arttırdığı gözlemlenmektedir.

Örneğin; araştırmacı-yazar ve bir insan hakları savunucusu olan Temel Demirer, 20 Ocak 2007 tarihinde Ankara'da, Hrant Dink'in bir gün önce öldürülmesini protesto için yapılan gösteri sırasında yaptığı konuşmada, Dink'in yalnızca Ermeni olduğu için değil, 1915'te Ermenilerin katledilmesiyle ilgili açıkça konuştuğu için de öldürüldüğünü söylemiştir. Ayrıca, Hrant Dink'in öldürülmesinde devletin rolüne dair iddialarda da bulunmuştur. Bunun üzerine 24 Aralık 2007 tarihinde, hakkında "Türkiye Cumhuriyetini aşağılamak" ve yine Türk Ceza Kanunu'nun 216. maddesi olan "Halkı din ve ırksal sebeplerle düşmanlığa tahrik" suçundan soruşturma açılmıştır. TCK'nın 301. maddesi ile soruşturma izni Adalet Bakanı'nın iznine bağlandığı için dava durdurulmuş; fakat dönemin Adalet Bakanı soruşturmaya izin vermiştir. 19 Şubat 2013 tarihinde ise Mahkeme, Üçüncü Yargı Paketi'nin geçici 1. maddesi uyarınca davanın 3 yıl ertelenmesine karar vermiştir. Yani, Demirer benzer bir ifade "suçu" işlemediği takdirde dava düşecekti; fakat Demirer mahkeme çıkışı, 20 Ocak 2007 tarihinde yapmış olduğu konuşmada geçen ifadeleri tekrar ettiği bir açıklama yapmıştır. Bunun üzerine polis tarafından savcılığa 301. maddeyi bir kez daha ihlal ettiğine ilişkin bir tutanak gönderilmiştir. Savcılık 301. maddeden soruşma izni istemiş; fakat bu sefer dönemin Adalet Bakanı soruşturma izni vermemiştir.[114]

Yine, bir insan hakları savunucusu olan Avukat Eren Keskin, 2005 yılında Mardin'de bir operasyon sırasında polis tarafından öldürülen 12 yaşındaki Uğur

[114] Uluslararası Af Örgütü, Türkiye: İfade Özgürlüğünün Tam Zamanı Raporu, 2013, s.10, https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-ifade-ozgurlugunun-tam-zamani, Erişim Tarihi: 02.05.2016

Kaymaz ve babası Ahmet Kaymaz'ın ölümleri ile ilgili olarak insan hakları konulu bir konferansta yapmış olduğu; "*Devlet 12 yaşında bir çocuğu katledecek kadar vahşi bir anlayışa sahip. Türkiye hesap vermek zorunda… Türkiye'nin tarihi kirli bir tarihtir. Türkiye Cumhuriyeti eli kanlı bir katildir. Devlet özür dilemedikçe kimse barıştan bahsetmesin*"[115] açıklaması dolayısıyla hakkında TCK'nın eski 159. maddesi kapsamında bir yıl hapis cezası verilmiş, karar Yargıtay 9. Ceza Dairesi'nce bozulmuştur. Bunun üzerine 2011'de dönemin Adalet Bakanı'nın izniyle TCK'nın 301. maddesine istinaden "Türkiye Cumhuriyeti Devletini alenen aşağılamak" suçlamasıyla yeniden Çerkezköy 1. Asliye Ceza Mahkemesi tarafından dava açılmıştır.[116] 12 Aralık 2014 yılında görülen davada, Mahkeme Keskin'i 10 ay hapse mahkûm etmiş ve "Keskin'in sabıkalı kişiliği ve ileride suç işlemekten kaçınmayacağı hususunda kanaat oluştuğu" için hükmün açıklamasının geri bırakılması, cezanın ertelenmesi veya paraya çevrilmesi yoluna gitmeyerek, cezayı onanmak üzere Yargıtay'a göndermiştir.[117] Eğer Yargıtay cezayı onarsa, Keskin 10 ay hapis yatacaktır.

Son dönemde ise, ülkede yıllardır süren "Kürt sorunu" nu çözmek amacıyla Hükümet tarafından kamuoyuna duyurulan, "açılım", "çözüm" veya "barış süreci" olarak adlandırılan sürecin 2015 yılında soma ermesinin ardından, sürece yönelik çalışmalar yürüten veya açıklamalarda bulunan insan hakları savunucularına karşı Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesinin bir silah olarak kullanılmaya başladığı gözlemlenmektedir.

Örneğin; 2012 yılında Türkiye'de toplumsal barışı desteklemek üzere bir grup akademisyen tarafından kurulan "Barış için Akademisyenler" İnisiyatifi'nin 11 Ocak 2016 tarihinde bir basın toplantısıyla açıkladığı ve 1.128'i Türkiye'den olmak üzere

[115] http://www.radikal.com.tr/turkiye/yillar-sonra-301den-mahkumiyet-eren-keskine-10-ay-hapis-1277482/ Erişim tarihi: 02.05.2016

[116] https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/153402-301-lik-oldu-3-yil-sonra-ogrendi Erişim Tarihi: 02.05.2016

[117] http://www.evrensel.net/haber/105740/avukat-eren-keskin-301-madde-irkcidir Erişim Tarihi: 02.05.2016

2.000'e yakın akademisyen ve araştırmacının da altında imzası bulunan "Bu suça ortak olmayacağız" adı verilen ve çözüm sürecinin sona ermesinin ardından, Güney Doğu'da PKK'lı teröristlere karşı başlatılan operasyonlar sırasında halkının uğradığı insan hakları ihlallerine değinen ve kalıcı barış için çözüm yolları aranması talebini dile getiren bildiri dolayısıyla, bu bildiriye imza atan bazı akademisyenler gözaltına alınmış, görevden uzaklaştırılmış ya da haklarında adli ve idari soruşturma açılmıştır. İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı, Küçükçekmece Cumhuriyet Başsavcılığı, Anadolu Cumhuriyet Başsavcılığı ve Bakırköy Cumhuriyet Başsavcılığı, kendi adli sınırları içerisinde kalan üniversitelerde görev yapan imzacılar hakkında Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesi olan "Türklüğü, Cumhuriyeti, devletin kurum ve organlarını aşağılama" ve Terörle Mücadele Kanunu'nun 7/2 maddesi olan "terör propagandası" suçuna istinaden re 'sen soruşturma başlatmıştır.[118] 10 Mart 2016 tarihinde ise Eğitim Sen İstanbul 6 No'lu Şube'de basın açıklaması yaparak, barış talebinde ısrarcı olduklarını belirten akademisyenler Esra Mungan, Muzaffer Kaya, Kıvanç Ersoy, haklarında açılan soruşturmayı yürüten Savcılık tarafından gözaltı kararı çıkartıldıktan ve gözaltına alındıktan sonra "terör propagandası" yapmak ve "Türk milletini, cumhuriyeti, devletin kurum ve organlarını aşağılama" suçlamasıyla mahkemeye sevk edilmişlerdir. Hakimlik sorgularının ardından ise "terör örgütü propagandası" suçlamasıyla tutuklanarak cezaevine gönderilmişlerdir. Hakkında soruşturma açılan ve aynı şekilde tutuklama kararı çıkarılan akademisyen Meral Çamcı ise o dönemde yurtdışında bulunduğu için ülkeye dönüşünde tutuklanmıştır. Gerekçe olarak ise "bildirinin içeriğinin şüphelilerin terör örgütüyle aynı fikir ve eylem birlikteliği içinde olduklarının delili" olarak gösterilmiştir. 22 Nisan 2016 tarihinde ise tutuklu akademisyenler, İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen ilk duruşmalarının ardından serbest bırakılmakla birlikte Savcı suçlamayı TCK'nın 301. maddesiyle değiştirmiş olup bu maddenin işletilebilmesi

[118] http://www.agos.com.tr/tr/yazi/14019/akademisyenlerin-bildirisine-301den-sorusturma-acildi Erişim Tarihi: 19.03. 2017

izin alınmak üzere dosya Adalet Bakanlığı'na gönderilmiş ve gelen izin yazısı dosyaya eklenmiş bulunmaktadır. Mahkeme, esas hakkındaki mütalaasını hazırlaması için dosyayı savcıya tevdi ederek duruşmayı 9 Ekim 2018 tarihine ertelemiştir.[119] 9 Ekim 2018 tarihinde görülen duruşmada ise savcı mütalaasını bildirmiş ve mütalaada, "her ne kadar sanıkların eylemlerinin TCK 301. maddesinde yazılı suçu oluşturabileceği dikkate alınarak durma kararı verilerek dosya Adalet Bakanlığı'na gönderilmişse de sanıkların eylemlerinin bir bütün olarak "Terör örgütünün propagandası yapma" suçunu oluşturduğu kanaatine varıldığından 1,5 yıldan 7,5 yıla kadar hapisleri talep edilmiştir. Sanık ve avukatları, mütalaaya karşı savunma yapmak üzere süre talebinde bulunmuşlar ve Mahkeme heyeti, sanıkların mütalaaya karşı savunma yapmaları için duruşmayı 28 Ocak 2018 tarihine ertelemiştir.[120]

Yine, 2017 yılı başlarında, Türkiye'nin güneydoğusunda, terör örgütü PKK'ya karşı başlatılan operasyonlar esnasında bazı kent ve ilçelerde ilan edilen sokağa çıkma yasaklarına ilişkin hak ihlalleri raporu yayımlayan İnsan Hakları Derneği (İHD), Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV), Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası (SES) ile İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER) hakkında Genel Kurmay Başkanlığı'nın şikâyeti üzerine Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından Türk Ceza Kanunu'nun 301. Maddesi uyarınca soruşturma başlatılmıştır. İlgili dernek, vakıf ve sendikanın yöneticileri ifadeye çağırılmıştır.[121] Soruşturma devam etmektedir. [122]

Mevcut haliyle de, Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesi, hem genel olarak ifade özgürlüğünün hem de insan hakları savunucularının ifade özgürlüğünün korunması

[119] https://www.evrensel.net/haber/350344/4-baris-akademisyeninin-davasi-9-ekime-ertelendi Erişim Tarihi: 29.08.2018

[120] https://www.sondakika.com/haber/haber-baris-icin-akademisyenler-hakkinda-savci-11313820/ Erişim Tarihi: 26.10.2018

[121] https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/182381-insan-haklari-orgutlerine-301-sorusturmasi Erişim Tarihi: 29.08.2018

[122] 06.09.2018 tarihinde İnsan Hakları Derneği Genel Merkezi ile yapılan görüşmede soruşturmanın devam etmekte olduğu bilgisi verilmiştir.

bakımından uluslararası ifade özgürlüğü standardı ile uyuşmamaktadır. Nitekim AİHM, Taner Altuğ Akçam v. Türkiye kararı da bunu ortaya koymaktadır.

Türk ve Alman vatandaşı olan tarih profesörü Taner Akçam, 6 Ekim 2006 tarihinde AGOS Gazetesi'nde *"Hrant Dink, 301 ve Bir Suç Duyurusu"* başlıklı bir başyazı yayımlamıştır ve Türk Ceza Kanunu'nun 301'inci maddesi kapsamında "Türklüğü aşağılamak" suçundan dolayı AGOS'un eski editörü Hrant Dink aleyhine açılan davayı eleştirmiştir. Aynı zamanda bir dayanışma ifadesi olarak, Ermeni meselesi hakkındaki görüşlerinden dolayı aynı sebeple kovuşturulma talebinde bulunmuştur. 12 Ekim 2006 tarihinde bir müşteki, ilgili yazının Türk Ceza Kanunu'nun 301'inci, 214'üncü (suç işlemeye tahrik), 215'inci (suçu ve suçluyu övme) ve 216'ıncı (halkı kin ve düşmanlığa tahrik) maddelerini ihlal ettiğini iddia etmiştir. Bunun üzerine, Akçam ifade vermek üzere Şişli Cumhuriyet Savcılığı'na çağrılmıştır. Çağrıya uymaması halinde, Ceza Kanunu'nun 145 ve 146'ıncı maddeleri gereğince savcılık makamına zorla getirtileceği bildirilmiştir. Şişli Cumhuriyet Savcısı, başvurucu aleyhine yürütülen soruşturmayı tamamlamıştır. Cumhuriyet Savcısı, başvurucunun AGOS'ta yayımlanan makalesini inceleyerek, tarih profesörü sıfatı taşıyan başvurucu beyanlarının Avrupa İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 10'uncu maddesi kapsamında korunan ifade özgürlüğü kapsamında olduğu ve bu nedenle Türklüğe hakaret oluşturmadığı sonucuna ulaşmıştır. Müşteki ise bu karara itiraz etmiş, 30 Ekim 2007'de Beyoğlu 3. Ağır Ceza Mahkemesi, müştekinin itirazını reddetmiştir. Yapılan soruşturma ve Şişli Cumhuriyet Savcısı tarafından belirlenen gerekçeleri inceleyen Mahkeme, takipsizlik kararını usul ve yasaya uygun bulmuştur. Müşteki, 26 Kasım 2007 tarihinde ise Akçam aleyhine başka bir şikâyette daha bulunarak ilgili yazının TCK'nın 301. maddesini ihlal ettiğini öne sürmüştür; fakat bu şikayet de takipsizlik kararıyla reddedilmiştir. AİHM'e başvuran Akçam, Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesi hükmünün kendisinin Ermeni konusuna ilişkin akademik çalışmasına ilişkin olarak "Türklüğü" aşağılama nedeniyle

kovuşturmanın devam etmesi tehdidine yol açtığını iddia etmiştir. Sözleşme'nin 7, 10 ve 14. Maddelerinin ihlal edildiğinden şikayetçi olmuştur.[123]

AİHM, 10. Maddenin ihlal edilip edilmediğinin tespiti açısından başvuran Akçam'ı mağdur eden bir önlemden etkilenip etkilenmediğinin önceden tespit edilmesine bağlı olduğunu belirterek *"actio popularis"* açısından bir inceleme gerçekleştirmiş ve Başvuranın somut bir müdahaleye maruz kaldığını başvurusunda kanıtlayamasa bile, Sözleşme'nin ihlalinden ötürü mağdur olduğunu iddia etme hakkına sahip olduğu sonucuna varmıştır. Yine, "ifade özgürlüğü hakkının kullanılmasındaki yaptırım korkusunun, sonunda temize çıkma söz konusu olsa bile, kişinin ilerde bu tür ifadelerde bulunmaktan çekinmesine neden olabilecek soğutucu etkiye (chilling effect)" atıfta bulunarak:

> "Mahkeme, başvuran aleyhindeki suç duyurusunun ve Ermeni konusuna ilişkin Türk ceza mahkemelerinin bakış açısı ve soruşturma açısından başvuran aleyhine kamu tarafından başlatılan kampanyanın bu konu hakkında "aleyhte" görüş bildiren kişilerin maruz kalacağı kovuşturma riskini doğruladığı sonucuna ulaşır ve başvuranın yüzleştiği tehdidin gerçek olduğunu ortaya koyar. Bu şartlarda, Mahkeme Sözleşme'nin 10. Maddesi uyarınca başvuranın ifade özgürlüğünün kullanılmasına müdahale edildiğini belirtir" [124]

Tespitini gerçekleştirmiştir. Mahkeme, ayrıca 10. Maddenin 2. fıkrasında belirtilen müdahalenin öngörülebilir olma şartı açısından da TCK'nın 301. maddesine ilişkin bir incelemede bulunmuş ve ilgili kanunda değişiklikler yapılmış olsa bile:

> "İlgili kanun maddesi kapsamındaki terimlerin kapsamı, yargı organlarının yorumladığı üzere, çok geniş ve belirsizdir ve bu nedenle madde, ifade özgürlüğü hakkının kullanımına yönelik süregelen bir tehdit teşkil etmektedir.

[123] Altuğ Taner Akçam v.Türkiye, no. 27520/07, 25.10.2011, para. 1-19
[124] Bkz: Para. 65- 82.

> Diğer bir ifadeyle hükmün içeriği, kişilerin eylemlerini düzene koyma ve hareketlerinin sonuçlarını öngörmelerine olanak tanımaz. Bu hüküm uyarınca açılan soruşturma ve kovuşturmalardan açık olduğu üzere incitici, şoke edici, rahatsız edici olarak değerlendirilen her türlü görüş veya fikir rahatlıkla savcıların açacağı suç duyurusuna tabi olabilir. 301. Maddenin yargı tarafından keyfi uygulamasını önlemek için yasa koyucular tarafından uygulanan önlemler güvenilir ve kesintisiz güvence sağlamaz veya zaman içerisinde oluşan siyasi değişiklik Adalet Bakanlığı'nın yorumlayıcı tutumunu etkileyebileceği ve keyfi kovuşturmaya neden olabileceği için hükümden doğrudan etkilenme riskini ortadan kaldırmaz. Bu nedenle Ceza Kanunu'nun 301. Maddesi'nin, kabul edilemez bir biçimde geniş kavramları, etkilerine ilişkin olarak öngörülebilirlik eksikliğine neden olduğu için Mahkeme'nin yerleşik içtihadının gerektirdiği "kanun niteliğini" karşılamadığı sonucu çıkarılır."[125]

Tespitinde bulunarak Sözleşme'nin 10. Maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

TCK'nın 301. maddesi, demokratik olduğu iddiasında olan bir ülke için demokrasinin temel taşı olan ifade özgürlüğünü sarsıcı bir yasa olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu madde ile korunan değerin ne olduğu sorusu sorulduğunda cevap; "devleti oluşturan kurumların işlevlerini yerine getirebilmeleri için onur ve prestijlerinin korunması" olarak verilebilir. Ancak 301. maddede sayılan kurum ve organlara izafe edilen değer ve özellikle onları kutsallaştırma çabaları, bunlara ilişkin her türlü düşünce açıklaması ve eleştirinin büyük bir tahammülsüzlükle karşılanmasına yol açmaktadır. Maddede korunan değer ve kurumların ne olduğu, kavramların ne anlama geldiği konusunda yargı ve doktrin ciddi tereddütler yaşamakta; kaypak ve belirsiz kavramlar geniş yorumlara olanak sağlamakta ve "kanunilik" ilkesinden sapmalar ortaya çıkmaktadır. Uygulamada neredeyse hoşa gitmeyen her fiilin cezalandırıldığı, her dönemin siyasal yaklaşımlarını memnun edecek nitelikte bir yorum faaliyetine

[125] Bkz: Para. 93-95

girişildiği de görülmüştür.[126] Hâlbuki, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın "Milletlerarası Antlaşmaları Uygun Bulma" başlığı altında düzenlenen 90. maddesine göre"...*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır*."[127] Fakat bu maddenin TCK'nın 301. maddesine istinaden insan hakları savunucularına uygulanmadığı görülmektedir.

Verilen örnekler de göz önünde bulundurularak, Türkiye'de insan hakları savunucularının ifade özgürlüğünün korunması açısından TCK'nın 301. maddesine ilişkin nihai bir değerlendirme yapıldığında; ilk olarak, ilgili kanun maddesi geniş kapsamlıdır ve insan hakları savunucularının yürüttükleri faaliyetler sebebiyle menfaat bağı kurdukları ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin çok geniş yorumlanmaktadır. Bu bakımdan AİHM'in Akçam kararında da belirtildiği üzere öngörülebilir değildir ve insan hakları savunucularının ifade özgürlüğüne kanuna istinaden yapılan müdahale hak savunucuları bakımından ele alındığında savunucular üzerinde büyük bir baskıya neden olarak faaliyetleri bakımından dondurucu bir etki yaratma durumu da söz konusudur. Yine, hakkında soruşturma başlatılan veya Adalet Bakanının izniyle dava açılan savunucuların hayatları bu süreçte olumsuz etkilenmekte, hem devlet hem de devlet dışı aktörler tarafından hedef gösterilebilmekte ve özgürlük ve güvenlik hakkı, yaşam hakkı, özel hayatın gizliliği gibi diğer bireysel hak özgürlüklerine ilişkin hak ihlalleri de ortaya çıkabilmektedir.

Soruşturma izninin Adalet Bakanı'nın iznine bırakılmış olması da bir siyasi olması dolayısıyla bağımsızlık ve tarafsızlıkla da ilişkili olarak takdir yetkisini nasıl kullanacağına dair bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Yine, ifade özgürlüğünün

[126] SANCAR, Yalçın, Türkan, Yine Düşünce Özgürlüğü, Yine 301. Madde, İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye, İletişim Yayıncılık, 2007 içinde s.123-125.
[127] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 90. Madde.

sınırlandırmasın ilişkin AİHM içtihatlarına yönelik iç hukuk düzenlemeleri gerçekleştirilmiş olsa bile çoğu zaman insan hakları savunucularının ifadelerinin ilgili içtihatlara uygun bir şekilde değerlendirilmediği görülmektedir. Yani, hak savunucularının sarf ettikleri sözlerin söylendiği yer, zaman ve kullanılan araç bakımından ulaştığı kitlenin üzerinde yarattığı etkiye bakılmadığı, şiddete çağrı yapıp yapmadığı, kamu düzeni için ciddi bir tehlike oluşturup oluşturmadığı ve bir zarara sebep olup olmadığı dikkate alınmamaktadır. Nitekim yasada "eleştiri amacıyla yapılan açıklamaların suç oluşturmayacağı" belirtilmiş bile olsa, yargı organları tarafından uluslararası ifade özgürlüğü standardına uygun bir denetleme yapılmıyor olması, hoşa gitmeyen eleştirilerin suç olarak kabul edilmesine neden olmaktadır. Özellikle, devletin sebep olduğu yaşam hakkı ve işkence yasağına ilişkin devlete ağır eleştirilerde bulunan hak savunucuları ifade özgürlüğünü kullandığı için cezalandırılmaktadır. Hâlbuki demokratik bir devletin mercilerinin yaşam hakkıyla ilgili açıklamalara ilişkin resmi otoriteler tarafından işlenen eylemlere dair eleştiriye müsamaha göstermesi gerekmektedir. [128]

Sonuç olarak, bu kanun, mevcut haliyle insan hakları savunucularının önünde büyük bir hukuki engel olarak varlığını korumaya devam etmektedir.

2.1.2. 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu Madde 7/2: Terör Örgütü Propagandası

Evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı henüz yapılamamış olmakla birlikte, etimolojik köken itibariyle terör, Latince "titremek, korkmak" anlamına gelen "terrere" fiilinden türetilmiştir ve büyük korku, dehşet anlamına gelmektedir. [129]

[128] Yavuz ve Yaylalı v. Türkiye, no. 12606/11, 17.12.2013, para. 54.
[129] https://www.etimolojiturkce.com/kelime/ter%C3%B6r Erişim Tarihi: 02.10.2018.

Terörün amacının en genel anlamda siyasal olduğunu söylemek mümkündür. Bunun içerisine dinsel, etnik, felsefi motifler de girmektedir. Terör bir yöntem olarak kullanıldığında karşımıza terörizm çıkar.[130] Terör terimi, dehşet ve korkuyu belirtirken terörizm, bu kavrama süreklilik ve siyasal içerik katmaktadır.[131]

Devletlerin, devlet dışı aktörler tarafından yaratılan ve demokrasiye bir tehdit olarak nitelendirilen terörizme karşı vermiş olduğu mücadele ülke bütünlüğü, kamu güvenliği ve en önemlisi vatandaşlarının hak ve özgürlüklerinin korunabilmesi gibi meşru amaçlara dayanmaktadır. Nitekim insan hak ve özgürlüklerinin gerçekleşebilmesi bakımından devletlerin terörizmle mücadele etmeleri de elzemdir; fakat terörizmin tırmanışa geçtiği dönemlerde, insan hakları standartlarının düşüşe geçtiği bilinen bir olgudur.[132] Bunun en temel sebebi de bu mücadele verilirken hükümetlerin sahip olduğu bürokratik gücü, kolluk kuvvetlerinin gücünü, basın-yayın organları ve yargı üzerindeki etkisini bir karşı teröre ya da bir başka deyişle devlet terörüne sebebiyet verecek şekilde insan haklarını hiçe sayarak kullanmasından kaynaklanmaktadır.

Şüphesiz ki, terörizme karşı mücadele devletlerin yükümlülükleri gereği bir görevdir; fakat bu mücadele gerçekleştirilirken, "insan haklarına saygı" yükümlülüğünün bir gereği olarak, hak ve özgürlüklerinin korunması için uluslararası insan hakları hukukunun ve gerekli durumlarda uluslararası insancıl hukukun devletler tarafından dikkate alınması ve terörle mücadelenin bu bağlamda yapılması önem arz etmektedir. Bu bakımdan, devletler terörle mücadele ederken, insan hak ve özgürlüklerinin vazgeçilemez ve devredilemez olması nedeniyle pozitif ve negatif yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınma hakkına sahip değildirler. Bu bağlamda, devletlerin terörizme karşı vermiş olduğu mücadele - ulusun varlığını tehdit eden

---

130 İbrahim KAYA, Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk, USAK Yayınları, 2005, s.1.

131 Mehmet Murat GÜREL, Küreselleşen Dünya ve Terörizm, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 37, http://sites.khas.edu.tr/tez/MehmetMuratGurel_izinli.pdf, , Erişim Tarihi: 03.10.2018.

132 Akif Emre ÖKTEM, Terörizm, İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları, Derin Yayınları, 2011, s. 246.

olağanüstü hallere ilişkin tarafı oldukları uluslararası insan hakları sözleşmelerini askıya alsalar dahi- öldürmenin gerekli olduğu haller hariç yaşam hakkına, işkence yasağına, kölelik ve zorla çalıştırma yasağına, kanunsuz ceza olmaz; yani, yasalar tarafından suç oluşturmayan bir fiilden dolayı cezalandırılmama hakkına, bir başka deyişle "dokunulamayacak" haklara ilişkin yerine getirmesi gereken yükümlülüklerini ortadan kaldırdığı söylenemez.[133] Yani, terör gerekçesi bu hakların sınırlandırılması ve ihlal edilmesi bakımından istisna olarak kabul edilemez. Nitekim Türkiye'nin de tarafı olduğu Avrupa Konseyi Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi'nin "Koşullar ve Güvenceler" başlığı altında düzenlenen 12. Maddesine göre:

> 1) Her bir Taraf, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına dair Sözleşme, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve uluslararası hukuk uyarınca diğer yükümlülüklerinde yer aldığı şekilde ve o Tarafa uygulanabildiği durumlarda, insan hakları yükümlülüklerine, özellikle ifade özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü ve din özgürlüğüne saygı göstererek bu Sözleşmenin 5 ila 7 ve 9. maddelerde yer alan konuların suç haline getirilmesinin ihdasını, uygulanmasını ve yerine getirilmesi sağlayacaktır.
>
> 2) Bu Sözleşmenin 5 ila 7 ve 9. maddelerde yer alan konuların suç haline getirilmesinin ihdası, uygulanması ve yerine getirilmesinde ayrıca, izlenen meşru amaçlar ve demokratik toplum açısından gereklilik göz önünde bulundurularak oransallık ilkesine bağlı kalınacak ve her türlü keyfilik, ayrımcılık veya ırkçı muamele dışında tutulacaktır.[134]

Ancak, Terörle mücadele eden birçok ülkede kamuoyu terörizme karşı daha güvende hissedebilecekleri ya da hükümetler tarafından bu şekilde düşünmeye ikna

---

[133] MSHS'nin Olağanüstü Hallerde Yükümlülük Azaltma Başlıklı 4. Maddesine göre: Sözleşmenin 6, 7, 8(1 ve 2 fıkralar), 11, 15, 16 ve 18. maddelerindeki yükümlülüklerde hiç bir azaltma yapılamaz. AİHS'in Olağanüstü Hallerde Askıya Alma Başlıklı 15. Maddesinin 3. Paragrafına göre ise: Meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm hali dışında 2. maddeye, 3. ve 4. maddeler (fıkra 1) ile 7. maddeye aykırı tedbirlere cevaz vermez.

[134] Avrupa Konseyi Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi, 12. Madde.

edildikleri için hak ve özgürlüklerin ciddi olarak sınırlandırılmasını çoğunlukla kabul edebilmektedir. Bu durum, ordu diktatörlüklerinden gelen ve siyasete güçlü bir askeri kültürün egemen olduğu ülkelerde daha akut halde olmakla birlikte demokrasinin geliştiği ülkelerde de görülmektedir. Öte yandan bu durum, insan hakları savunucuları da dâhil olmak üzere bazı grupların hedef alınmasını kolaylaştırmaktadır. Bazı ülkelerin terörizm tehdidini kullanarak hukuk devleti kurumlarını amaçlarından uzaklaştırarak siyasi, kültürel ve diğer muhalefeti sınırladıkları da bir gerçektir.[135] Bu değerlendirme, hem genel olarak insan hak ve özgürlüklerine hem de insan hakları savunucularının ifade özgürlüğüne yapılan müdahaleler bakımından Türkiye'de bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

1970'lerde yurtdışında pek çok Türk dış temsilcinin canına mal olan "Ermeni terörü" Türkiye açısından siyasal terörün ilk dalgasıdır. Aynı dönemde yurtiçinde sağ-sol çatışmalarının yarattığı terör de 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar devam etmiştir. Türkiye, 1980 sonrasında ise PKK terör örgütü ile birlikte bölücü terör ile tanışmıştır[136] ve bu terör kategorisiyle mücadelesi günümüzde de güvenlik eksenli olarak devam etmektedir. Diğer yandan dini motifli terör de ülke sınırları içinde görülmekle birlikte, özellikle 11 Eylül 2001'de ABD'ye yönelik terör saldırıları ve arkasından Avrupa'da yaşanan saldırılarla birlikte küresel ölçekte de ele alınmaya başlanmıştır. 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen başarısız darbe girişiminin arkasındaki Fettullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) yarattığı terör de bu kategori içerisinde sayılabilir.

Şüphesiz ki on yıllardır çeşitli ideolojilere sahip silahlı terör örgütlerinin yarattığı terörizmle mücadele eden Türkiye'nin vermiş olduğu mücadele haklı bir mücadeledir ve insan hak ve özgürlüklerinin gerçekleşmesi bakımından da gereklidir; fakat bu mücadele gerçekleştirilirken, her ne kadar AB'ye üyelik için uyum kriterleri

[135] Anneke OSSE, Polislik Faaliyetlerini Anlamak: İnsan Hakları Savunucuları için Bir Kaynak, Uluslararası Af Örgütü Hollanda Şubesi, 2007, Türkçe İlk Basım 2015, Bion Matbaacılık, s. 74-75.
[136] Emre KONGAR, Küresel Terör ve Türkiye, Remzi Kitabevi, 2016, s. 86-96.

yerine getirilirken uluslararası insan hakları standardı ve özellikle ifade özgürlüğü standardına ilişkin çeşitli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiş olsa da Terörle Mücadele Kanunu, ifade özgürlüğü aleyhine sıklıkla başvurulan kanunların başında gelmektedir. 1990'larda yaygın olarak başvurulan terör mevzuatı, mevcut iktidar partisi AKP'nin ilk döneminde sönümlenmekle birlikte Açılım Süreci'nin bitmesi ve 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrasında daha da yaygın bir şekilde yeniden canlandırılmıştır.[137] Yaygın insan hakları ihlallerinin yaşandığı bu süreçte, insan hakları savunucuları dâhil olmak üzere sivil toplum aktivistlerinin hayati önem taşıyan çalışmaları, yetkililerin keyfi tutuklamalara ve kovuşturmalara başvurmaları, şiddet tehditleri ve gözdağı, örgütlerin kapatılması ve kamusal alanlardaki etkinliklerinin yasaklanması nedeniyle kısıtlandığı ve genel ifadelerle kaleme alınmış muğlak terörle mücadele yasaları muhalif görüşleri kriminalize etmek için kullanıldığı görülmektedir.[138] Nitekim Terörle Mücadele Kanunu'nun 7/2. maddesine ilişkin hak savunucularının ifadeleriyle ilişkili olarak açılan davalarda da yaşanan artış da göze çarpmaktadır. Bu anlamda, Türkiye'de insan hakları savunucularının ifade özgürlüğüne ilişkin ortaya çıkan en önemli ve güncel hukuki engellerden bir diğerinin de Türk Ceza Kanunu'nun "Terör Örgütleri" başlığı altında düzenlenen 7/2.maddesi olduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

30 Mart 2013 tarihinde yürürlüğe giren 6459 sayılı insan hakları ve ifade özgürlüğü bağlamında bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına dair kanunun 8. maddesi ile değiştirilen 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanununun 7/2. maddesine göre "Terör Propagandası":

> Terör örgütünün; cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek veya övecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde propagandasını yapan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile

[137] Yaman Akdeniz, Kerem Altıparmak, 2018, s. 5.
[138] Uluslararası Af Örgütü Fırtınaya Göğüs Germek: Türkiye'de Korku İkliminde İnsan Haklarını Savunmak Raporu, Nisan 2018, Indeks: EUR 44/8200/2018, , s. 3-5.

cezalandırılır. Bu suçun basın ve yayın yolu ile işlenmesi hâlinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır. Ayrıca, basın ve yayın organlarının suçun işlenmesine iştirak etmemiş olan yayın sorumluları hakkında da bin günden beş bin güne kadar adli para cezasına hükmolunur. Aşağıdaki fiil ve davranışlar da bu fıkra hükümlerine göre cezalandırılır:

a) (Mülga: 27/3/2015-6638/10 md.)

b) Toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında gerçekleşmese dahi, terör örgütünün üyesi veya destekçisi olduğunu belli edecek şekilde;

1. Örgüte ait amblem, resim veya işaretlerin asılması ya da taşınması,

2. Slogan atılması,

3. Ses cihazları ile yayın yapılması,

4. Terör örgütüne ait amblem, resim veya işaretlerin üzerinde bulunduğu üniformanın giyilmesi.

(Ek fıkra: 27/3/2015-6638/10 md.) Terör örgütünün propagandasına dönüştürülen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, kimliklerini gizlemek amacıyla yüzünü tamamen veya kısmen kapatanlar üç yıldan beş yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Bu suçu işleyenlerin cebir ve şiddete başvurmaları ya da her türlü silah, molotof ve benzeri patlayıcı, yakıcı ya da yaralayıcı maddeler bulundurmaları veya kullanmaları hâlinde verilecek cezanın alt sınırı dört yıldan az olamaz. İkinci fıkrada belirtilen suçların; dernek, vakıf, siyasî parti, işçi ve meslek kuruluşlarına veya bunların yan kuruluşlarına ait bina, lokal, büro veya eklentilerinde veya öğretim kurumlarında veya öğrenci yurtlarında veya bunların eklentilerinde işlenmesi halinde bu fıkradaki cezanın iki katı hükmolunur.

(Ek fıkra: 11/4/2013-6459/8 md.) Terör örgütüne üye olmamakla birlikte örgüt adına;

a) İkinci fıkrada tanımlanan suçu,

b) 6 ncı maddenin ikinci fıkrasında tanımlanan suçu,

c) 6/10/1983 tarihli ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 28 inci maddesinin birinci fıkrasında tanımlanan kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılma suçunu, işleyenler hakkında, 5237 sayılı Kanunun 220 nci maddesinin altıncı fıkrasında tanımlanan suçtan dolayı ayrıca ceza verilmez.[139]

TMK'nın 7/2. maddesinde değişiklik yapılmasının gerekçesi olarak; "AİHM'in, bu madde uyarınca Türkiye hakkında verdiği kararlarında şiddeti teşvik edici ve bireylere zarar verici nitelikte olmayan düşünce açıklamalarının ifade özgürlüğü kapsamında olduğunu belirterek içeriğinde şiddete başvurmayı cesaretlendirici ifadeler yer almayan ya da kişileri silahlı isyana teşvik edici nitelikte olmayan açıklamalar nedeniyle bireylerin cezalandırılmasını sözleşmenin 10. maddesine aykırı bulması" gösterilmiş ve "bu düzenlemeyle propagandanın, terör örgütlerinin cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek veya bu yöntemleri övecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde yapılması durumunda suç olarak kabul edilmesinin sağlanmasıyla suçun unsurlarının daha somut hâle getirilmesi ve ifade özgürlüğü alanında AİHM standartlarıyla uyum sağlanması" amaçlanmıştır.[140]

Her ne kadar AİHM'in ifade özgülüğü kararlarına ilişkin ilgili kanun maddesinde ifade özgürlüğü standardı dikkate alınarak iyileştirme yapılmış olması söz konusu ise de Türkiye'de insan hakları savunucularının kamuoyunu bilgilendirmek ve

[139] 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu, 7/2. Madde.

[140] İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_kurul.cl_getir?pEid=12446, Erişim Tarihi: 07.10.2018

devlete çağrıda bulunmak amacıyla hak ihlallerine ilişkin yapmış oldukları açıklamalar, yayımladıkları raporlar, ifade ettikleri görüşler, düzenledikleri ya da destek verdikleri kampanyalar, devletin yükümlülüklerini yerine getirmemesinden kaynaklanan hak ihlallerine ilişkin devlete yönelttikleri eleştiriler sıkılıkla "terör propagandası" olarak değerlendirilmekte ve hak savunucuları bu bağlamda yargısal tacize maruz kalmaktadır.

Özellikle, OHAL döneminde Türkiye'de yaşanan hak ihlallerine sessiz kalmayan insan hakları savunucularına yönelik yargısal taciz, "terör örgütü propagandası" suçuna ilişkin açılan davalarla birlikte artarak devam etmiştir.

Örneğin; İstanbul 8.Sulh Ceza Mahkemesi tarafından 16 Ağustos 2016 tarihinde "PKK terör örgütünün sürekli olarak propagandasını yaparak örgütün yayın organı gibi hareket ettiği" gerekçesiyle geçici olarak kapatılan[141] ve daha sonra ise 29 Ekim 2016 tarihinde 675 sayılı KHK ile kapatılmasına karar verilen[142] Özgür Gündem isimli gazetenin 3 Mayıs 2016 tarihinde "maruz kaldığı baskı ve soruşturmalara karşı dayanışma sergilemek ve basın özgürlüğünü savunmak" için başlatmış olduğu ve 7 Ağustos 2016 tarihinde sona eren her gün bir gazeteci, yazar ve aktivistin nöbetçi eş genel yayın yönetmeni olarak görev yaptığı "Nöbetçi Eş Genel Yayın Yönetmeni" kampanyası esnasında, gazetenin bir günlük nöbetçi genel yayın yönetmenliğini üstlenen Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) Başkanı Prof. Dr. Şebnem Korur Fincancı'ya 30 Mayıs günü, Sınır Tanımayan Gazeteciler (RFS) Türkiye Temsilcisi Erol Önderoğlu'na 18 Mayıs günü ve gazeteci-yazar Ahmet Nesin'e 7 Haziran günü "nöbetçi genel yayın yönetmenliği" yaptıkları Özgür Gündem nüshalarında yer alan haberler nedeniyle, "terör örgütü propagandası" yaptıkları iddiasıyla haklarında yürütülen soruşturmanın ardından, 20 Haziran 2016'da sevk edildikleri 1. Sulh Ceza

[141] http://bianet.org/bianet/insan-haklari/177831-ozgur-gundem-gazetesi-kapatildi, Erişim Tarihi: 07.10.2018

[142] https://bianet.org/bianet/medya/180131-675-sayili-khk-ile-10-gazete-iki-ajans-ve-uc-dergi-kapatildi, Erişim Tarihi: 07.10.2018

Mahkemesi haklarında tutuklama kararı vermiştir. Hâkimlik kararında, "silahlı terör örgütü PKK/ KCK veya bu örgüte bağlı alt yapılanmaların propagandası mahiyetinde yazılar yazıldığı, örgüt adına suç işleyen, güvenlik güçleriyle çatışan kişilerin övüldüğünün anlaşıldığı" iddia edilmiştir.[143] Haklarında ayrı ayrı iddianame hazırlanan ve "suç ve suçluyu övme", "suç işlemeye tahrik" ve "terör örgütü propagandası" ile suçlanan ve haklarında 14.5 yıla kadar hapis cezası istenen Fincancı ve Önderoğlu'nun iddianamesi İstanbul 13. Ceza Mahkemesi tarafından kabul edilirken Nesin'in iddianamesi ise İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından kabul edilmiştir.[144] Tutuklama kararından 10 gün sonra ise 30 Haziran 2016 tarihinde İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi Şebnem Korur Fincancı ve Erol Önderoğlu'nun tahliyesine karar vermiştir. Ertesi gün de İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesinin aynı yöndeki kararıyla Ahmet Nesin tahliye olmuştur.[145] Üç insan hakları savunucusunun "terör örgütü propagandası" yapmak suçlamasıyla Terörle Mücadele Kanunu'ndan yargılanması hala devam etmektedir.

Aynı kampanya kapsamında bir gün süresince nöbetçi genel yayın yönetmenliğini üstlenen, Türkiye'de birçok sivil toplum kuruluşu ve Hakikat Adalet Hafıza Merkezi'nin kurucularından biri olan insan hakları savunucusu ve gazeteci, Murat Çelikkan da, gazetenin nöbetçi genel yayın yönetmenliğini yaptığı 28 Mayıs 2016 tarihli nüshasında yer alan bazı haberler gerekçe gösterilerek, 16 Mayıs 2017 tarihinde İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından Terörle Mücadele Kanunu kapsamında "terör örgütü propagandası" yapmak suçlamasıyla 18 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Mahkeme, "suçun basın yoluyla işlenmesi"ni de artırım sebebi sayarak Terörle Mücadele Kanunu'nun 7/2'nci maddesi uyarınca gazeteciye bir yıl altı ay hapis

[143] https://bianet.org/bianet/insan-haklari/176043-erol-onderoglu-sebnem-korur-fincanci-ve-ahmet-nesin-tutuklandi, Erişim Tarihi: 07.10.2018

[144] http://bianet.org/bianet/insan-haklari/176127-onderoglu-korur-fincanci-ve-nesin-hakkinda-ayri-ayri-uc-iddianame-hazirlandi Erişim Tarihi: 07.10.2018

[145] https://m.bianet.org/bianet/medya/176397-sebnem-korur-fincanci-ve-erol-onderoglu-icin-tahliye-karari Erişim Tarihi: 07.10.2018

cezası vermiştir. Kararda, "gazetecinin duruşmalarda yeteri kadar pişmanlık göstermediği, bu nedenle de indirim uygulanmadığı" belirtilmiştir. Mahkeme, "cezanın ertelenmesi halinde ileride suç işlemeyeceği yolunda vicdani kanaat oluşmadığından" cezayı paraya çevirmemiştir, hükmün açıklanmasını da geri bırakmamıştır. Murat Çelikkan'ın hapis cezasına yönelik itiraz 6 Haziran 2017 tarihinde İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi'ne yapılmış, mahkeme yapılan istinaf başvurusunu 20 Haziran'da reddetmiştir. 14 Ağustos Pazartesi günü Kırklareli E Tipi Kapalı Cezaevi'ne teslim olmuştur. Daha sonra ise Murat Çelikkan, Ceza İnfaz Kanunu 105/A Maddesi kapsamında denetimli serbestlikten faydalanarak 21 Ekim 2017 tarihinde şartlı olarak tahliye edilmiştir. [146]

Haklarında dava açılmış olan insan hakları savunucuları açısından ifade özgürlüğüne ilişkin özel bir değerlendirme yapmak elzemdir. Hak savunucuları, düzenlenen kampanyaya destek vermek ve basın üzerindeki baskılara ve ifade özgürlüğü önündeki engellere dikkat çekmek amacıyla yalnızca bir günlüğüne sembolik olarak "nöbetçi genel yayın yönetmenliği" yapmışlardır. Gazetede resmi olarak görev yapmamaktadırlar. "Nöbetçi genel yayın yönetmenliği" yapanlar arasında gazeteciler olmakla birlikte profesyonel anlamda bir genel yayın yönetmeninin tüm görev ve sorumluluklarından sorumlu tutulup tutulamayacakları meselesi bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. 5680 Sayılı Basın Kanunu'nun cezai sorumluluğu düzenleyen 11. Maddesine göre:

> "Basılmış eserler yoluyla işlenen suç yayım anında oluşur. Süreli yayınlar ve süresiz yayınlar yoluyla işlenen suçlardan eser sahibi sorumludur. Süreli yayınlarda eser sahibinin belli olmaması veya yayım sırasında ceza ehliyetine sahip bulunmaması ya da yurt dışında bulunması nedeniyle Türkiye'de

[146] https://hakikatadalethafiza.org/murat-celikkan-ozgur-gundem-davasi/, Erişim Tarihi: 5. 10. 2018 ve http://www.diken.com.tr/ozgur-gundem-davasinda-akademisyen-ustun-ve-gazeteci-celikkana-hapis-cezasi/, Erişim Tarihi: 7.10.2018

> yargılanamaması veya verilecek cezanın eser sahibinin diğer bir suçtan dolayı kesin hükümle mahkûm olduğu cezaya etki etmemesi hallerinde, sorumlu müdür ve yayın yönetmeni, genel yayın yönetmeni, editör, basın danışmanı gibi sorumlu müdürün bağlı olduğu yetkili sorumlu olur. Ancak bu eserin sorumlu müdürün ve sorumlu müdürün bağlı olduğu yetkilinin karşı çıkmasına rağmen yayımlanması halinde, bundan doğan sorumluluk yayımlatana aittir."[147]

Bu bakımdan kanun son derece nettir ve kanun koyucu "genel yayın yönetmeni" terimini kullanmıştır. Eğer, düzenleme geçici süreyle "genel yayın yönetmenliği" yapanları da kapsayacak şekilde gerçekleştirilmiş olsaydı, "nöbetçi genel yayın yönetmenliği" gerçekleştirdikleri süre içerisinde çıkan haber ve yazılardan dolayı kanunda tanımlanmış olan sorumluluk hallerine istinaden hak savunucuları sorumlu tutulabilirlerdi.

Bir başka sorunlu nokta ise, kampanya sürecinde daha önce de belirtildiği üzere, birçok kişi "nöbetçi genel yayın yönetmenliği" rolünü üstlenmiştir; fakat hukuki açıdan sürecin bu kişiler için farklı farklı işlediği görülmektedir. Bazıları hakkında tutukluluk kararı verilirken bazıları hakkında açılan soruşturmalar takipsizlik kararıyla sonuçlanmıştır. Bu bakımdan da bir çelişki durumu söz konusudur.

Bir başka örnek ise BAK imzacılarına bildiri yayımlandıktan 2 yıl sonra kamuoyu tarafından ikinci dalga olarak bilinen ve halen devam etmekte olan "terör örgütü propagandası" yapmak suçuna ilişkin ayrı ayrı açılmış olan davalardır.

İstanbul Başsavcılığı'nın yürüttüğü soruşturmaya istinaden hazırlanan iddianamede, soruşturma başlatılmasının gerekçesi olarak ""sözde" barış bildirisinin PKK/KCK Terör Örgütü'nün alenen propagandası mahiyetinde olduğu"nun sabit görüldüğü, bildirinin esas amacının, PKK/KCK Terör Örgütü tarafından sözde "öz

[147] Basın Kanunu, 11. Madde.

yönetim" ilan edilen bölgelerde, güvenlik güçleri tarafından bölgelerin teröristlerden temizlenmesi ve bölge halkının huzur ve refahının sağlanması için yürütülen operasyonların durdurulması için kamuoyu oluşturmak olduğunun anlaşıldığı, bunun üzerine Cumhuriyet Başsavcılığınca konuya ilişkin 2016/5734 sayılı "terör örgütünün propagandasını yapmak" suçundan soruşturma başlatıldığı" şeklinde açıklanmıştır ve bildiriye imza atan akademisyenlerin, "PKK/KCK silahlı terör örgütünün sorumlusu ve faili olduğu şiddet olayları karşısında ulusal güvenliğini, toprak bütünlüğünü, kamu güvenliğini ve düzenini korumaya yönelik tedbirler alan Türkiye Cumhuriyeti'ni yaşanan olayların sorumlusu ve faili gibi lanse ederek PKK/KCK silahlı terör örgütünün cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde propagandasını yaptıkları anlaşılmıştır" denilmiştir.

İddianamenin kabul edilmesinin ardından, 5 Aralık 2017 tarihinden itibaren İstanbul Ağır Ceza Mahkemelerinde başlayan ve devam etmekte olan davalarda, 19 Aralık 2018 itibariyle, mahkemeye çıkan akademisyen sayısı 429 olurken, 59 akademisyen 1'er yıl 3'er ay; 3 akademisyen 1'er yıl 6'şar ay; 1 akademisyen ise 2 yıl 3 ay; 1 akademisyen 2 yıl 6 ay hapis cezasına mahkûm olmuştur. Bugüne kadar 9 akademisyen hükmün açıklanmasının geri bırakılmasını (HAGB) kabul etmemiştir. İçlerinden 6'sına 1 yıl 3 ay, 1'ine 1 yıl 6 ay hapis cezası verilmiştir. Altı kişiden birinin cezası mahkemenin kanaatiyle ertelenmiştir. 3 akademisyen HAGB'ye ilişkin beyanları sorulmamış ve birine 1 yıl 6 ay, birine 1 yıl 3 ay, birine 2 yıl 3 ay hapis cezası verilmiştir[148] Şimdiye kadar çıkan mahkumiyet kararları arasında en yüksek hapis cezası, bir insan hakları savunucusu ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı Başkanı Prof. Dr.

[148] https://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/203425-prof-dr-gencay-gursoy-a-ertelemesiz-2-yil-3-ay-hapis-cezasi, Erişim Tarihi: 20.12.2018.

Şebnem Korur Fincancı'ya verilmiştir. Kendisi, 2 yıl 6 ay ertelemesiz hapis cezasına mahkum edilmiş, cezada indirime gidilmemiş ve erteleme yapılmamıştır. [149]*

Bildirinin altında imzası bulunan akademisyenlerin aralarında insan haklarına yönelik çalışmalarıyla tanınan isimler de bulunmaktadır. Bu bakımdan hak savunucusu olarak da kabul edilen akademisyenlerin altına imza attıkları bildiriye ilişkin -her ne kadar iddianamede ifade özgürlüğüne ilişkin içtihatların oluşmasına katkı sağlayan bazı kararlara isim verilmeksizin genel olarak atıfta bulunulmuş olsa da- Türkiye'nin tarafı olduğu uluslararası insan hakları sözleşmelerinin ve AİHM'in terörle mücadele yasaları ve ifade özgürlüğünün sınırlandırmasına ilişkin vermiş olduğu kararların iç hukuka yansıması dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmadığı ve ayrıca, Türkiye'nin tarafı olduğu Avrupa Konseyi Terörizmin Önlenmesine İlişkin Sözleşme'nin hak ve özgürlükler noktasında dikkate alınmadığı gözlemlenmektedir.

Bildiriye ilişkin olarak bir değerlendirme yapıldığında, terörle ilişkili ifadenin suç olarak sınıflandırılması, sözün kendisinin değil ve fakat yol açtığı etkinin yasaklanması gerektiği iddiasına dayanmaktadır.[150] Bu bakımdan şiddet-ifade ilişkisine bakmamız gerekecektir ve bu da bizi "açık ve yakın tehlike" kriterine götürecektir.

Amerikan Yüksek Mahkemesi kararları ile ortaya çıkan ve 1969 tarihli Brandenburg v. Ohio davasında "ifade özgürlüğünün koruması açısından ifadenin sınırlandırılabilmesi için onun hukuk dışı eyleme kışkırtıcı olması ve eylemi

---

[149] http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/203674-prof-dr-sebnem-korur-fincanci-ya-2-yil-6-ay-ertelemesiz-hapis-cezasi, Erişim Tarihi: 20.12.2018.
*30 Mayıs 2019 itibariyle 5 Aralık 2017'den bu yana mahkemeye çıkan akademisyen sayısı 619 oldu. 138 akademisyen 1'er yıl 3'er ay; 18 akademisyen 1'er yıl 10'ar ay 15'er gün; 8 akademisyen 1'er yıl 6'şar ay; 2 akademisyen 1'er yıl 6'şar ay 22'şer gün; 17 akademisyen 2 yıl 3 ay; 6 akademisyen 2 yıl 6 ay; 5 akademisyene 2 yıl 1 ay; 1 akademisyen 3 yıl olmak üzere davası sonuçlanan toplam 195 akademisyenin tamamı hapis cezasına mahkûm oldu. 29 kişinin hapis cezası 2 yılın üstünde kaldığı için (CMK md. 286), 6 kişi ise hükmün açıklanmasının geri bırakılmasını kabul etmediği için toplamda 35 kişinin mahkûmiyet kararı ertelenmedi. İtiraz yoluyla İstinaf Mahkemesi'ne giden mahkûmiyet kararlarından cezası onanan Prof. Dr. Füsun Üstel 8 Mayıs'ta cezaevine girdi. https://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/208982-iki-akademisyene-15-er-ay-ertelemeli-hapis-cezasi Erişim Tarihi: 02.06.2019

[150] Kerem ALTIPARMAK, Yaman AKDENİZ, Barış için Akademisyenler Olağanüstü Zamanlarda Akademiyi Savunmak, İletişim Yayınları, 2017, s.107.

doğurması"[151] gerektiği sonucuyla netlik kazanan "açık ve mevcut tehlike" kriteri, Türk hukuk sistemine 2911 sayılı "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 17. maddesinde yapılan değişiklik ve TCK'nın 215. maddesi olan "suçu ve suçluyu övme" maddesi ile 216. maddesi olan "halkı kin ve düşmanlığa tahrik ve aşağılama" suçunda gerçekleştirilen değişiklik ile "açık ve yakın tehlike" olarak girmiştir.

BAK imzacıları için hem "açık ve yakın tehlike" kriterine uygun hem de AİHM'in ifade özgürlüğü testine ilişkin Türk hukuk sisteminde yapılan değişiklikler de göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapılacak olursa; bildirinin dili sert olsa ve "kasıtlı plan" ve "kıyım", "katliam" ve "sürgün politikası" gibi devleti ve toplumun bir kesimini "rahatsız eden" ve "hoşa gitmeyen" bir takım ifadeler kullanılmış olsa bile, BAK metninin hiçbir yerinde açıkça şiddetin savunusu yapılmamıştır.[152] Bildiri bir basın açıklamasıyla kamuoyuyla paylaşıldığı zaman, Türkiye'nin güney doğusunda başlatılan operasyonlar ve ilan edilen sokağa çıkma yasaklarıyla bölge halkının bir kısmı evlerini terk etmek zorunda kalmış, çatışma bölgelerinde sıkışıp kalanlar ise temel ihtiyaçlarına ulaşmakta zorlanmıştır, çatışmalar dolayısıyla birçok bina hasar görmüştür, çatışmalar esnasında sivil kayıp da gerçekleşmiştir.[153] Yaşanan bu olaylar, Hükümetin basın-yayın organları üzerindeki baskısı nedeniyle ana akım medyada kolay kolay yer bulmazken BAK imzacılarının yapmış olduğu açıklama ve devlete çağrısı bir gündem oluşturmuştur ve bu bakımdan bildiri, hakikate ilişkin bilgilendirme niteliği de taşımaktadır. Nitekim BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) tarafından hazırlanan ve "Temmuz 2015 - Aralık 2016" aralığını kapsayan "Türkiye'nin güney doğusundaki insan haklarının durumuna ilişkin rapor" da bildirinin hakikatle ilişkisini ortaya koymaktadır. Rapora göre; "ciddi insan hakları ihlallerine ilişkin detaylı ve

[151] Brandenburg v. Ohio 393 US 444 (1969) akt: Zühtü ARSLAN, ABD Yüksek Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü, Liberal Düşünce Topluluğu, 2013, s.30.
[152] Kerem ALTIPARMAK, Yaman AKDENİZ, 2017, s. 105.
[153] http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/872435/Taybet_inan_in_oglu__Dunya_duydu_onlar_nasil_duymadi.html, Erişim Tarihi: 19.05.2019

güvenilir iddialar almaya başladığı Temmuz 2015'ten itibaren İnsan Hakları Konseyi Özel Prosedürler ve İnsan Hakları Sözleşme Organları da dâhil olmak üzere birçok Birleşmiş Milletler insan hakları mekanizması ile Avrupa'daki insan hakları mekanizmaları, özellikle Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri rapor edilen iddialarla ilgili endişelerin dile getirildiği Mayıs 2016'da İnsan Hakları Yüksek Komiseri'nin Türkiye Hükümeti'nden, bilgilerin doğruluğunu ispat etmek ve rapor edilen insan hakları endişelerini soruşturmak üzere OHCHR insan hakları yetkililerinden oluşacak bir ekibe ilgili bölgeye tam ve kısıtsız erişim izni vermelerinin istenildiği; fakat Şubat 2017 itibarıyla Türk yetkililerden herhangi bir resmi cevap alınamadığı" dile getirilmiş, bu bakımdan da "Yüksek Komiser, 48/141 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı kapsamında yetkisini kullanarak Cenevre'deki Merkez Ofisten yürütülecek bir izleme süreci başlatıldığını"[154] belirtilmiştir. Raporun "Sonuçlar ve Öneriler" kısmında ise "OHCHR, neredeyse eş zamanlı olarak güneydoğuda güvenlik operasyonu yürüten, 15 Temmuz 2016 darbe girişimiyle başa çıkan ve bir dizi terör saldırısıyla uğraşan Türkiye'nin karşı karşıya olduğu karmaşık durumu anladığı" belirtmekle birlikte "Temmuz 2015'ten bu yana Türkiye'nin güneydoğusundaki insan hakları durumunun ciddi ölçüde kötüleşmesinden, özellikle binlerce ölümden, özel ve kültürel mülklerin geniş ölçekte yıkımından ve yerel halkın büyük oranlarda yerinden olmasından büyük endişe duyduğu ve ilgili raporun, Türkiye'nin güneydoğusunda ve ülkenin diğer bölgelerindeki insan hakkı ihlallerinin artması tehlikesini ortadan kaldırmak için anlamlı bir şekilde ele alınması gereken bir dizi erken uyarı göstergesini içerdiği, ciddi eşitsizliklere, adalete etkili erişimin olmamasına, geliştirme ve yeniden inşa süreçlerinde anlamlı istişarelerin gerçekleştirilmemesine, aktif bir sivil toplum için demokratik alan

[154] Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Türkiye'nin Güneydoğusundaki İnsan Hakları Durumuna İlişkin Rapor, 2016, s.4.

olmayışına ve bağımsız medyanın olmayışına özel dikkat gösterilmesi gerektiği"[155] vurgulanmıştır.

AİHM'in ifade özgürlüğüne ilişkin çok unsurlu tahrik testi bildiriye uygulandığında ise, kullanılan ifadenin şiddeti övüp övmediğine, terör yöntemlerini benimsemeye, şiddet kullanmaya, nefrete ve silahı direnişe tahrik ve teşvik edip etmediğine[156] ya da dolaylı olarak örneğin; daha önce işlenmiş bir terör suçunu övmek suretiyle gelecekte de bu tür bir eylemin tekrar edilmesi yönünde bir mesaj verip vermediği ve ifadenin gerçekten böyle bir tehlikenin gerçekleşmesi için yeterli olup olmadığına[157] bakılması gerekmektedir. Bu bakımdan, BAK bildirisinin içeriğinin ne doğrudan ne de dolaylı olarak tahrike sebep olduğunu söylemek mümkün olmadığı gibi bildiri yayımlandıktan sonra, asıl imzacı akademisyenler iktidar mensupları ve iktidar yanlısı bazı basın-yayın organları tarafından hedef gösterilmiş, tehditlere ve yargısal tacizlere maruz kalmış, kriminalize edilmiştir. Dahası, imzacı akademisyenler OHAL sürecinde KHK'larla işlerinden edilmiş, kamudan ihraç edilen imzacı akademisyenlerin pasaportları iptal edilerek seyahat özgürlüğü kısıtlanmış, bunun da ötesinde kamuda çalışma hakkı ellerinden alınmış ve KHK'lar ile ihraç edildikleri için iş bulmaları ve yaşamlarını idame ettirmeleri de zorlaşmıştır. Görüldüğü üzere, ifade özgürlüğüne ilişkin terörle mücadele kanununun 7/2. maddesi ile gerçekleştirilen orantısız müdahale, insan hakları savunucularının gerek medeni ve siyasal haklarının gerekse ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının ihlal edilmesine sebep olmuştur.

Türkiye'de insan hakları savunucularının ifade özgürlüğüne, Terörle Mücadele Kanunu'nun 7/2. maddesi olan "Terör örgütü propagandası" suçuna istinaden yapılan müdahalelere yönelik nihai bir değerlendirme yapıldığında, olası şiddet eylemlerini

---

155 Ibid.

156 Behdar Ro Amed, Başvuru No. 2013/7363, 16.2.2015, para.80. http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/77d70bc0-3799-4d24-9ff5-beeecea8ca5c?wordsOnly=False, Erişim Tarihi: 08.10.2018

157 Kerem ALTIPARMAK, Yaman AKDENİZ, 2017, s. 135

engelleme amacı taşıyan terörle mücadele düzenlemelerinin[158] amacından saptığı ve insan hak ve özgürlüklerine yönelik yükümlülüklerini yerine getirmeyen devlete yönelik eleştirilerin cezalandırılması ve böylelikle insan hakları savunucularının yıldırılması ve susturulmasının amaçlandığı görülmektedir. Nitekim benzer bir saptamayı, bir grup BM uzmanı da hak savunucularına yönelik terör suçlamalarının düşürülmesini istedikleri bir açıklamada dile getirmiş ve "Temmuz 2016'daki darbe girişiminden bu yana Türkiye Hükümetini eleştiren ve insan haklarını savunan insanların soruşturma, kovuşturma ve tutuklamalara maruz kaldıkları alarm verici bir duruma şahitlik ettik. Bu kişiler, hukuka uygun bir şekilde sivil ve siyasi haklarını kullanıyorlar, Türkiyeli yetkililer ise bu eylemlerin, terörizme varacak şekilde ulusal güvenliği tehdit ettiğini kanıtlayacak delilleri sunamıyor" tespitinde bulunmuşlardır. [159] Avrupa Konseyi İnsan Hakları Yüksek Komiseri de insan haklarına ilişkin yorumlarında, Türkiye'de Terörle Mücadele Kanunu'nun en ciddi ifade özgürlüğü ihlallerinden bazılarına sebep olduğunu, seleflerinin de pek çok durumda ifade özgürlüğünün hukuka uygun şekilde kullanılmasının, özellikle terör örgütüyle herhangi bir bağlantıya ilişkin başka bir somut delilin olmadığı ve herhangi bir şiddet çağrısının ya da savunuculuğunun olmadığı durumlarda, terörizm propagandası olarak suç haline getirildiğini veya terörist örgütlere üyeliğin delili olarak kullanıldığını bilhassa gözlemlediklerini belirterek, BAK Bildirisinin Türk mahkemeleri tarafından verilen pek çok terörizm bağlantılı mahkûmiyetle sonuçlanmaya devam ettiğine dikkat çekmiştir.[160]

Sonuç olarak, insan hakları savunucularının ifade özgürlüğüne yapılan ağır müdahaleler, hak ve özgürlüklerde ilerleme kaydetme amacı güttüğünü iddia eden

[158] Ibid, s.116.
[159] Turkey: UN experts call for dropping of terror charges against leading human rights defenders, https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22390&LangID=E, Erişim Tarihi: 28.09.2018.
[160] Council of Europe, Misuse of anti-terror legislation threatens freedom of expression, The Commissioner's Human Rights Comments, 04.12.2018, https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/misuse-of-anti-terror-legislation-threatens-freedom-of-expression, Erişim Tarihi: 18.12.2018.

"demokratik" bir "hukuk" devleti açısından kabul edilemez. Nitekim terörle mücadele yasalarına ilişkin ifade özgürlüğüne yapılan bu türden müdahaleler, hak savunucularında yarattığı etki ve faaliyetlerini sürdürememelerinin önünde bir engel olması bakımından insan hak ve özgürlüklerinde geriye gidişini hızlandıran bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Terör Örgütü Propagandası Suçuna İlişkin Anayasa Mahkemesi Ayşe Çelik Kararı

"Terör örgütü propagandası" ve ifade özgürlüğü bağlamında Anayasa Mahkemesi tarafından verilen 9/5/21019 tarihli Ayşe Çelik kararı "terör örgütü propagandası" suçundan yargılamaları devam eden veya mahkum edilen hak savunucuları açısından da son derece önem teşkil etmektedir. Bu bakımdan karara özel olarak yer verilmiştir.

Başvurucu Ayşe Çelik Düzkan, kamuoyunda "Hendek olayları" olarak bilinen süreçte ulusal bir televizyon kanalında yayınlanan "Beyaz Şov" isimli programın canlı yayına bağlanmış ve sarf ettiği ifadeler nedeniyle hakkında Bakırköy 2. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından açılan kamu davasında "terör örgütü propagandası" yapmak suçundan 1 yıl 3 ay hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Başvurucu, mahkûmiyet kararına karşı istinaf başvurusunda bulunmuş; ancak İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 2. Ceza daire 27/9/2017 tarihli kararında davanın esastan reddine karar vermiştir. Başvuranın ceza infazına 20/04/2018 tarihinde başlanmış, infazın ertelenmesi başvurusu kabul edilerek 17/04/2019 tarihine kadar infaz ertelenmiştir.[161]

[161] Ayşe Çelik, Başvuru No. 2017/36722 9.5.2019, Para.14-19.

Anayasa Mahkemesi'ne başvuran başvurucu, yaptığı açıklamalar sebebiyle mahkûm edilmesinin ifade özgürlüğünü ihlal ettiğini iddia etmiştir. Mahkeme başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun bulmamış ve kabul edilebilir olduğuna karar vermiştir.[162]

Mahkemeye göre:

> "…Başvuruya konu olaydakine benzer konuşmalarda dikkate alınacak esas unsur konuşmaların kin ve düşmanlık barındırıp barındırmadığıdır. Devletin terör örgütü ile giriştiği meşru mücadelede yaşanan sosyal veya bireysel sorunlara ilişkin açıklamalar –bunlar tamamen öznel değerlendirmeler olsa dahi- tek başına terör suçlarını işlemeye hazır bulunan insanları bilinçlendirmeye veya cesaretlendirmeye olanak sağlayan, bu suçların işlenme riskini artıran düşünce açıklamaları olarak kabul edilemez. Anayasa Mahkemesi başvurucunun sözlerinin PKK terörünün övülmesi, terörizme destek gösterisi, şiddet kullanımına veya silahlı direnişe ya da başkaldırıya doğrudan veya dolaylı olarak teşvik olarak nitelendirilemeyeceği kanaatindedir. Somut olayın koşullarında başvurucunun sözleriyle hendek olaylarında güvenlik güçleri ile çatışmaya giren örgüt üyelerini övdüğü, terör örgütünü yücelttiği, çatışmalara doğrudan katılan güvenlik gücü mensuplarına karşı özellikle bir nefret aşıladığı veya şiddete başvurmayı cesaretlendirdiği değerlendirilmemiştir (mutatis mutandis bkz. Abdullah Öcalan, §§ 105-108; Mehmet Ali Aydın, §§ 81-84). Anayasa Mahkemesi başvuruya konu müdahalenin haklılığını tartışırken terör mağdurlarının acılarını görmezden gelemez. Terör örgütleri ile terör suçlarının veya bu suçları işleyen bir kişinin aleni şekilde müdafaa edilmesinin ya da meşrulaştırılmasının terör mağdurlarının ve onların akrabalarının itibarını sarsan, küçümseyen ve aşağılayan bir boyutu vardır. Bununla birlikte başvurucunun sözlerinin mağdurları aşağılayan bir boyutunun bulunduğu da kabul edilmemiştir. Sonuç olarak başvurucunun konuşmasının bir terör

[162] Bkz. Para.1-19.

örgütünün siyasi veya sosyal etkinliğini artırmak, sesinin kitlelere duyurulmasını sağlamak, örgütün başa çıkılması imkânsız bir güç olduğu ve amacına ulaşabileceği kanaatini toplum üzerinde oluşturmak, örgütün mücadelesine karşı olan kişi ve kuruluşları ortadan kaldırmak, sindirmek, halkın örgüte sempatisini artırmak ve giderek aktif desteğini sağlamak amacıyla yapıldığı kabul edilmemiştir. Başvurucunun olayların sıcaklığı içinde, canlı bir televizyon programında spontane bir şekilde yaptığı başvuru konusu açıklamalarına daha fazla tahammül gösterilmesi gerekmektedir. Yukarıdaki bilgiler dikkate alındığında başvurucunun mahkûmiyetinin zorunlu toplumsal bir ihtiyaca karşılık gelmediği sonucuna ulaşılmıştır. Başvurucunun ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Anayasa'nın 26. maddesinin ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir."[163]

Tespitiyle başvurucunun ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir.

Söz konusu karar, hak savunucularına ilişkin örnekleri verilmiş olan davalar için de bir etki teşkil etmelidir; ancak bir etki teşkil edip etmeyeceğini ya da mahkemenin BAK imzacılarının başvuruları için de benzer yönde bir karar verip vermeyeceğini zaman gösterecektir.

[163] Bkz. Para. 56-62.

SONUÇ

İnsan hakları savunucuları, bireysel veya başkalarıyla birlikte insan hak ve özgürlüklerini korumak ve ihlalleri önlemek için barışçıl faaliyetler yürüten insanlardır. Faaliyetlerini gerçekleştirmeleri bakımından da ifade özgürlüğünü birincil olarak kullanabiliyor olmaları elzemdir. Nitekim ifade özgürlüğünün olmadığı bir ülkede ne insan hak ve özgürlüklerinden ne de bu hak ve özgürlüklerin savunulmasından bahsedilmesi mümkün olmayacaktır. Bu bakımdan, insan hakları savunucularının ifade özgürlüğü ile menfaat bağı mevcuttur. Bu nedenle de ifade özgürlüğü onlar için sıradan bir hak olmanın ötesinde özel bir yere sahiptir.

Hak savunucuların ifade özgürlüğünün korunmaması, savunucuların yaşam hakkı dahil diğer hak ve özgürlüklerinin de hem devletler hem de devletin tutumundan cesaret alan devlet dışı aktörler tarafından ihlal edilmesine neden olmaktadır. İnsan hak ve özgürlükleri için mücadele veren hak savunucularının haklarının ihlal ediliyor olmasının toplumsal adalet anlayışının zedelenmesi, vatandaşın devlete olan güvenini kaybetmesi, cezasızlığın kronikleşmesi ve ifade özgürlüğüne yönelik müdahaleler sonucu düşüncelerin ifade edilmesinden duyulan korku gibi demokrasiye etki eden toplumsal sonuçları da mevcuttur. Bu bakımdan, insan hakları ihlallerinin önlemesi ve hak ve özgürlüklerde ilerleme kaydedilmesi için insan hakları savunucularının ifade özgürlüğünü koruyacak tedbirlerin devletler tarafından mutlak suretle alınması gerekmektedir.

Türkiye özelinde ifade özgürlüğüne ilişkin olarak hak savunucularının durumu ele alındığında ise ağır insan hakları ihlallerinin birincil sorumlusu olarak karşımıza insan hak ve özgürlüklerini koruma ve ihlalleri önleme yükümlülüğü olan devletin çıktığı görülmektedir. Bu yüzden de Türkiye'de insan hakları savunucularının devletle sürekli olarak karşı karşıya geldiği ve hak ihlallerin üzerine giden savunucuların ifade

özgürlüğünün, devletin insan hakları ihlallerindeki sorumluluğunun ortaya çıkmasını engellemeye yönelik tutumunun bir sonucu olarak bazı yasalara dayanılarak kısıtlandığı görülmektedir. Özellikle, ifade özgürlüğünün kullanımını kısıtlayıcı yasa ve düzenlemelere istinaden hak savunucularına yönelik çok sayıda dava veya soruşturma açıldığı da bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

2000'li yıllarda AB'ye uyum sürecinde gerçekleştirilen yasal reformlar her ne kadar hak savunucularının ifade özgürlüğünün korunmasına ilişkin olumlu değişiklikler yaratmış gibi gözükse de insan hakları savunucularının ifade özgürlüğü kapsamında korunması gereken ifadeleri sebebiyle bir susturma yöntemi olarak yoğun bir yargısal tacize maruz kaldıkları görülmektedir. Bu durum, OHAL döneminde ve sonrasında da artarak devam etmiştir. Bu bakımdan, Türkiye'de insan hakları savunucularının ifade özgürlüğünün önündeki engeller hukuki boyutludur ve çalışmanın ikinci bölümünde de incelendiği üzere Türkiye'de insan hakları savunucularının ifade özgürlüğüne ilişkin sıklıkla karşılaştıkları en önemli hukuki engeller olarak karşımıza TCK'nın 301. maddesi ve TMK'nın 7/2. maddesi çıkmaktadır. Bu hukuki engeller de hak savunucularının menfaat bağı kurdukları ifade özgürlüğünün korunamamasına sebep olmaktadır.

İnsan hakları savunucularının, demokrasinin bir gereği olarak insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve ihlallerin önlenmesi açısından devletlere yol gösterici oldukları gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, hak savunucularının ifade özgürlüğüne ilgili yasalar gerekçe gösterilerek yapılan ağır müdahaleler, hak ve özgürlüklerde ilerleme kaydetme amacı güttüğünü iddia eden demokratik bir hukuk devleti açısından kabul edilemez. İfade özgürlüğüne yapılan bu türden müdahaleler hak savunucularında yarattığı etki ve faaliyetlerini sürdürmelerinin önünde birer engele dönüşmesi bakımından insan hak ve özgürlüklerinde geriye gidişi hızlandıran bir etken olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Hak savunucularının faaliyetlerini sürdürebilmeleri için kullanmaları elzem olan ifade özgürlüğünün korunması için her şeyden önce kapsayıcı ve işlevsel bir "insan hakları savunucusu" tanımının benimsenerek, hak savunucularının tanınması önem arz etmektedir. Bunun yanında, insan haklarına saygı yükümlülüğü, hak ihlallerinden kaçınma yükümlülüğü ve bireyleri üçüncü tarafların sebep olduğu hak ihlallerinden koruma yükümlülüğü başta olmak üzere, uluslararası insan hakları hukukunun devlete empoze ettiği negatif ve pozitif yükümlülüklerinin eksiksiz olarak yerine getirilmesi, hak savunucularının ifade özgürlüğünün korunması için temel bir şart olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun gerçekleşebilmesi için bir diğer önemli husus da ilgili kamu görevlilerinin insan hak ve özgürlüklerine ilişkin olarak eğitilmesidir. İfade özgürlüğüne ilişkin yasal çerçevenin, meşru kısıtlama koşulları da dâhil olmak üzere, BM İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi ve taraf olunan uluslararası insan hakları sözleşmelerine uygun olarak uluslararası ifade özgürlüğü standardı ile uyumlu hale getirilmesi de hak savunucularının ifade özgürlüğünü kullanmaları önündeki hukuki engelleri çoğunlukla ortadan kaldıracaktır. Bununla birlikte, hukuk devleti ilkesinin yerine getirilerek, yargının tarafsızlığını ve bağımsızlığının sağlanması da önem teşkil etmektedir.

Son olarak, bu tez çalışmasının hak savunucularına yönelik hukuki engeller olarak öne çıkan TCK'nın 301. maddesi ve TMK'nın 7/2. maddesi incelemesi ile sınırlandırıldığını hatırlatmak isteriz. Bununla birlikte, konu üzerine yapılacak bundan sonraki araştırmalar için, Türkiye'de hak savunucularının ifade özgürlüğüne ilişkin olarak konunun daha geniş bir perspektiften ele alınabilmesi açısından tavsiyemiz, çalışma içerisinde de bahsi geçtiği üzere TCK'nın 220., 299. ve 314. maddelerinin incelenmesinin de faydalı olabileceği şeklindedir.

KAYNAKÇA

AB, (2018), **Genişleme Politikasına İlişkin 2018 Bilgilendirmesi**, Strazburg, 17.04.2018,https://www.ab.gov.tr/siteimages/pub/komisyon_ulke_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf, Erişim Tarihi: 01.12.2018.

ARSLAN, Zühtü, (2013), **ABD Yüksek Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü**, Liberal Düşünce Topluluğu.

AGİT, (2016), **İnsan Hakları Savunucularının Korunmasına İlişkin Kılavuz İlkeler**, Varşova, ISBN 978-92-9234-934-9, http://www.osce.org/tr/odihr/230596?download=true, Erişim Tarihi: 29.04.2016.

ASHFORD, Nigel, (2009), **Özgür Toplumun İlkeleri**, Ankara, Liberte Yayınları.

ALTIPARMAK, Kerem, (2007), **Bitmeyen Sorun: İfade Özgürlüğü**, Tanıl Bora (ed.), İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye, İstanbul, İletişim Yayıncılık, içinde s.10.

ALTIPARMAK, Kerem, AKDENİZ, Yaman, (2017), **Barış için Akademisyenler Olağanüstü Zamanlarda Akademiyi Savunmak,** İstanbul, İletişim Yayınları.

BEETHAM, David, (2014), **Demokrasi ve İnsan Hakları**, çev. Bilal Canatan, Ankara, Liberte Yayınları.

BİRTEK, Fatih, "İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza Kanunu'nun 301. Maddesinin Bu Kavram Işığında Değerlendirilmesi", **İstanbul Barosu Dergisi**, C.81, S.2, 2007, s.611- 629.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, (2017), **Türkiye'nin Güneydoğusundaki İnsan Hakları Durumuna İlişkin Rapor**, **Temmuz 2015 - Aralık 2016,** https://www.ohchr.org/Documents/Countries/TR/OHCHR_South-East_Turkey2015 2016_TURK.pdf, Erişim Tarihi:31. 03. 2017.

ERDOĞAN, Mustafa, (2007), **İfade Özgürlüğü ve Sınırları**, Tanıl Bora (ed.) İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye, İstanbul, İletişim Yayınları, içinde s.19.

GALTUNG, Johan, (1999), **Bir Başka Açıdan İnsan Hakları**, Çev. Müge Sözen, İstanbul, Metis Yayınları.

Front Line Defenders, (2016), **Annual Report on Human Rights Defenders at Risk in 2016,** https://www.frontlinedefenders.org/en/resource-publication/annual-report-human-rightsdefendersrisk-2016, Erişim Tarihi: 19.01.2017.

Front Line Defenders, (2016), **Annual Report on Human Rights Defenders at Risk in 2017**, https://www.frontlinedefenders.org/sites/default/files/annual_report_digital.pdf Erişim Tarihi: 17.01.2017.

Uluslararası Af Örgütü, (2003), **İşkenceyle Mücadele Eylem Kılavuzu**, İstanbul, Uluslararası Af Örgütü Yayınları, Girişim Matbaacılık.

GÜREL, Mehmet, Murat, (2018), **Küreselleşen Dünya ve Terörizm**, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, http://sites.khas.edu.tr/tez/MehmetMuratGurel_izinli.pdf, Erişim Tarihi: 03.10.2018.

HARRIS, David ve Diğerleri, (2013), **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, Oxford University Press, (2009), Türkçe Basım: Avrupa Konseyi.

İnsan Hakları Derneği (İHD), (2018), **İnsan Hakları Savunucularına, IHD ve İHD Yöneticilerine Yönelik Baskılar** Raporu, http://www.ihd.org.tr/insan-haklari-savunucularina-ihd-ve-ihd-yoneticilerine-yonelik-baskilar-raporu/, Erişim Tarihi: 09.09.2018.

JORDAN, Tim, **Activism! Direct Action, Hacktivsm and the Future of Society**, (2002), London, FOCI – Reaktion Books, http://soniapsebastiao.weebly.com/uploads/2/0/3/9/20393123/20112012_gcc_e-book_jordan_activism.pdf, Erişim Tarihi: 14.06.2017.

KAYA, İbrahim, (2005), **Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk**, Ankara, USAK Yayınları.

KONGAR, Emre, (2016), **Küresel Terör ve Türkiye**, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Hakikat Hafıza Adalet Merkezi, (2017), **Murat Çelikkan için Özgürlük!**, https://hakikatadalethafiza.org/murat-celikkan-ozgur-gundem-davasi/, Erişim Tarihi: 5. 10. 2018.

LORENZ, Norton, Edward, (1993), **The Essence of Chaos**, University of Washington Press, Seattle.

PACE, (2018), **Committee on Legal Affairs and Human Rights Report on Protecting Human Rights Defenders in Council of Europe Member States**, Doc.14567,http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/XrefDocDetails%20en.asp?FileID=24802&lang=en Erişim Tarihi: 16.07.2018

Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (FIDH) ve Dünya İşkence Karşıtı Örgütü (OMCT), (2012), Ortak Programları İnsan Hakları Savunucularının Korunması için Gözlem (Observatory) Çerçevesinde Uluslararası Bilirkişi Heyetinin Raporu**: İnsan Hakları Savunucuları: Masum Oldukları Kanıtlanıncaya Kadar Suçlu**, https://fidh.org/IMG/pdf/i_nsan_haklari_savunuculari_masum_olduklari_kanitlanincayakadar_suc_lu_obs_turkey_eng_tur.pdf, Erişim Tarihi: 01.03.2017.

OSSE, Anneke, (2015), **Polislik Faaliyetlerini Anlamak: İnsan Hakları Savunucuları için Bir Kaynak**, Uluslararası Af Örgütü Hollanda Şubesi, İstanbul, Bion Matbaacılık.

QUINTANA, Martín, María, FERNÁNDEZ, Eguren, Enrique, (2012), **Protection of human rights defenders: Best practices and lessons learnt**, Brussels, Research and Training Unit Protection International.

ÖKTEM, Emre, Akif, (2011), **Terörizm, İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları**, İstanbul, Derin Yayınları.

ÖZİPEK, Bekir, Berat, (2003), **Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti**, Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu.

REIDY, Aisling, (2002), **İşkencenin Yasaklanması: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 3. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz**, İnsan Hakları Kitapları No.6, Avrupa Konseyi, http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/el_kitaplari/iskencenin_yasaklanmasi.pdf, Erişim Tarihi: 12.08.2017.

SADURSKİ, Wojciech, (2002), **İfade Özgürlüğü ve Sınırları** çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu, Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu.

SANCAR, Yalçın, Türkan, **Yine Düşünce Özgürlüğü, Yine 301. Madde",** Tanıl Bora (ed.), İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye, İstanbul, İletişim Yayınları, içinde s.123-125.

BM, (2017), **Sivil Toplum için Pratik Bir Rehber: Sivil Toplum Alanı ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sistemi**, Cenevre, https://www.ohchr.org/Documents/AboutUs/CivilSociety/CS_space_UNHRSystem_Guide_Turkish.pdf, Erişim Tarihi: 28.08.2018.

ŞENGÜL, Ramazan, (2014), Avrupa Konseyi Belgelere Erişim Özgürlüğü Sözleşmesi Karşısında Türkiye'de Bilgi Edinme Hakkı, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 47, Sayı: 3, s.91-100, http://www.todaie.gov.tr/resimler/ekler/47d52d6e0f48e20_ek.pdf?dergi=Amme%20%DDdaresi%20Dergisi, Erişim Tarihi: 07.09.2017.

Türkiye Barolar Birliği (2007), **TCK 301**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 117, Ek Kitaplar Dizisi: 1, Şen Matbaa, ISBN:975-6037-85-0.

Uluslararası Af Örgütü, (2013), **Türkiye: İfade Özgürlüğünün Tam Zamanı** Raporu, Indeks: EUR 44/001/2013, https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-ifade-ozgurlugunun-tam-zamani, Erişim Tarihi: 02.05.2016.

Uluslararası Af Örgütü, (2017), **Türkiye: Sınırlayıcı Yasalar, Keyfi Uygulama - İnsan Hakları Savunucularına Yönelik Baskı Raporu**, AI Index: EUR 44/002/2004, https://www.amnesty.org.tr/hak-savunuculari-raporlar, Erişim Tarihi 25.06.2017.

Uluslararası Af Örgütü (2018), **Fırtınaya Göğüs Germek: Türkiye'de Korku İkliminde İnsan Haklarını Savunmak Raporu**, Indeks: EUR 44/8200/2018, https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR4482002018TURKISH.PDF, Erişim Tarihi: 25.06.2017.

İç Hukuk ve Kanunlar

1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu

5680 Sayılı Basın Kanunu

6459 Sayılı İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

Uluslararası Belgeler

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa Konseyi Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi

BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

BM İnsan Hakları Komitesi 34 No'lu Genel Yorum

BM İnsan Hakları Savunucuları: İnsan Haklarını Savunma Hakkının Korunması Bilgi Belgesi:29

BM İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi

BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi

Mahkeme Kararları

- Aliyev v. Azerbaycan, no. 68762/14 ve 71200/14, 20.9.2018, (AİHM).
- Altuğ Taner Akçam v. Türkiye, no. 27520/07, 25.10.2011, (AİHM).
- Asalya v. Türkiye, no. 43875/09, 15.4.2014, (AİHM).
- Ayşe Çelik, Başvuru No. 2017/36722 9.5.2019, (Anayasa Mahkemesi).
- Behdar Ro Amed, Başvuru No. 2013/7363, 16.2.2015, (Anayasa Mahkemesi).
- Brandenburg v. Ohio 393 US 444 (1969) (ABD Yüksek Mahkemesi).
- Chaplinsky v. New Hampshire 315 U.S. 568 (1942), (ABD Yüksek Mahkemesi).
- Erdoğan Yağız v. Türkiye, no. 27473/02, 6.3.2007, (AİHM).
- Gaskin v. Birleşik Krallık, Series A No. 160, , 07.07.1989, (AİHM)
- Handyside v. Birleşik, no. 5493/72, 7.12.1976, (AİHM).
- İrlanda v. Birleşik Krallık, no.5310/71, 18.1.1978, (AİHM).
- Klass ve Diğerleri v. Almanya, no. 5029/71, 6. 9. 1978, (AİHM).
- Kurt v. Türkiye, no. 799/1002, 25.5.1998, (AİHM).
- Leander v. İsveç, Series A No: 116, 26.03.1987, (AİHM),
- Magyar Helsinki Bızottság v. Hungary, no. 18030/11, 8.11.2018, (AİHM).
- Mammadlı v. Azerbaycan, no. 47145/14, 19.4.2018, (AİHM).
- María del Carmen Almeida de Quinteros et al. v. Uruguay, no. 107/1981, CCPR/C/OP/2, 17. 9. 1981, (BM İnsan Hakları Komitesi).
- Mustafa Sezgin Tanrıkulu v. Türkiye, no. 27473/06, 18.7.2017, (AİHM).
- Rasul Jafarov v. Azerbaycan, no. 69981/14, 17.3.2016 (AİHM).
- Valentin Campeânu Adına Hukuki Kaynaklar Merkezi v. Romanya, no. 47848/08, 17.7.2014, (AİHM).
- Youth Initiative. v. Sırbistan, no. 48135/06, 25.6.2013, (AİHM).

Haber Taraması

Agos Gazetesi, **Akademisyenlerin Bildirisine 301'den Soruşturma Açıldı**, http://www.agos.com.tr/tr/yazi/14019/akademisyenlerin-bildirisine-301den-sorusturma-acildi, Erişim Tarihi: 19.03. 2017.

Bianet, **İki Akademisyene 15'er Ay Ertelemeli Hapis Cezası**, https://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/208982-iki-akademisyene-15-er-ay-ertelemeli-hapis-cezasi, Erişim Tarihi: 02.06.2019.

Bianet, **Prof. Dr. Şebnem Korur Fincancı'ya 2 yıl 6 ay ertelemesiz hapis cezası,** http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/203674-prof-dr-sebnem-korur-fincanci-ya-2-yil-6-ay-ertelemesiz-hapis-cezasi, Erişim Tarihi: 20.12.2018.

Bianet, **301'lik Oldu, 3 Yıl Sonra Öğrendi**, https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/153402-301-lik-oldu-3-yil-sonra-ogrendi, Erişim Tarihi: 02.05.2016.

Bianet, **675 sayılı KHK ile 10 Gazete, İki Ajans ve Üç Dergi Kapatıldı**, https://bianet.org/bianet/medya/180131-675-sayili-khk-ile-10-gazete-iki-ajans-ve-uc-dergi-kapatildi Erişim Tarihi: 07.10.2018.

Bianet, **Erol Önderoğlu, Şebnem Korur Fincancı ve Ahmet Nesin Tutuklandı**, https://bianet.org/bianet/insan-haklari/176043-erol-onderoglu-sebnem-korur-fincanci-ve-ahmet-nesin-tutuklandi, Erişim Tarihi: 07.10.2018.

Bianet, **İnsan Hakları Örgütlerine 301 Soruşturması**, https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/18238insanhaklariorgutlerine301sorusturmasi, Erişim Tarihi: 29.08.2018.

Bianet, **Önderoğlu, Korur-Fincancı ve Nesin Hakkında Ayrı Ayrı Üç İddianame Hazırlandı**, http://bianet.org/bianet/insan-haklari/176127-onderoglu-korur-fincanci-ve-nesin-hakkinda-ayri-ayri-uc-iddianame-hazirlandi Erişim Tarihi: 07.10.2018.

Bianet, **Özgür Gündem Gazetesi Kapatıldı**, http://bianet.org/bianet/insan-haklari/177831-ozgur-gundem-gazetesi-kapatildi Erişim Tarihi: 07.10.2018.

Bianet, **Şebnem Korur Fincancı ve Erol Önderoğlu için Tahliye Kararı**, https://m.bianet.org/bianet/medya/176397-sebnem-korur-fincanci-ve-erol-onderoglu-icin-tahliye-karari Erişim Tarihi: 07.10.2018.

Bianet, **Prof. Dr. Gencay Gürsoy'a ertelemesiz 2 yıl hapis cezası**, https://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/203425-prof-dr-gencay-gursoy-a-ertelemesiz-2-yil-3-ay-hapis-cezasi, Erişim Tarihi: 201.12.2018.

Cumhuriyet Gazetesi, **Taybet İnan'ın Oğlu: Dünya Duydu Onlar Nasıl Duymadı,** http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/872435/Taybet_inan_in_oglu__Dunya_duydu_onlar_nasil_duymadi.html, Erişim Tarihi: 19.05.2019.

Deutsche Welle, **Türkiye'ye AB yardımlarında kesinti**, https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyeye-ab-yard%C4%B1mlar%C4%B1nda-kesinti/a-45727453, Erişim Tarihi: 03.10.2018.

Diken, **Özgür Gündem davasında akademisyen Üstün ve gazeteci Çelikkan'a hapis cezası**, http://www.diken.com.tr/ozgur-gundem-davasinda-akademisyen-ustun-ve-gazeteci-celikkana-hapis-cezasi/, Erişim Tarihi:07.10.2018.

Evrensel Gazetesi, **4 barış akademisyeninin davası 9 Ekim'e ertelendi**, https://www.evrensel.net/haber/350344/4-baris-akademisyeninin-davasi-9-ekime-ertelendi, Erişim Tarihi: 29.08.2018.

Evrensel Gazetesi, **Avukat Eren Keskin: 301. madde ırkçıdır**, http://www.evrensel.net/haber/105740/avukat-eren-keskin-301-madde-irkcidir, Erişim Tarihi: 02.05.2016.

Radikal Gazetesi, **Yıllar sonra 301'den mahkûmiyet: Eren Keskin'e 10 ay hapis**, http://www.radikal.com.tr/turkiye/yillar-sonra-301den-mahkumiyet-eren-keskine-10-ay-hapis-1277482/ Erişim Tarihi: 02.05.2016.

Diğer İnternet Kaynakları

https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/chaplinsky-v-new-hampshire/, Erişim Tarihi: 16.03.2017.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.591cc107b46aa5.69136742, Erişim Tarihi: 17.08.2017.

http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/items/show/300, Erişim Tarihi: 11.05.2016.

https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22390&LangID=E, Erişim Tarihi: 28.09.2018.

ÖZET

Bu tez çalışmasında, Türkiye'de insan hakları savunucularının ifade özgürlüğünün korunması konusu ele alınmıştır.

Tüm insanlar için en temel haklardan biri olan ifade özgürlüğü, insan hakları savunucuları için sıradan bir hak olmanın ötesinde özel bir yere sahiptir. İfade özgürlüğünün görmezden gelindiği bir yerde, insan hakları ve özgürlüklerinden, bu hak ve özgürlüklerin savunmasından söz etmek mümkün olmayacaktır. Bu bağlamda, insan hakları savunucularının ifade özgürlüğünü temel bir eylem aracı olarak kullanmaları şarttır.

İlk bölümde, insan hakları savunuculuğu kavramı ve savunucuların ifade özgürlüğü ile kurduğu menfaat bağı dolayısıyla hak savunucuları için ifade özgürlüğünün önemi ele alınmış olup, savunucuların faaliyetlerini yürütürken maruz kaldıkları hak ihlalleri ve bu ihlallerin ifade özgürlüğü ile ne şekilde bağlantılı olduğu ele alınmıştır. Ayrıca insan hakları savunucularının ifade özgürlüğün nasıl korunacağı sorusuna yanıt aranmıştır.

İkinci bölümde ise, Türkiye'de insan hakları savunucularının ifade özgürlüğüne ilişkin genel durum ele alınmış olup, bu anlamda hak savunucularının ifade özgürlüğünü kullanmalarının önündeki hukuki engeller olarak karşımıza çıkan TCK'nın 301. Maddesi ve TMK'nın 7/2. Maddesi özelinde, başarısız darbe girişimi sonrası 18 Temmuz 2016'da ilan edilen OHAL dönemi de dâhil olmak üzere yaklaşık 10 yıllık bir sürecin incelemesi gerçekleştirilmiştir. Bu inceleme, ilgili maddelere istinaden hak savunucularına açılan davalar üzerinden gerçekleştirilmiştir. İnsan hakları savunucularının ifade özgürlüğünün korunması ile bağlantılı olarak iç hukuktaki uygulama ve uluslararası ifade özgürlüğü standardı karşılaştırılmıştır.

Tezin sonuç kısmında ise çalışmadaki bulgulara yönelik nihai bir değerlendirme sunulmakla birlikte konu üzerine gelecekte araştırma gerçekleştirecek olan araştırmacılara yol gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları Savunucuları, İfade Özgürlüğü, Türk Ceza Kanunu Madde 301, Terörle Mücadele Kanunu Madde 7/2.

ABSTRACT

This thesis study is about the protection of human rights defenders' freedom of expression in Turkey.

Freedom of expression, which is one of the most fundamental rights for all people, has a special place beyond being an ordinary right for human rights defenders. In a place where freedom of expression is ignored, it will not be possible to talk about human rights and freedoms or the defense of these rights and freedoms. In this context, it is essential for human rights defenders to exercise their freedom of expression as a primary means of action.

In the first part of this thesis, the concept of human rights defender, the interest of human rights defenders with freedom of expression, the importance of freedom of expression for human rights defenders and the human rights violations against them while they are carrying out their activities and how these violations were related to freedom of expression was discussed. Moreover, the question of how to protect human rights defenders' freedom of expression was sought.

In the second part of this thesis, the overall situation related to the freedom of expression of human rights defenders in Turkey was assessed, and in this sense, the legal obstacles to the exercise of freedom of expression of rights defenders were identified as Turkish Penal Code, Article 301 and Turkish Anti-Terror Law, Article 7/2. A period of approximately 10 years, including the State of Emergency period that was declared in 18 July 2016 after the failed coup attempt was examined. This examination was carried out on the basis of lawsuits filed against the rights defenders according to the relevant articles. In relation to the protection of human rights defenders' freedom of

expression, the practice in domestic law and the international standard of freedom of expression were compared.

In the conclusion part of this thesis, a final assessment for the findings of the study were presented and tried to guide to researchers who will carry out research on the subject in the future.

Key words: Human Rights Defenders, Freedom of Expression, Turkish Penal Code Article 301, Turkish Anti-Terror Law Article 7/2.